

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Každodenní život ve svědectvích urozených osob o jejich nezájmu o válečná tažení ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

Autor práce: Bc. Lucie Ausobská

Studijní obor: Anglická a americká literatura – Historie (nAAL-nHis)

Ročník: třetí

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 9. května 2017

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala vedoucímu této práce prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., jehož cenné badatelské rady a trpělivost mi pomohla zdárně dokončit diplomovou práci. Taktéž jsem vděčná za ochotu a vstřícnost kolektivu badatelny Státního oblastního archivu v Třeboni. Můj dík dále patří rodině a přátelům, jež mi poskytli podporu, kdykoli jí bylo třeba.

Anotace

Diplomová práce se zabývá každodenním obrazem válek 16. a počátku 17. století. Ideál křesťanského rytířství stále prostupoval myšlení raně novověkého člověka a zasahoval do života urozených osob. Mnoho šlechticů zasvětilo svůj život válečné kariéře. Na druhou stranu analýza dochované korespondence odhalila rozpor mezi tímto ideálem a skutečností. Bylo možné vykreslit nezáměr urozených osob o válečná tažení. Historickoantropologický pohled dovolil nahlédnout na jednotlivé aktéry a jejich postupy chování, jimiž se chtěli tažení vyhnout. Důraz byl kladen na vytvoření typologie jednotlivých omluvných dopisů. Ty se staly podkladem pro stanovení strategií využívaných šlechtou. Hlavním zájmem této práce bylo pomocí metodologie kolektivních mentalit zrekonstruovat myšlení raně novověkého urozence, jenž již nebyl schopen dostát dobové normě. Vytváří pokus o kolektivní biografii, v níž na základě několika měřítek stanovuje rysy a chování šlechtického válečného absentéra.

Annotation

The diploma thesis deals with the everyday image of the wars in the 16th and early 17th Century. The medieval ideal of “miles christianus” still permeated the thinking of an early modern nobleman and influenced his life. There were several noblemen who devoted their lives to the war. On the other hand, the analysis of preserved correspondence portrayed a conflict between the ideal and reality. The result showed the lack of interest in the war campaigns. Historical-anthropological point of view allowed to look at the individuals and their behaviour methods, which should have helped them to avoid a campaign. A typology of individual letters was emphasized. It became the basis for determination of the strategies used by nobility. The main concern of this thesis was, by using the methodology of collective mentalities, to reconstruct the thinking of early modern noblemen, who were no longer able to behave according to the standards. It tries to create a collective biography, where several demands set the behavioral traits of noble absentee.

OBSAH

1. Úvod	7
2. Ideál křesťanského bojovníka	19
3. Typologie konkrétních výmluv a omluv	33
3. 1 Aktér a tělo	39
3. 2 Aktér a rodina	43
3. 3 Aktér, domácnost a sídlo	45
3. 4 Aktér a moc	49
3. 5 Aktér a zkušenost	52
3. 6 Aktér a čest	55
3. 7 Aktér a vnímání války	63
4. Kolektivní mentalita absentérů protitureckých tažení	71
5. Střet ideálu křesťanského rytířství s válečnou každodenností v raném novověku	86
6. Seznam pramenů literatury	92
7. Seznam příloh a vyobrazení	101

1 Úvod

Urozený jedinec raně novověké společnosti byl neustále nucen udržovat si svůj privilegovaný sociální status.¹ Důvodem vysokého postavení nebyla pouze držba určitého majetku či starobylost šlechtického rodu, ale také rozdělení moci v úřadech politického systému raně novověkých Čech, a to na úrovni lokální, regionální, zemské a monarchické.² Příslušník šlechtického stavu musel neustále dokazovat svou urozenost očekávaným vzorem chování.³ Jedním takovým bylo křesťanské rytířství. Samotné chápání šlechtice se od konce středověku začalo měnit. Dřívější tradiční středověký obraz urozence jako udatného válečníka vystřídala na začátku novověku role hospodáře, politika, kulturního mecenáše, cestovatele a dvořana.⁴ Ačkoliv postupem času zejména nižší šlechta ubývalo možností, kdy mohla ukázat svou neohroženost a válečnické umění, nabídla hlavně druhá polovina 16. a počátek 17. století několik událostí, v nichž šlechtici mohli oživit středověké ideály křesťanského rytířství spojovaného tradičně s křížovými výpravami.⁵

Díky dochovaným pramenům bylo možné odhalit válečnou každodennost, jež kontrastovala s dobovou normou křesťanského rytířství a nabídla tudíž jinou perspektivu a možnost chápání urozeného jedince. Cílem této práce je nastínění bipolarity, jež dobová společnost čelila. Snaží se proniknout do myšlení raně novověkého člověka, jenž se pohyboval na hraně normy a každodennosti. Na jedné straně musel splnit společenské očekávání, měl hrdinsky a udatně jednat, díky čemuž by nejen porazil nepřátele, ale také ochránil všechny bezbranné a nevinné. Na druhé straně stála každodennost, jež vrhala odlišné světlo na situaci, ve které se urození nacházeli. Jejich nechuť účastnit se vojenských konfliktů dokazuje nemožnost a neochotu dostát dobové normě. Práce má představit obranné strategie vyšší i nižší šlechty, které využívala, aby se mohla vyhnout válečnému tažení. Analyzuje důvody, jež vedly šlechtice k sepsání omluvného dopisu a snaží se zjistit, jak prožívali a vnímali válku a samotného nepřítele. Vytváří tím vějíř několika možností, kterými lze rozklíčovat myšlení raně novověké

¹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha-Litomyšl 2002; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007, s. 79-110; Pavel MAŤA, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004; Jaroslav PÁNEK, Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání, in: Václav Bůžek (ed.), Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750), České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), s. 19-45.

² Václav BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010, s. 223, 287-289.

³ TAMTÉŽ.

⁴ Chápáno díky středověkému učení o trojím lidu; v dobové literatuře toto učení shrnul například Petr Chelčický; V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí, s. 223-298; V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Člověk, s. 9-54.

⁵ K tomu nejnověji Pavel SOUKUP – Jaroslav SVÁTEK a kol., Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů, Praha 2010.

šlechty. V neposlední řadě si klade za cíl zjistit, jací šlechtici se takto chovali. Bude nutné vzít v potaz majetkové a geografické zázemí. Nelze opomenout jejich postavení a případný podíl na vládnutí v Království českém. Kvůli nedostatku zpětné vazby je náročné zjistit, zda omluvy odpovídaly skutečnosti, nebo jestli odrážely pouze stereotypní vzorec chování. Práce se pokusí ukázat případy, kde je možné tuto skutečnost dohledat a nastínit možná východiska chápání tohoto problému.

Zkoumané období začíná rokem 1526, čili přímo koresponduje s moháčskou katastrofou i její reflexí, a nepřímo s nástupem Habsburků na český trůn, kteří přišli s tureckým nepřítelem několikrát do válečného konfliktu. Bádání sahá do roku 1618, avšak nejpozdějším zkoumaným bodem je rok 1648, který završil etapu třicetileté války, jež byla velkým válečným milníkem uzavírajícím první polovinu 17. století. Práce se soustředí na turecké války 16. věku, přičemž největšími mezníky jsou dvě protiturecká tažení do Uher, z roku 1566 a 1594, která byla vedena posledními Rožmberky. Tyto výpravy byly klíčové, jelikož se na nich šlechta musela aktivně podílet svou osobní účastí ve vojsku zemské hotovosti. Obě výpravy lze podrobně zkoumat díky bohatě dochovanému souboru osobní korespondence třeboňské sbírky *Historica Třeboň*. Opomenut nebyl ani konflikt mezi arciknížetem Matyášem a Rudolfem II. Vpád pasovského vojska roku 1611 pomohl díky velkému množství dochované korespondence rekonstruovat obavy a chování vojáků během ozbrojeného konfliktu. Důsledky strachu byly okrajově sledovány až do roku 1648, a to zejména z dochované korespondence šlechticů, které zažívaly své hoře během třicetileté války. Tento genderový aspekt obohatil dosavadní výzkum a nabídl perspektivu vnímání války z pohledu něžného pohlaví.

Dosavadní historická věda věnovala šlechtickému prostředí raného novověku rozsáhlou pozornost. Postupem času se na rozdíl od ostatních společenských skupin 16. až 18. století, studium šlechty začalo zajímat nejen o dějiny politické, ale také kulturní, sociální a hospodářské.⁶ Nejstarší dějepisceví se zabývalo zejména výzkumy, z nichž vznikaly genealogické příručky a v 19. století i místopisy, které se pouze popisně věnovaly jednotlivým

⁶ V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí, s. 1-18, 77-118, 223-298; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 36-43; V. BŮŽEK, Der Adel im böhmisch-sächsischen Grenzraum zu Beginn der Neuzeit, in: Martina Schattkowsky (ed.), Die Familie von Bünau. Adelsherrschaften in Sachsen und Böhmen vom Mittelalter bis zur Neuzeit, Leipzig 2008; TÝŽ (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009; TÝŽ, Šlechta v předbělohorských Čechách, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 95-121; Petr MAŤA, Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500- 1700), Frühneuzeit-Info 10, 1999; Zdeněk VYBÍRAL, Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6), s. 17-23, 119-207.

urozencům.⁷ Později vznikly biografie týkající se velkých osobností.⁸ Vedle politických dějin se v padesátých letech 20. století do popředí zájmu podle marxistického pojetí dostalo hospodářské zázemí šlechty a její vztah k poddaným.⁹ V šedesátých letech vznikl metodicky i pro tuto práci velice významný příspěvek Josefa Macka pracující se sémantickou analýzou textů.¹⁰ K výrazné změně došlo v osmdesátých a devadesátých letech, kdy se díky začínajícímu uplatňování strukturálních přístupů začala propojovat jednotlivá témata. Postupné proudění historické antropologie přineslo novou škálu přístupů, jak nahlížet na dějiny šlechty.¹¹ Vzniklo několik badatelských tendencí a směrů, kterými se soudobá historiografie začala zabývat. Do popředí zájmu vstoupil myšlenkový svět individuí, dějiny každodenního života a kultury urozenců či jeho zasazení do spletité sítě sociálních vztahů.¹² Přibylo studií, jež se nevěnovaly pouze panskému stavu, ale také rytířům a jejich podílu na mocenském vedení země.¹³

Jedním směrem, kterým se ubírá současné bádání, je téma války. Nejde pouze o majetkové a náboženské spory mezi jednotlivými stavy ani mezi panovníkem a šlechtou, ale zejména

⁷ J. PÁNEK, Historický spis o pánech ze Šternberka a otázka autorství Václava Březana, SAP 33, 1983, s. 443-482; TÝŽ, Václav Březan. Životy posledních Rožmberků I-II, Praha 1985; August SEDLÁČEK, Hrad, zámky a tvrze Království českého I-XV, Praha 1882-1927; TÝŽ, Místopisný historický slovník Království českého, Praha 1908.

⁸ Chronologicky seřazeno – Zdeněk KALISTA, Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I-II, Praha 1932; Otakar ODLOŽILÍK, Karel starší ze Žerotína 1564-1636, Praha 1936; Noemi REJCHRTOVÁ, Václav Budovec z Budova, Praha 1984; J. PÁNEK, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, Praha 1995.

⁹ Chronologicky seřazeno – Alois MÍKA, Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století, Praha 1960; Václav LEDVINKA, Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice Českých zemí v předbělohorském období, FHB 11, 1987, s. 103-132; TÝŽ, Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596), Praha 1985; V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989.

¹⁰ Dílo bylo vydáno až v devadesátých letech – Josef MACEK, Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická, ČČH 90, 1992, s. 1-16; v praxi například v dílech V. BŮŽEK, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, Porta Bohemica 1, 2001, s. 27-42; Petr MAŤA, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004, s. 535-569; Miroslav ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“ – diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století, Studia Comeniana et historica 43, 2013, s. 224-248.

¹¹ Více k historické antropologii – Gert DRESSEL, Historische Anthropologie. Eine Einführung, Wien-Köln-Weimar 1996; v českém překladu stěžejní práce Richard van DÜLMEN, Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy, Praha 2002; prakticky aplikováno výběrově v dílech - V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Člověk; R. van DÜLMEN, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I-III, Praha 1999-2006; V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí, s. 10-13; Václav BŮŽEK – František KOREŠ – Petr MAREŠ - Miroslav ŽITNÝ, Rytíři renesančních Čech ve válkách, Praha 2016, s. 5-22; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech; J. PÁNEK, Politický systém předbělohorského českého státu, Folia historica bohemika 11, 1987, s. 41-101.

¹² V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264; Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY, Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí, Český časopis historický 104, 2006, s. 485-526; V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Člověk; R. van DÜLMEN, Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) I, Praha 2006.

¹³ Výrazně - V. BŮŽEK, Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech, Praha 1996; TÝŽ, Nižší šlechta v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání), Český časopis historický 91, 1993, s. 37-54; TÝŽ, Rytíři renesančních Čech.

o ozbrojené konflikty mezi jednotlivými státy nebo náboženstvími.¹⁴ Šlechta se aktivně podílela na obraně státu hned několika způsoby. Podle Jaroslava Pánka bylo možné země Koruny české rozdělit do tří skupin. První byly země přímo ohrožené, jež byly existenčně zainteresovány na obraně státu. Šlo o zbytkové habsburské území Uher, Dolní Rakousy, Štýrsko a Kraňsko. Jejich zájem určovala blízkost bojiště a bezprostřední ohrožení, jemuž byly tyto oblasti vystaveny. Mezi nepřímo ohrožené patřila Morava a Korutany. Ty se aktivně podílely na válečné konjunktře a byly nuceny zajímat se o obranu svých hranic. Naproti tomu země vzdálené, kam patřily Čechy, Slezsko, Lužice, Horní Rakousy, Tyrolsko a Gorice s jadranským Přímořím, již neměly samy o sobě tak velký zájem podílet se na protitureckých taženích. Angažovaly se jen v míře nezbytně nutné, přičemž většinou jednaly pod tlakem habsburských úřadů. Větší neochota a nechť byla způsobena odlehlostí a vzdáleností bojišť. Opravdové ohrožení pocítila česká šlechta jen zřídkakdy, většinou ve spojitosti s hrozbou v blízkém regionu.¹⁵ Tažení do Uher bylo organizováno způsobem, který odpovídal dualistickému rozdělení moci v Čechách.¹⁶ Panovník mohl získat ozbrojenou podporu stavů pouze s jejich svolením na zemském sněmu. Páni a rytíři se aktivně mohli podílet dvěma způsoby. Jedním byla zemská hotovost, jež byla sestavena podle majetkových kritérií. Druhou možností byla osobní tažení šlechty, kterých se museli účastnit všichni páni, rytíři a erbovní měšťané za předpokladu, že do pole táhl sám panovník či jiný příslušník dané dynastie.¹⁷

České dějepiscectví se problémem tureckých válek podrobně zabývalo. Možností, jak nahlížet na tyto konflikty, je několik. V české historiografii bylo tomuto tématu věnováno již mnoho prací. Na konci 19. a počátku 20. století se historické bádání soustředilo zejména na politické a finanční aspekty tureckých válek.¹⁸ Velmi důležitým příspěvkem bylo dílo

¹⁴ Výběrově obecná díla ke konfliktům např. 1547, 1605, 1611 - V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí; Josef JANÁČEK, České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547. I/1-2, Praha 1968-1984; TÝŽ, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987; Jan Bedřich NOVÁK, Rudolf II. a jeho pád, Praha 1935; J. PÁNEK, Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě, Praha 1982; Tomáš STERNECK, Zwischen Bruderzwist und Einfall des Passauer Kriegsvolks. Reflexion der politischen Turbulenzen von 1608-1611 in einer königlichen Stadt am Beispiel von Budweis, in: V. Bůžek (ed.), Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611), České Budějovice 2010 (= Opera historica 14), s. 449-472; Josef VÁLKA, Česká společnost v 15.- 18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu I. Předbělohorská doba, Praha 1972; Petr VOREL, Velké dějiny země Koruny české VII. 1526-1618. Z. VYBÍRAL, Politická komunikace, s. 17-23, 119-207.

¹⁵ J. PÁNEK, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi, Československý časopis historický 36, 1988, s. 869-870.

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 871-872.

¹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁸ Antonín REZEK, Čechové v tureckých válkách, Lumír 5, 1877, s. 548-550, 566-568; Rudolf URBÁNEK, Češi a války turecké, in: Vilém Mathesius (ed.), Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození, Praha 1939, s. 117-123.

Františka Kameníčka pojednávající o protitureckém tažení roku 1556.¹⁹ Pozdější práce z pera Kamila Krofity doplnila výzkum o mezinárodní aspekt tureckých válek v Uhrách. Podrobněji rozvinul spory habsburského panovníka s uherskou šlechtou, problém snah o společnou obranu všech habsburských zemí proti tureckému nepříteli a zmínil i finanční náklady, které byly potřebné k vydržování žoldnéřského vojska či k udržování pevností.²⁰ Po druhé světové válce se do středu zájmu postupně dostala díla Josefa Polišenského, jež se zabývala poznáním mezinárodních souvislostí tureckých válek a jejich dopadem na veřejné mínění české předbělohorské společnosti.²¹ V téže době vznikala taktéž díla, která se věnovala dějinám islámu a jeho kulturnímu hledisku, dopadu tureckých válek na veřejné mínění nebo turecké hrozbě v dnešním Slovensku.²² Kromě popisu jednotlivých bojů s Osmany a analýzy finančního zatížení, o které se zasloužilo starší dějepisceví, byla vytvořena rekonstrukce podílu českých zemí na tažení do Uher z pera Jaroslava Pánka nebo rekonstrukce výzbrojního programu Petra Voka sepsaná Alešem Stejskalem a Václavem Bůžkem.²³ Tyto práce již pomalu začaly vznikat pod vlivem historické antropologie, jež přinesla nová témata bádání a způsob kladení otázek. Zcela novým a zlomovým se stal příspěvek Tomáše Rataje, jenž se zaměřoval na obraz Turka a jeho vykreslení v dobové propagandě.²⁴ K tomu přehledně rozčlenil dobové obrazy a stereotypy o Turcích na několik skupin.²⁵

¹⁹ František KAMENÍČEK, *Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigtetu roku 1556*, Sborník historický 4, 1886.

²⁰ Kamil KROFTA, *My a Maďaři v bojích s Turky*, Praha 1934; V polovině třicátých let 20. století vyšlo dílo Josefa Matouška, který se věnoval novým bojům s Osmanskou říší, přičemž se snažil zachytit diplomatická jednání prvních dvou let nového konfliktu – Josef MATOUŠEK, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594*, Praha 1935.

²¹ Jiří HRUBEŠ – Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, *Historický časopis* 7, 1959, s. 74-103; Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka v evropské politice v 16. – 17. století*, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. – 17. století II*, Praha 1977, s. 266-286.

²² Vojtěch KOPČAN, *Turecké nebezpečí a Slovensko*, Praha 1986; Zdeněk ŠIMEČEK, *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století*, in: *Osmanská moc II*, s. 310-373; Felix TAUER, *Svět islámu. Dějiny a kultura*, Praha 1984; Vojtěch KOPČAN, *Turecké nebezpečí a Slovensko*, Praha 1986.

²³ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK, *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*, *Folia historica bohemia* 15, 1991; J. PÁNEK, Podíl.

²⁴ Miloš MENDEL – Bronislav OSTŘANSKÝ – Tomáš RATAJ, *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007; Tomáš RATAJ, *České země ze stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích*, Praha 2002; TÝŽ, *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku*, *Kuděj* 1, 1999, č. 2, s. 22-37; TÝŽ, *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*, *Documenta Pragensia* 19, 2001, s. 233-261.

²⁵ Rataj podává několik možných pohledů chápání Turka – Turek jako nepřítel, Turek jako boží metla a jako znamení konce světa, Turek jako přítel? Turek jako vyznavač Alláha a ctitel Mohameda, Turek jako pán mocné říše, Turek jako člověk každodennosti, Turek jako ukrutný krvežíznivec a utlačovatel křesťanů, Turek jako barbar a divoch, Turek jako obecný znak a jeho použití. - TÝŽ, *České země*, s. 9.

Přítomnost turecké symboliky ve výzdobě šlechtických sídel přibližuje myšlenkový svět člověka raného novověku, jenž se pojil s maskulinním ideálem křesťanského rytířství.²⁶ Tyto ideje ovlivňovaly šlechticův život a chápání protivníka. Urozená předbělohorská společnost měla dostát tomuto mužnému ideálu a podílet se na obraně svého státu i života.²⁷ Jelikož dochované prameny zrcadlí rozpor mezi normou a skutečnou realitou, bylo nutné vzít v potaz také faktor strachu, jenž byl neodmyslitelnou součástí válečné každodennosti. Tento koncept, jenž navrhl Jean Delumeau, rozpracoval působení úzkostí na lidský organismus a mohl být aplikován nejen na osmanského protivníka, ale i na pozdější konflikty proti mocenskému nepříteli.²⁸

Současné bádání přineslo nový pohled na samotné vnímání války.²⁹ Podklady pro zkoumání tohoto konceptu přinesla německá historická věda, jež se této problematice začala systematictěji věnovat v devadesátých letech díky rozvoji přístupů historické antropologie. Neocenitelným podnětem přispěl německý historik Reinhart Koselleck, který zmínil důležitost zkušenosti a kolektivního společenského očekávání, které hraje určitou roli v životě jedince.³⁰ O několik let později roku 1997 byla v Göttingenu uspořádána mezinárodní konference, jež připomínala nastávající 350. výročí od uzavření vestfálského míru. Tou dobou se historikové při Ústavu Maxe Plancka pro dějiny věnovali třicetileté válce a nahlížení na ni z jiné perspektivy. Tato optika spočívala ve zkoumání do té doby opomíjených pramenů osobní povahy, ikonografie nebo novinového zpravodajství. O dva roky později vznikl sborník prací přednesených na této konferenci. Toto dílo seznámilo historickou obec s jednotlivými možnostmi využití historických pramenů za účelem zkoumání vojenských dějin odlišnou optikou.³¹

²⁶ V. BŮŽEK, Sebe prezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 311-322; Vítězslav PRCHAL a kol. (edd.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. - 19. století*, Pardubice 2011; TÝŽ, *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136.

²⁷ O ideálu křesťanského válečnictví a s ním spojené historiografii pojednává druhá kapitola této práce – „Ideál křesťanského bojovníka v raně novověké společnosti“.

²⁸ Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. – 18. století. Obležená obec I*, Praha 1997; vnímání válečných konfliktů - Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 433-473; více v podkapitole této práce - 3. 7 Aktér a vnímání války.

²⁹ Pro německou historiografii např. Reinhart KOSELLECK, „Erfahrungsraum“ und „Erwartungshorizont“ – zwei historische Kategorien, in: týž (ed.), *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1989, s. 349-375.

³⁰ TAMTÉŽ.

³¹ Benigna von KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährigen Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999.

S takto vytvořenou metodologickou základnou vznikaly první pokusy o rekonstrukci bitvy a její reflexi v českém dějepisectví. Tato díla znamenala nepřehlédnutelný obrat v dějinách českého vojenství, jež bylo do té doby spíše popisného původu.³² Zkoumání válečného zážitku raného novověku se stalo předmětem nejedné práce.³³ Na rozdíl od raného novověku, se historikové 20. století této tématice mohou věnovat mnohem hlouběji. Je to umožněno díky různorodým druhům pramenů, se kterými je možné pracovat. Velice cennou je práce Ivana Šedivého, jenž se pokusil dobou první světové války zmapovat každodennost válečných strastí zasahujících do všech aspektů lidského života.³⁴ Příspěvek Zdeňka Vybírala se jako první snažil na příkladu prohry u Moháče nastínit tuto problematiku pro dobu raného novověku.³⁵ Jiným úspěšným pokusem se stalo dílo Miroslava Žitného, který vytvořil rekonstrukci komunikativního obrazu prohrané bitvy u Keresztese roku 1596.³⁶ Rozpracoval zde ideu křesťanského rytíře, kterou pak spolu s Václavem Bůžkem uplatnil v dalším bádání.³⁷ Těmto historikům se spolu s Františkem Korešem a Petrem Marešem podařilo vytvořit monografii, jež se zabývá předbělohorskými rytíři a jejich zkušenostmi s válkou. Nemluví pouze o křesťanském ideálu a udatných „krýksmanech“, ale nabízí také možná východiska bádání, přes historickou sémantiku nebo skrytý symbolický význam odrážející se ve výzdobě šlechtických sídel či rytířských kláních. Jádrem jejich práce bylo zaměření se na konkrétní příslušníky nižšího šlechtického stavu, kteří byli válkou konfrontováni.³⁸ Válka nesužovala pouze muže, ale také nepřímo ženské pohlaví. Tento genderový aspekt vytvořil celistvý pohled na válečnou tematiku.³⁹ Ženy musely dočasně vystoupit ze svých rolí manželek i matek a zastávat také funkci ochránitelky panství, přičemž toto postavení jim přinášelo mnoho obtíží.

³² Vojenské dějiny Československa I-V, Praha 1985-1989.

³³ Výběrově práce týkající se měst – Marek ĎURČANSKÝ, Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí, Kuděj 1, 1999, č. 1, s. 22-38; Jan KILIÁN, Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648, České Budějovice 2008.

³⁴ Ivan ŠEDIVÝ, Češi, české země a Velká válka, Praha 2001; jiným příspěvkem je dílo Davida Pazdery, který se věnoval mobilizaci první světové války – David PAZDERA, Češi v první světové válce (Pokus o vymezení prožitku českých vojáků rakousko-uherské armády od mobilizace a nástupu k jednotce po příchod na frontu), České Budějovice 1997.

³⁵ Z. VYBÍRAL, Bitva u Moháče.

³⁶ M. ŽITNÝ, Keresztes 1596.

³⁷ V. BŮŽEK, Ideály křesťanského rytířství; M. ŽITNÝ, Deník Šťastného Václava.

³⁸ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři.

³⁹ Joan W. SCOTT, Gender: a useful category of historical analysis, American Historical Review 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075; Jana RATAJOVÁ, Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii, Kuděj 7, 2005, č. 1-2, s. 159-173; TÁŽ, Gender history jako alternativní koncept dějin, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.- 28. dubna 2006), Pardubice 2006, s. 33-40.

V nejedné diplomové práci se autoři snažili nabídnout historickoantropologický pohled na válečný zážitek. Důležitý příspěvek sepsal Josef Fleischman, jenž se pokusil nastínit reflexi vnímání strachu z válečného ohrožení na přelomu 16. a 17. století.⁴⁰ Druhá práce byla z pera Františka Koreše.⁴¹ Toto zdařilé dílo se zaměřilo na konkrétní jihočeské rytířské rody, u nichž bylo sledováno vnímání války ve třech časových meznicích předbělohorských Čech. Diplomová práce Miroslava Žitného odkryla myšlenkový svět konkrétního nižšího šlechtice, jenž zasvětil svůj život ideálu křesťanského rytíře.⁴²

Dosavadní zájem současného bádání věnujícímu se válečnictví má své kořeny ve vykreslení normy, kterou společnost raného novověku stanovila. Jde o práce, jež se zabývají postavením a dodržováním očekávaného vzorce chování. Ukazuje jednotlivé krýksmany, kteří zasvětili svůj život válce a bojům. Naproti tomu se zcela okrajově zabývá skutečnou válečnou každodenností raně novověkého člověka. Ten se ocitl tváří v tvář válečné zkušenosti, se kterou se musel nějakým způsobem vypořádat. Subjektivně zhodnotil situaci, z níž vyplynuly konkrétní pocity a emoce. Daná skutečnost na něj vytvářela nátlak, jelikož se pohyboval mezi dvěma stanovisky. V konfrontaci s válečnou zkušeností musel buď poslechnout společnosti očekávané chování, nebo tuto normu porušit. Dochovaná korespondence dokazuje, že nebylo neobvyklé se za použití různých strategií vyhýbat povinnosti, kterou sociální prostředí stanovilo. Tato práce si klade za cíl zmapovat právě onu odvrácenou stranu mince a tím odkrýt skutečné vnímání války.

Těžiště celé práce tvoří studium pramenů, které bylo nutné podrobit detailní analýze a kritickému zhodnocení. Před tím však bylo nutné stanovit relevantní badatelské otázky, díky nimž bylo možné s použitím vhodných metodologických východisek zjistit požadované informace. Základní ohledání tématu přinesly vydané edice, které pomohly proniknout ke kontextovému jádru a seznámit se s problematikou kolektivního vnímání ideálu křesťanského bojovníka. K poznání předcházejících událostí a k průběhu samotných vojenských tažení sloužily písemnosti právní a diplomatické provenience. Edice pramenů *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu* dopomohla osvětlit důvody nutnosti svolávání českých zemských hotovostí a její pravidla.⁴³ Tato edice také poskytla seznamy šlechticů, kteří chtěli být propuštěni z tažení, přičemž ojediněle zaznamenala i výsledky těchto žádostí. Je nutné brát tyto seznamy s jistou rezervou, jelikož v porovnání s archivními prameny jsou

⁴⁰ Josef FLEISCHMAN, *Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2004 (Diplomová práce).

⁴¹ František KOREŠ, *Válka v myšlení a každodenním životě jihočeské nižší šlechty ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století*, České Budějovice 2013 (=Diplomová práce).

⁴² M. ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství*.

⁴³ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu* I-VI, VIII, XV, Praha 1880.

seznamy neúplné a mnohdy chybné. Druhou nepostradatelnou edicí byla *Regesta fondu Militare*. Tato práce odhalila komunikaci o válečných událostech mezi panovníkem a českou dvorskou kanceláří.⁴⁴ Přínosem byly připomínky odcházející z této instituce šlechtě a měšťům. V nich zdůrazňovaly nutnost dostát vojenským povinnostem. Tyto prameny odrážely dobově očekávanou normu a nastínily oficiální pohled vrcholných politických představitelů raného novověku. Vystala však otázka, co konkrétně bylo považováno za očekávané chování a odkud tato norma pramenila. K poznání takové skutečnosti pomohly vydané deníkové zápisy krýksmanů Pavla Korky z Korkyně a paměti Jindřicha Michala Hýzrla z Chodů.⁴⁵ Odkryly ideál křesťanského bojovníka, který provázel životy jednotlivých individuí. Bylo nezbytné brát v potaz jejich subjektivitu a také odstup, s jakým byly psány, přičemž se autoři jistě snažili vykreslit svou osobnost jako samotné ztělesnění ideálu křesťanského bojovníka. Naproti tomu vydaná osobní korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Šťastného Václava Pětipeského z Chýš zrcadlila podobný, ale zároveň odlišný pohled na dobově očekávaný vzorec chování.⁴⁶ Tato korespondence se netýkala pouze válečnictví, ale brala ho jako jeden z mnoha bodů, který tvoří život urozence raného novověku. Kvůli výskytu stížností na chování vojáků, nedostatečné zabezpečení a opakované žádosti a přimluy o propuštění z vojsk přinesla korespondence také pohled do každodenního života. Nabízela se otázka, zda dobově očekávaný vzorec chování odpovídal skutečnosti nebo zrcadlil pouze přání nejvyšších představitelů země. Po prostudování listů Karla staršího ze Žerotína, Zdeňka Lva z Rožmitálu nebo Václava Budovce z Budova bylo zřejmé, že strach a dobová norma neodpovídala tak zcela skutečnému stavu.⁴⁷ K tomu se připojil genderový aspekt ženské korespondence, ve které se odrážel strach z nepřítele, díky čemuž vnímání a chápání nepřítele dostalo nový rozměr.⁴⁸ K většímu přiblížení situace

⁴⁴František ROUBÍK (ed.), *Regesta fondu Militare* Archivu Ministerstva vnitra Republiky československé v Praze I, Praha 1937; Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare* Archivu Ministerstva vnitra Republiky československé v Praze II-III, Praha 1938. Roubík skončil v osmdesátých letech 16. století, Líva práci dovedl až do poloviny 17. století.

⁴⁵Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979; Z. VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek IV*, České Budějovice 2014.

⁴⁶Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1598. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI*, České Budějovice 2015; M. ŽITNÝ, (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1*, České Budějovice 2015; TÝŽ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2*, České Budějovice 2016.

⁴⁷Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým, I-II*, Brno 1870-1872; František DVORSKÝ (ed.), *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1520-1526*; *Archiv český IX, X, XI*; Julius GLÜCKLICH (ed.), *Václava Budovce korespondence z let 1579-1619*, Praha 1908.

⁴⁸F. DVORSKÝ (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886; Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem*

a pochopení jednání a chování vybraných nejvyšších hejtmanů dvou největších protitureckých tažení 16. století pomohla kronika Václava Březana. Ta přiblížila životy dvou posledních pánů červené pětিলisté růže.⁴⁹ Při studiu takovéhoho pramene se musel vzít v potaz účel kroniky a míru subjektivity, kterou třeboňský kronikář použil ve snaze vykreslit poslední Rožmberky v co nejlepším světle. Přesto byla nezbytným odrazovým můstkem před samotným studiem archivních pramenů.

Hlavní heuristickou oporou práce byla nevydaná korespondence, která je uložena v archivní sbírce *Historica Třeboň*, která se nachází ve Státním oblastním archivu Třeboň.⁵⁰ Šlo o bohatý soubor omluvných dopisů z pera urozených osob, které se nechtěly účastnit vojenských výprav. Samotná existence této korespondence dokazuje kontrast normy a každodennosti. Různorodost těchto listů nabídla široký vějíř otázek, na které bylo nutné pokusit se najít odpovědi. Jednou z nich bylo srovnání s dobovou normou a potvrzení skutečnosti, že šlechta tento ideál porušovala. Dopisy odkryly každodennost válečného života, z nichž vyšly strategie, které šlechta využívala, aby se vojenskému tažení vyhnula. Hlavní metodologickou oporou zde byly přístupy historické antropologie, díky nimž bylo možné vytvořit obraz myšlení jednotlivých aktérů, kteří byli nějakým způsobem nuceni omluvný list sepsat.⁵¹ Individualita každého dopisu spočívala v přístupu, jakého se urozenec chopil a jak prezentoval svou nemožnost dostát dobové normě. Při studiu těchto pramenů bylo důležité počítat se subjektivním nádechem a účelem sepsání. Přestože popisují jednotlivé problémy a útrapy, pro něž se urozcenci nemohli aktivně podílet na válce, bylo nezbytné podrobit je kritice a snažit se proniknout za samotnou podstatu psaných textů. Toto by se neobešlo bez metod historické sémantiky, jež rozklíčovala nejen oslovení, jimiž se šlechta titulovala, aby dokázala svou válečnickou čest, ale také texty konkrétních omluv. Srovnáváním dopisů došlo k zformování opakujícího se sumáře slov, ze kterého vzešel určitý vzor. Ten již nebyl odrazem individuality, ale stal se podkladem pro kategorizaci jednotlivých typů omluv. Texty zpřístupněné v edicích byly doslovně přejaté a odcitované. Ediční zásady archivního materiálu postupovaly podle kroků transkripce a vzorů

z Chudenic, Praha 1941; Státní oblastní archiv Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 5998 A/2, 6192 A, 6193, 6194 A, 6198, 6200, 6202, 6203/2, 6207, 6210, 6215.

⁴⁹ J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

⁵⁰ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 3948, 3950, 3951, 3953, 3958 a, b, 3994 A, 3996, 3999, 4028, 4045, 4278, 4592, 4594, 4601, 4602, 4603, 4606, 4607, 4608, 4609, 4610, 4611, 4612, 4613, 4614, 4615, 4616, 4617, 4618, 4623, 4625, 4629, 4630, 4631, 4633, 4634, 4635, 4636, 4637, 4638, 4641, 4643, 4644, 4646, 4647, 4648, 4656 a, b, 4662, 4668, 4669, 4684, 4686, 4689, 4693, 4694, 4696, 4697, 5508, 5747, 5751/1-33, 5759, 5760, 5761, 5762, 5998 A/1, A/2, 6191 A, 6192 A, 6193, 6194, 6198, 6200, 6202, 6203/1,2,3,4, 6207, 6210, 6215.

⁵¹ G. DRESSEL, *Historische Anthropologie*; R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*.

moderní češtiny.⁵² V prepisech byla použita moderní interpunkce, jelikož autoři listů jí nepřikláněli přílišný význam a je mnohdy velmi chaotická. Podle zásad moderního pravopisu bylo taktéž používání „y/i“, ale v případech, kdy byla součástí slova dvojhláska „ej“ v případě jako „čistej“, byla tato forma ponechána beze změny. Taktéž bylo ponecháváno počáteční písmeno „v“, například ve slovech „vobmeškává“ nebo „vobrokův“, kde bylo taktéž ponecháno koncové „v.“ Libovůle autorů v psaní velkých a malých písmen byla taktéž převedena do zásad moderního pravopisu velkých písmen. Určité zkratky byly rozepsány, zejména titulatury a oslovení.

Jednotlivé omluvy byly klasifikovány do několika skupin, které odrážely skutečný stav situace, tedy rozpor s raně novověkou normou křesťanského ideálu. Bylo nezbytné pokusit se rozklíčovat, zda šlo o stereotypní a promyšlené strategie pánů a rytířů nebo o omluvy zrcadlící skutečnost. Přestože šlechta tvrdila, že kdyby mohla, jistě by tomuto ideálu dostála, nebylo možné kvůli nedostatku zpětné vazby určit míru objektivitu a pravdivost daných výpovědí. Tato nedochovanost či neexistence pramenů, jež by podávala reakce na omluvné dopisy, přinesla veliké úskalí, jelikož nebylo možné zjistit, zda by potvrzovala, nebo vyvracela jednotlivé situace. Díky dochované ženské korespondenci bylo možné vzít v potaz genderový aspekt a odpovědět na otázku, zda se vojenská tažení nějakým způsobem žen vůbec dotýkala. Nebylo opomenuto ani zjistit, jak ženské pohlaví vnímalo válečné strasti, jak se s nimi vypořádávalo a zda šlechtičny podnikaly nějaké kroky, které by jim zajistily bezpečí.⁵³

Listy, které byly obsahově velice bohaté a odešly z kanceláře významného pána nebo rytíře, byly analyzované díky přístupům historické antropologie tak, že dovolily nahlédnout do života konkrétních urozených mužů a žen.⁵⁴ Vystala otázka, kdo byl adresátem a jaká byla jeho úloha a místo v raně novověké společnosti. Po spojení individuálních případů mohl vzniknout širší celek. Ten utvořil vzorek, jenž by mohl odrážet dobovou kolektivní mentalitu raně novověkého urozeného člověka.⁵⁵ Kvůli nedostatku pramenů byl tento pokus aplikován pouze na protiturecká tažení do Uher roku 1566 a 1594. Prostřednictvím prozopografické metody bylo možné pohlédnout na původce omluvných dopisů z několika různých perspektiv. Šlo zejména o jejich sociální příslušnost a jejich místo ve spletité síti společenských vztahů raného

⁵² Byla brána v potaz pravidla z děl – Jiří DAŇHELKA, Směrnice pro vydávání starších českých textů, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285-301; Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, Praha 2002.

⁵³ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), Nádoby mdlé; TYTÉŽ (edd.), Žena není příšera.

⁵⁴ prakticky např. V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři.

⁵⁵ Georg G. IGGERS, Dějepisectví ve 20. století. Praha 2002.

novověku. Díky tomu bylo možné určit, zda se více snažila vojenské povinnosti vyhnout nižší nebo vyšší šlechta. Tím by bylo odpovězeno na otázku, jestli páni využívali služeb rytířstva, které za sebe posílali a jaké důvody a pohnutky vedly nižší šlechtice k přijetí tohoto břímě. Zda hrála roli prestiž a klientské vazby šlechty, přímluvy nebo například kariérismus. Velice důležitým bylo zmapovat jejich případný podíl na politické moci ve stavovské monarchii, jelikož úřednictvo zemské a regionální správy bylo od osobní účasti mnohdy osvobozováno. Zájem zavedl autorku také k hospodářskému a majetkovému zázemí šlechticů, které by osvětlilo otázku, zda omluvy týkající se chudoby korespondovaly s jejich přiznaným majetkem v berních rejstřících či nikoliv. Geografický horizont sídla zase sledoval cíl odpovědět na otázku, zda zeměpisné hledisko hrálo roli, zda se šlechta z nejbližších krajů více omlouvala a pocítovala nechuť táhnout přes celé království na daleké uherské bojiště. Tam, kde prameny dovolily, bylo zajímavé se alespoň okrajově zabývat náboženským vyznáním jedince a rozklíčovat tím konfesijní hledisko. Tím by bylo možné odpovědět, zda byl v jednotlivých konfesích rozdíl ve vnímání nepřítele a jak silná byla idea křesťanského rytířství. U všech těchto aspektů bylo přihlédnuto k genderu šlechty, jež se nějakým způsobem setkávala s válečným nebezpečím. Vedle mužské korespondence se rozevřel pohled na válku očima ženy. Takto odlišná optika dovolila porovnat dva odlišné světy, které spojovalo válečné hoře. Zmapování těchto oblastí přináší pokus o nastínění kolektivní mentality těch, kteří stáli v kontrastu s dobovou normou.

Tato problematika nabídla několik možných úhlů pohledu. Práce se nejprve zabývala zmapováním dobové normy ideálu křesťanského bojovníka. Poté pozornost přesunula ke každodennímu životu a praxi na válečném poli. Tato tematika byla zkoumána prostřednictvím omluvných dopisů, jež nabídly několik variant, jak s nimi pracovat. Jednou z nich byla detailní sémantická analýza dochované korespondence. Od té se zájem přesunul k historickoantropologické optice. V té se s genderovým aspektem výzkum soustředil na jednotlivá individua a zmapoval tak jedinečné životy raně novověkých šlechticů. Spojením podobných znaků, které přinesla sémantická a srovnávací metoda, bylo možné najít určitý vzor, podle něhož se jedinci chovali. Individuální projevy urozenců, které byly sledovány u těch, jež se nechtěli účastnit protitureckých tažení, odrážely kolektivní mentalitu sociální skupiny. Ta oficiálně měla dodržovat dobovou normu ideálu křesťanského bojovníka, ale ve skutečnosti jednala jinak, přičemž klíčovým aspektem byl samotný strach, který šlechtice provázel.

2 Ideál křesťanského bojovníka v raně novověké společnosti

Šlechta předbělohorské doby čelila tlaku společnosti, aby se ztotožňovala s ideálem křesťanského rytířství. Tento koncept se postupem času vyvíjel a významně zasahoval do života urozeného jedince. Dochované prameny však zrcadlí kontrast mezi dobovou normou a každodenností. Ty ukázaly, že ne všichni chtěli a mohli tento ideál naplnit. Samotní habsburští panovníci, zejména Karel V., Ferdinand I., Maxmilián II. a Rudolf II., přispěli k vytvoření obrazu panovníka jakožto ochránce křesťanské víry v boji proti jinověrcům a tuto ideu rozšiřovali do svých zemí prostřednictvím oficiální propagandy formou letákové publicistiky.⁵⁶ Samotný vývoj ideálu křesťanského bojovníka a jeho chápání se v posledních letech stal předmětem zájmu historické vědy.⁵⁷

Kořeny rytířského ideálu se nacházejí u samotných počátků křesťanské víry a církve. Vedle světských atributů byla duchovní čistota šlechtice neodmyslitelnou součástí jeho osobnosti. Poprvé byl tento termín použit v *Epištole svatého Pavla Efezským*. Svatý Pavel vybízel nejen k dodržování morálních ctností, ale také k boji proti „pánům temna“.⁵⁸ Původní smysl středověkého „miles Christi“ se však pojil pouze s božími služebníky a mučedníky.⁵⁹ Až od konce 11. století začala křesťanská církev přisuzovat tento ideál i urozeným osobám.⁶⁰ V tomto božím bojovníkovi se měly snoubit ctnosti válečnické a duchovní. Neměl jít pouze

⁵⁶ M. MENDEL – B. OSTŘANSKÝ – T. RATAJ, *Islám v srdci Evropy*; T. RATAJ, *České země*; V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, s. 179-181.

⁵⁷ Hana BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Ondřej JAKUBEC, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009, zde zejména s. 116-120, 140, 150, 175; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 22-40; Libor JAN, *Zrod rytířství ve středověku*, *Dějiny a současnost*, 2016, č. 9, s. 10-12; V. BŮŽEK, „Dobří muži a opravdoví rytíři. Ideály křesťanského rytířství v předbělohorské době“, *Dějiny a současnost*, 2016, č. 9., s. 13-16; TÝŽ, *Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby*, in: Radmila Švaříčková-Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 47-60; TÝŽ, *Sebeprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 311-322; J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 34, 89-102; Wojciech IWANČZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001; Petr ODSTRČIL, „Křesťanský rytíř“, *Antialkorán a antikrist*, in: *Celostátní vědecká konference – Historie 1998*, Praha 2000, s. 111-147; Vítězslav PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123- 136; Pavel SOUKUP, *Dvoji ideál křesťanského rytíře v husitském období*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 1-32; Z. VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky*; TÝŽ, *Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku*, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, Tábor 2006 (= *Husitský Tábor, Supplementum* 3), s. 555-569; M. ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství*.

⁵⁸ V. BŮŽEK, „Dobří muži“, s. 13; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 35; I. CERMAN, *Chotkové*, s. 38.

⁵⁹ V českých zemích například se sv. Václavem – W. IWANČZAK, *Po stopách*, s. 205.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 199; L. JAN, *Zrod*, s. 10-11; P. SOUKUP, *Dvoji ideál*, s. 3.

morálním příkladem a ochraňovat chudé a utiskované, ale jeho povinností bylo také bránit svatou církev a bojovat proti jinověrcům, což mohl dokázat během několika křížáckých tažení.⁶¹

Zásluhou křížových výprav se ideál křesťanského bojovníka postupně dostal i do Čech. Zasloužil se o to hlavně panovník Vladislav II., jenž se s mnoha šlechtici účastnil několika tažení proti pohanům. Po návratu z druhé kruciáty byla roku 1147 založena v Praze první johanitská komenda, díky níž do Čech začaly proudit nejrůznější formy života křížáckých rytířů.⁶² Za Lucemburků byla hodnota „militis Christi“ povýšena na samotné vládce, kteří se stali svatými obránci víry.⁶³ Specifické podoby se dostalo křesťanskému rytíři v době předhusitské. Jan Hus otevřeně odmítl výpravy ve jménu kříže jako protikřesťanské nástroje církve, kterými se snažila prosazovat své politické cíle. Husova idea vyplývala nejen z nutnosti bojovat za vnitřní reformu zkažené církve, ale také z vnitřního obrození a hledání vnitřní pravdy.⁶⁴ Tímto reformace odsunula rytířství jako takové do pozadí a soustředila se pouze na boj uvnitř božího svatostánku.⁶⁵ S nástupem Jagellonců na český trůn však kult rytířství znovu ožil. Rozkvětu se těšila krásná literatura a vzorem nejvyšších ctností se stal nepřemožitelný Alexandr Veliký, jenž ztělesňoval slavné bájně doby a byl schopen odolávat všem světským slabostem a hříchům.⁶⁶ Jelikož panovník sám sebe považoval za obránce veškeré křesťanské víry a ozbrojený konflikt s nepřítelem chápal jako boží soud, nabídla se domněnka, zda tragická porážka Ludvíka Jagellonského roku 1526 v bitvě u Moháče nemohla souviset s jeho touhou naplnit tyto vznešené ideály jako božího posla a vykonavatele spravedlnosti.⁶⁷

Poněkud celistvější podobu tohoto ideálu přinesl na samotném počátku 16. století humanista Erasmus Rotterdamský.⁶⁸ V roce 1503 v Antverpách vydal své dílo *Enchiridion militis Christiani*, ve kterém se mu podařilo pod vlivem hnutí devotio moderna spojit poslání apoštola Pavla s morálními odkazy antického světa. Nejvyšší důraz však kladl na niterné prožití a zosobnění víry. Usiloval také o jakousi obrodu mezilidských vztahů a celkovou harmonizaci

⁶¹ W. IWANCZAK, *Po stopách*, s. 200.

⁶² TAMTÉŽ, s. 201.

⁶³ TAMTÉŽ, s. 202-204.

⁶⁴ P. SOUKUP, *Dvojí ideál*, s. 7-12.

⁶⁵ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích II*, Praha 2001, s. 377–378.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 530-531.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 434., více o moháčské bitvě – Z. VYBÍRAL, *Bitva u Moháče*.

⁶⁸ H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 19-20; V. BŮŽEK, *Rytíři*, s. 27-28; Martin SVATOŠ – Michal SVATOŠ, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985, s. 46-47.

společnosti.⁶⁹ Přestože na jednu stranu tento spis akcentoval duchovní boj, na stranu druhou nevyklučoval ani skutečný boj proti nepřátelům křesťanské víry. Z tohoto důvodu se text dal využít i v praxi v boji proti tureckému nepříteli.⁷⁰ Ačkoliv se Erasmus Rotterdamský zabýval ideou míru, v jeho alegorickém díle *Querela pacis* se objevuje stížnost na rozvratitele všeho míru, kterého vidí v Turkovi. Proto také boj proti této pohanské hrozbě, jakkoliv krutý, pokládal za jediný omluvitelný a oprávněný důvod k válce.⁷¹ Otevřeně vyzýval k boji a dovolával se rytířských ctností, díky nimž by byla Evropa schopna ubránit své državy před východními barbary.⁷²

Spisy Erasma Rotterdamského byly od tridentského koncilu na seznamu zakázaných knih. Ještě před touto cenzurou byla díla studována ve volných překladech. Jedním z nich byl překlad Oldřicha Velenského z Mnichova, který roku 1519 vydal dílo *Rukověť křesťanského rytíře* pod názvem *Přeutěšená a mnoho prospěšná kněha Erazima Roterodamského o rytíři křesťanském*.⁷³ Tímto prostřednictvím se šlechta mohla seznámit s dílem nizozemského humanisty, přičemž jeho vliv je patrný například z *Kroniky pražské Bartoše písaře*, který Erasma oslavuje a korunuje na jednoho ze tří nejvýznamnějších reformátorů všech dob.⁷⁴

Naproti tomu trochu jiným směrem se v Čechách ubíral humanista Daniel Adam z Veleslavína. Ten rozvinul ve svém díle myšlenku obecného dobrého. V tomto slovním spojení se ukrývala nejen idea celkového prospěchu či pospolitosti společnosti, ale také odkazovala na povinnosti vysoce politicky postavených osob, které se měly postarat o bezpečí své země v duchu dávného rytířského ideálu.⁷⁵ V předbělohorské době však nebyl jediným nebezpečím pouze pohanský Turek, který měl přinést zkázu celému křesťanství. Nejednu vážnou hrozbu představovaly náboženské a politické spory nejen mezi státy, ale zejména neshody v samotné stavovské obci mezi jednotlivými stavy.⁷⁶

Jelikož ideál křesťanského rytíře se začal dotýkat i samotného panovníka, věnoval také Erasmus Rotterdamský roku 1515 Karlu V. spis *Institutio principis christiani*, ve kterém nastínil a představil samotný ideál křesťanského vládce a cesty k jeho výchově.⁷⁷ V rámci habsburského rodu se v Čechách o reprezentaci tohoto ideálu zapřičinil Ferdinand I.,

⁶⁹ H. BOČKOVÁ, s. 20.

⁷⁰ TAMTÉŽ.

⁷¹ M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 57.

⁷² TAMTÉŽ, s. 77.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 87.

⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁷⁵ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 28.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 28.

⁷⁷ M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 56.

jenž si vzal toto pojetí vlády a výchovy za své a v jeho šlépějích pokračovali i jeho synové.⁷⁸ Mnozí císaři nechali vyzdobit svá sídla v duchu těchto idejí. Vedle císaře Maxmiliána II., jenž nechal upravit císařský sál v Bučovicích, se inspiroval i Ferdinand Tyrolský, u kterého se tento ideál zrcadlil ve výzdobě ambraského zámku, jehož symbolika odrážela propojení křesťanských ctností s kořeny habsburské dynastie.⁷⁹ Český místodržitel prezentoval křesťanské ctnosti také ve výzdobě vojenské výbroje, výstroje a prostřednictvím rytířských turnajů.⁸⁰ Tato rytířská klání a představení byla pečlivě dramaticky zinscenovaná a upevňovala ideál křesťanského bojovníka symbolickým utkáním křesťanů s pohany.⁸¹ Jedním z nich byl pražský turnaj z roku 1557, jenž arcikníže Ferdinand Tyrolský nechal uspořádat a sám se ho dokonce účastnil v roli husarského hejtmána.⁸² Tento rok jistě nebyl vybrán náhodou, tou dobou Turci ohrožovali Uhry a arcikníže se tímto stále rostoucím nebezpečím musel zabývat.⁸³

Rytířské radovánky se nekonaly pouze na místodržitelském dvoře, ale zavítaly také ve druhé polovině 16. století do šlechtických rezidencí. Jan Zajíc z Házmburka pořádal na Budyni roku 1544 a 1552 dva rytířské turnaje, ve kterých se odehrával tento svatý boj křesťanů s Turky.⁸⁴ Pro umocnění zážitku bylo představení z roku 1552 divadelně zpracováno. Smyslový dopad byl mimořádný, jelikož u diváků vyvolal nejen pláč a bázeň, ale také touhu ochraňovat svou víru a své statky.⁸⁵

Sám Jan Zajíc z Házmburka šel ostatním příkladem. Byl pasován dvakrát na rytíře z rukou Vladislava II. Jagellonského a poté císařem Maxmiliánem I. Roku 1522 byl přijat do laického řádu rytířů ochránců Božího hrobu.⁸⁶ Celá jeho životní filozofie, která vycházela z vnitřní obrody ducha a boje s vnějším nepřítelem ve jménu kříže, byla vyložena v jeho spise s názvem *Sarmacie*. Tento text věnoval Ferdinandu Tyrolskému, kterého požádal o svolení dílo tiskově vydat.⁸⁷ Dílo mělo vyburcovat šlechtickou obec k uklidnění náboženských poměrů a očištění morálky, jež podle katolicky smýšlejícího autora byla u šlechty silně otřesena. Tato

⁷⁸ V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí, s. 161, 179.

⁷⁹ TÝŽ, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7), s. 174-200; TÝŽ, Sebe prezentace křesťanského rytíře, s. 311-322.

⁸⁰ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 26.

⁸¹ TAMTÉŽ s. 24-39; V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský, s. 174-200.

⁸² Z. VYBÍRAL, Člověk ve válce, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk, s. 433.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 434.

⁸⁴ J. PÁNEK (ed.), Jan Zajíc z Házmburka, s. 52-65.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 56-57.

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 30.

⁸⁷ TAMTÉŽ.

zhýralost se podle něj projevovala už i přírodními pohromami jako bylo zemětřesení či neúroda.⁸⁸ Jelikož turecké nájezdy představovaly pro Jana Zajíce případ neskutečného existencionálního ohrožení, zdůrazňoval ve svém díle nutnost následování křesťanského ideálu v boji proti jinověrcům.⁸⁹ Vyzýval mladé šlechtice, kteří si podle něj neuvědomovali váhu a míru tureckého nebezpečí, aby drželi pospolu s Habsburky a bojovali za celou Evropu ve snaze udržet „pohanské psy“ co nejdále od jejích hranic.⁹⁰

Přestože předbělohorské Čechy byly konfesionálně rozděleny, nekatolická strana měla stejný zájem jako katolická. Dokazuje to dílo *Antialkorán* českobratrsky smýšlejícího Václava Budovce z Budova. Tato polemika s islámem je zakončena kapitolou s názvem *O rytíři křesťanském*.⁹¹ Shrnuje a odsuzuje veškerý morální rozklad křesťanstva, reflektuje Boží trest na rozličných biblických příbězích a vyzývá k boji za obecné dobro proti „ouhlavnímu nepříteli všeho křesťanstva“.⁹² Neopomněl ani nezbytnou čistotu nitra bojovníků a nutnou věrnost v boji.⁹³ Aby se bojovníkovi dostalo slávy nejen pozemské, ale hlavně posmrtné v království nebeském, musel se šlechtic tažení účastnit. Ti, kteří se k zemské hotovosti nedostavili, nemohli být považováni za křesťanské válečníky, přičemž jejich čest byla silně otřesena.⁹⁴

Jan Zajíc z Házmburka ani Václav Budovec z Budova však nebyli jediní, kteří se v předbělohorských Čechách zabývali tureckou problematikou. Naopak v 16. století zájem o tento problém narostl. V devadesátých letech 16. století vydal Daniel Adam z Veleslavína spolu s Janem Kocínem z Kocínětu soubor německých pojednání o Turcích.⁹⁵ Dílo, které vyšlo pod českým názvem *Kronika nová o národu tureckém*, bylo obohaceno předmluvou z pera Jana Kocína. Tato předmluva byla přímým návodem, jak bojovat proti osmanskému nepříteli.⁹⁶ S použitím rad císařského vyslance Oghiera Ghiselína Busbecqa vznikl spis, který svým obsahem a formou neoddiskutovatelně přesvědčoval čtenáře o síle a bojové připravenosti tureckého protivníka. Vyzýval k neprodlenému oživení a připomenutí si vojenských schopností do takové míry, aby křesťanské vojsko bylo schopno porazit muslimského nepřítele.⁹⁷

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 35.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 30.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 41-46.

⁹¹ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*. Václav Budovec z Budova, Praha 1989.

⁹² TAMTÉŽ, s. 323-353.

⁹³ TAMTÉŽ, s. 323-353; M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 224-248.

⁹⁴ M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 240.

⁹⁵ T. RATAJ, *České země*, s. 73-108.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 86-87; V. PRCHAL, *Obraz*, s. 124; J. PÁNEK, *Úloha předbělohorské Prahy v obraně proti osmanské expanzi*, DP VI/1, 1986, s. 150-178, s. 160-162.

⁹⁷ V. PRCHAL, *Obraz*, s. 124-125.

Vedle tohoto silně zideologizovaného a propagandistického díla vznikala také konkrétní poučení týkající se příprav boje proti Turkům. Jedním z nich byla *Instrukce vojanská* Zikmunda Chotka z Chotkova, která vyšla na přání českého zemského sněmu.⁹⁸ Tato instrukce se v 57 bodech věnovala samotnému jádru, jak se stát ideálním křesťanským bojovníkem, a snadněji tudíž porazit svého nepřítele.⁹⁹ Jedním ze základních předpokladů úspěchu byla vnitřní obroda křesťanských vojáků, kteří měli žít v souladu s dobrými mravy. Vyzdvihoval starozákonní učence Mojžíše, Davida a Jozua, jež měli jít příkladem a prostřednictvím svého zbožného života ukázat znovuzískání boží přízně, díky níž došli spásy.¹⁰⁰ Zkušený válečník kritizoval nedostatečnou výchovu mladé šlechty a její nezáměr o válečnické umění. Tato zanedbaná příprava se později odrážela v žalostném stavu zbrojnic a nepřipravenosti k boji obecně.¹⁰¹ Řešení viděl v zavedení povinného cvičení nedisciplinovaných mladých mužů v uherských pevnostech. Náklady s tím vynaložené měly být hrazeny otci mladých urozenců. Tím by oni sami přispěli k pozvednutí českého vojenství, a tudíž k obecnému dobrému.¹⁰² Připojil také praktické rady, které čerpal ze svých válečných zkušeností. Nabádal k nutnosti budování pevností, zlepšení samotné organizace, financování vojska zemských hotovostí a následně vyzýval ke změně z defenzivního stavu k samotné ofenzivě proti Turkům.¹⁰³ Motivací měla být šlechticům panovníkova náklonost. Císař měl urozence zvat ke svému dvoru a odměňovat je příslušnými úřady stavovské společnosti.¹⁰⁴

Tváří v tvář skutečnému nebezpečí musela šlechta s ideou křesťanského bojovníka vstoupit na válečné pole. Museli se fyzicky účastnit tažení a toto válečné nasazení za obecné dobré proti všem nepřítelům ohrožujícím nejen hranice habsburské monarchie, Evropy ale i celého křesťanského světa se stalo jejich denní rutinou. Předbělohorská šlechta měla naplňovat tento maskulinní ideál očekávaným vzorcem chování. S tím šla ruku v ruce myšlenka „dobrého krýksmanství“. K tomuto konceptu lze přistupovat několika způsoby, ať z pohledu strukturalistického, historickosémantického či historickoantropologického.¹⁰⁵ Toto slovní

⁹⁸ I. CERMAN, *Chotkové*, s. 37-55; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 147-155.

⁹⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy české VIII*, s. 415-442 – vydáno pod zkráceným názvem *Řád válečný proti Turku* sepsaný Sigmundem Chotkem s Chockova.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 418.

¹⁰¹ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 150.

¹⁰² I. CERMAN, *Chotkové*, s. 48-49.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 49-55.

¹⁰⁴ M. ŽITNÝ, „Dobry krýksman“, s. 241; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 48.

¹⁰⁵ V. BŮŽEK, *Ideály křesťanského rytířství*, in: R. Švaříčková – Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity*, s. 47-60; M. ŽITNÝ, „Dobry krýksman“, s. 224-248; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 40-52; teoretický koncept nabízí Josef MACEK, *Historická sémantika*, *Český časopis historický* 89, 1991, s. 1-30; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*; G. DRESSEL, *Historische Anthropologie*.

spojení se vyskytuje v rozmanitých druzích a typech historických pramenů. Tím se rozevívá široký vějíř významových rovin, kterými se lze zabývat. Kromě normativních pramenů a písemností náboženského charakteru, jež odrážejí očekávané chování dobrých válečníků, bylo možné díky přístupům historické antropologie studovat narativní prameny a písemnosti osobní provenience. Ve šlechtických denících, pamětech nebo osobní korespondenci se zrcadlí individuální sebereflexe a chápání tohoto konceptu.¹⁰⁶ Studium těchto pramenů se bylo možné odkrýt podobu „dobrého krýksmana“. Tento koncept nenesl pouze očekávaný obraz maskulinní identity raně novověkého diskurzu, ale také individualitu a prožívání válečnického způsobu života.

Historická sémantika jazykově analyzovala pojmy „krýksman“ a „dobrý“, které zasadila do dobového kontextu a snažila se zjistit významovou rovinu tohoto slovního spojení.¹⁰⁷ Jejím úkolem bylo zjistit sumář očekávaných vlastností dobového kontextu.¹⁰⁸ Sémantický rozbor podstatného jména „krýksman“ dokázal přítomnost nejen několika možných variant původně německého slova „kriegsmann“, ale také hned několik vlastností zdatného válečníka.¹⁰⁹ Náboženské texty odkazovaly na nezbytnost znát nepřítel a bojovou připravenost křesťanských válečníků. Této průpravy se jim mělo dostat poctivou výchovou a řádným výcvikem. Praví rytíři se do boje měli vrhat beze strachu, jelikož byli pod ochranou samotného Boha, který byl jediným pravým a nepřemožitelným „krýksmanem.“¹¹⁰ Zkušený a boje znalý rytíř Jindřich Michal Hýzrle z Chodů spojoval tento termín s vyšším válečnickým uměním, jemuž je nutno se věnovat celý život.¹¹¹ Dokonce se zamýšlel nad teoretickým rozbořem války, odlišoval mírový a válečný stav, dále akcentoval náboženskou zbožnost nezbytnou pro vítězství nad nepřitelem. Pravým „krýksmanem“ byl muž zkušený, zdatný a ctnostný.¹¹² Zikmund Chotek také chápal tento výraz jinak než jako obyčejného vojáka. Pro něj byl „krýksman“ příslušník šlechtického rodu, jenž byl povýšen díky svým válečnickým zkušenostem do velitelské hodnosti.¹¹³ Vedle tohoto pojmu se objevovalo označení „soldát“, které však spíše odkazovalo k profesionálně najatému válečníkovi.¹¹⁴

¹⁰⁶ M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 226.

¹⁰⁷ J. MACEK, Historická sémantika, s. 1-30.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 225.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 228-229 – české podoby „krýksman“, „kryksman“, „krygsman“, „krígsman“, „kriegsman“.

¹¹⁰ TAMTÉŽ.

¹¹¹ TAMTÉŽ, s. 230; V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), Příběhy, Praha 1979.

¹¹² M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 231.

¹¹³ TAMTÉŽ, s. 241.

¹¹⁴ TAMTÉŽ, s. 231; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 42.

Předbělohorské Čechy spatřovaly v „krýksmanském“ ideálu na sklonku 16. a počátku 17. věku jeden z nepostradatelných atributů chování, které utvářelo maskulinní identitu příslušníků šlechtického stavu. Kořeny tohoto konceptu vycházely ze středověkého obrazu křesťanského bojovníka.¹¹⁵ Vzorem tohoto ideálu se zaobíral luteránský teolog Bartholomäus Ringwaldt.¹¹⁶ Jeho dílo v několika veršovaných bodech předkládalo zásady a podobu dokonalého válečníka. Autor vycházel z biblických textů, které obohatil o konkrétní příklady z dobových válečných tažení, přičemž přiložil výzvu k boji proti Turkům.¹¹⁷ Ideálním „krýksmanem“ byl v jeho očích takový šlechtic, jenž podstoupil řádnou bohabojnou výchovu a vojenský výcvikem. Ozbrojil se nejen čistým a střídým brněním, ale také věrností Bohu a vlasti. Jeho štítem měla být vděčnost a odvaha, kterou si vysloužil tolik chtěnou „dobrou smrt“, jež ho měla dovést až do Božího království.¹¹⁸ Spisovatel dále odsoudil pijáctví, obžerství a ostatní rozmařilosti i neřesti křesťanských bojovníků, a naopak vyzdvihl střídmost tureckých nepřátel, díky níž častěji dosahovali vítězství.¹¹⁹ Pravý „krýksman“ měl být opásán uměním odpouštět, schopností zachovat tajemství a v neposlední řadě i poslušností starších šlechticů a nadřízených. Ti měli jít mladším válečníkům dobrým příkladem a udržovat svornost a rozum ve vojenských sborech, jelikož právě turecký nepřítel se vysmíval křesťanského rozpolcenosti a nedisciplinovanosti, a tudíž nad nimi v tomto případě měl navrch.¹²⁰ Ringwaldt dílo uzavřel na příkladu Ježíše Krista, který za spásu duší položil svůj život, a proto by všichni měli jít v jeho šlépějích a porazit pohanského nepřítele.¹²¹

Předbělohorská doba se mohla chlubit několika příslušníky nižšího i vyššího šlechtického stavu, kteří hrdě reprezentovali a odráželi lesk ideálu křesťanského „muže-bojovníka.“¹²² Napříč 16. stoletím se objevilo několik rytířů, jež zasvětili svůj život válečnickému umění. Tito urození tvořili podstatnou část profesionálních habsburských armád, ale také vojsk zemských hotovostí. Tam se díky svým bohatým „krýksmanským“ zkušenostem uplatnili ve velitelských

¹¹⁵ M. ŽITNÝ, „Dobry krýksman, s. 232.

¹¹⁶ TAMTÉŽ – Ringwaldtovo dílo ve zkráceném názvu – *Die lauter Warheit, darinnen angezeigt, wie sich ein weltlicher und geistlicher Kriegsman inn seinem Beruff vorhalten soll.*

¹¹⁷ TAMTÉŽ, s. 233.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 233-236; Z. VYBÍRAL, Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách, Tábor 2006 (= Husitský Tábor, Supplementum 3), s. 564; termín „dobrá smrt“ rozebírá pro šlechtické prostředí Pavel KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004 (=Monographia historica IV), s. 43-120.

¹¹⁹ M. ŽITNÝ, „Dobry krýksman, s. 233-236.

¹²⁰ TAMTÉŽ.

¹²¹ TAMTÉŽ.

¹²² V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 63-300.

pozicích. Důvodů, proč založili svůj život na válečnické kariéře, bylo hned několik.¹²³ Jedním z nich byl možný trvalejší únik šlechtice z finančních rodinných problémů. Rytíři ve vojenské kariéře spatřovali nejen trvalejší zdroj obživy a hmotného zabezpečení, ale také možnost získání společenského postavení či dokonce povýšení do panského stavu.¹²⁴ Prostřednictvím válečnické kariéry také rozšiřovali svou síť sociálních vztahů, díky které se mohli dostat do úřadů politického systému raně novověkých Čech.¹²⁵ Většinou se prvních vojenských tažení účastnili již v mladém věku. Tato prvotní zkušenost je buď přesvědčivě odradila od tohoto řemesla, nebo naopak mladému šlechtici „krýksmanský“ způsob života tak učaroval, že mu věnoval celý svůj život.¹²⁶ V mnoha případech nešlo pouze o individuální válečnické kariéry, jež byly ojedinělé v rámci daného rodu. Objevily se i případy rodin, které se mohly pyšnit několika „krýksmany“. Toto umění se dědilo a přenášelo na další generace.¹²⁷

Snad nejznámějším „krýksmanem“ celého 16. století byl středočeský rytíř Pavel Korka z Korkyně.¹²⁸ Život tohoto válečníka dobře vykreslily jeho *Paměti*, které napsal během svých celoživotních cest. Dílo jako celek bylo sepsáno s určitým časovým odstupem, tudíž obsah pamětí je promyšlenou záležitostí. Je ovlivněn dobovým vzorem ideálního křesťanského bojovníka a protitureckou habsburskou propagandou.¹²⁹

Roku 1522 se na suchodolského hrádku narodil tento budoucí proslulý „krýksman“. Tomuto věhlasnému válečníkovi se zásluhou svého otce dostalo vojenského vzdělání na hradě Karlštejn. Tam kromě znalostí získal také potřebné společenské kontakty s ostatními rytířskými mladíky.¹³⁰ Po karlštejnské výchově strávil nějaký čas na vídeňském dvoře u Ferdinanda I. a poté na zámku v Uherském Brodě jakožto páže. Již zde začal pociťovat touhou stát se pravým

¹²³ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 70–79; P. MAŤA, Svět české aristokracie, s. 440-464; Z. VYBÍRAL, Války a válečníci, in: M. Drda – Z. Vybíral (edd.), Jan Žižka, s. 562-563.

¹²⁴ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 70.

¹²⁵ TAMTÉŽ; Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 33; TÝŽ, Člověk ve válce, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk, s. 445-446; k tématu sociálních vztahů výběrově – V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264; TÝŽ a kol, Společnost českých zemí; Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY, Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí, ČČH 104, 2006, s. 485-526.

¹²⁶ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 64; Z. VYBÍRAL, Války a válečníci, in: M. Drda – Z. Vybíral (edd.), Jan Žižka, s. 561.

¹²⁷ Př. rod Pětipeských z Chýš, Zajíců z Házmburka, viz literatura níže.

¹²⁸ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 63-73; místopisné a genealogické souvislosti rodu – August SEDLÁČEK, Korka (Kůrka) z Korkyně, in: Ottův slovník naučný XIV, Praha 1899, 843.

¹²⁹ Korkovo dílo bylo zpřístupněno – František PALACKÝ, Paměti pana Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století, Časopis Společnosti vlasteneckého muzea 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442; druhé ediční zpřístupnění obohacené o poznámkový aparát a výklad myšlenkové světa rytíře v díle Z. VYBÍRAL (ed.), Paměti Pavla Korky, s. 263-289.

¹³⁰ Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 17-18.

křesťanským bojovníkem. Z tohoto důvodu se ve svých patnácti letech roku 1537 rozhodl účastnit, pod korouhví habsburského rodu, tažení proti tureckému spojenci a vzdorokráli Janu Zápoľskému.¹³¹ Mladý rytíř se podílel na několika vojenských taženích, která mu přinesla neskonalé zkušenosti, a to nejen v Uhrách, ale také v Římsko-německé říši, kde bojoval, ač nerad kvůli své konfesijní nevyhraněnosti, s protestantskými knížaty.¹³²

Zlomovým okamžikem pro mladého „krýksmana“ byl příchod arciknížete Ferdinanda na pražský dvůr, jenž ho svou osobností přímo oslnil.¹³³ Mladého arciknížete spojoval s Pavlem Korkou zájem o sebeidentifikaci v roli křesťanského rytíře. Tato stylizace vyrůstala z obdivu rytířských ideálů, z vlivu zděděné tradice a zkušeností s bojem proti Osmanům.¹³⁴ Jedním z nástrojů této sebereflexe byly rytířské turnaje a kratochvíle, které arcikníže pořádal.¹³⁵ Díky nim se Pavel Korka arciknížeti Ferdinandovi přiblížil a účastnil se po jeho boku tažení do Uher.¹³⁶ Tažení z let 1556, 1564 a 1565 týkající se obrany uherské pevnosti Siget pro Korku mnoho znamenala.¹³⁷ Ztráta pevnosti roku 1566 ho pouze utvrdila v touze zničit tureckého nepřítele, jehož vnímal jako „ouhlavního nepřítele všeho křesťanstva“.¹³⁸ Po několikaleté odmlce se Korka v roli „mustrovního“ komisaře znovu objevil na válečném poli po vypuknutí patnáctileté války s Vysokou Portou.¹³⁹ Vrcholem a zároveň jakýmsi epilogem jeho kariéry bylo protiturecké tažení roku 1594, kde získal místo plukovníka pěchoty.¹⁴⁰ Výprava mu však přinesla hořké poznání o nepřípravenosti a nezájmu české šlechty na podílení se na zemské hotovosti.

Vedle stížností na liknavost a neochotu české šlechty účastnit se protitureckých tažení vyzdvihl a oslavoval ty urozence, kteří se tažení účastnili jako „praví“ křesťanští bojovníci a dělali čest svému jménu. Tyto rytíře zdobily přívlastky jako „čistý rytíř“ nebo „pravý krýksman“.¹⁴¹ Pravým významem těchto slovních spojení byla idea osobní cti a čistoty duše, ve které se snoubila udatnost se srdnatostí, z níž vyvěrala neschopnost zrady a podlosti.¹⁴² Přestože se Pavel Korka z Korkyně stylizoval do role válečníka tělem i duší, byl zejména

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 18-22.

¹³² TAMTÉŽ, s. 24-25.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 138; V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský, s. 181.

¹³⁴ Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 38.

¹³⁵ TAMTÉŽ; V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský, s. 113-122; TÝŽ, Sebe prezentace křesťanského rytíře, s. 311-322.

¹³⁶ Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 38.

¹³⁷ F. KAMENÍČEK, Výprava arciknížete Ferdinanda.

¹³⁸ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 70.

¹³⁹ TAMTÉŽ, s. 71; Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 26-32, 47.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ; V. BŮŽEK, Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka), Jihočeská sborník historický 58, 1989, s. 53-66; J. PÁNEK, Podíl, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.

¹⁴¹ Z. VYBÍRAL, Paměti Pavla Korky, s. 33-34.

¹⁴² TAMTÉŽ.

křesťanským rytířem bojujícím pouze proti osmanskému nepříteli. Nebyl ochoten bojovat proti jiným křesťanům, jak dokládá jeho odmítnutí účastnit se tažení Jaroslava Libštejnského z Kolovrat proti protestantům se slovy: „Nerad proti křesťanům chtěl před sebe co bráti, a tak zůstal doma.“¹⁴³ Toto tvrzení ho povyšuje na nadkonfesijně smýšlejícího křesťanského rytíře, kterému šlo zejména o obecné dobré celého křesťanského světa.

Druhým neopomenutelným rytířem bojujícím za ideály křesťanského světa byl nepochybně evangelický rytíř Šťastný Václav Pětipeský z Chýš.¹⁴⁴ V samotném rytířském rodě, jehož državy se rozprostíraly na Slánsku a později Mělnicku, se válečnická krev rozlévala napříč celou rodovou linií, jejíž kořeny spadaly do 12. století.¹⁴⁵ Za zmínku stojí strýc Šťastného Václava Pětipeského Václav Pětipeský, jenž se narodil v příznačném roce 1529, kdy Turci oblehli Vídeň. Jako kdyby tato skutečnost předpověděla Pětipeského následující život, který zasvětil „krýksmanskému“ řemeslu.¹⁴⁶ Druhým „krýksmanským“ příbuzným byl jeho otec Albrecht Pětipeský z Chýš, jenž skonal „dobrou smrtí“ na uherském válečném poli roku 1596, kde bojoval jako nejvyšší velitel českého vojska.¹⁴⁷ Smrt Pětipeského byla vykreslena jako statečný skutek rytíře bojujícího za záchranu křesťanského světa.¹⁴⁸ Rytířská smrt byla základním prvkem rodové tradice Pětipeských z Chýš.¹⁴⁹

Tato rodová základna přímo vybízela k následování, a tudíž nahrávala Šťastnému Václavu Pětipeskému, který se od již dětství zajímal o vojenství a tureckou problematiku.¹⁵⁰ Proto také roku 1604 poprvé vyrazil do Uher, kde bojoval proti tureckému nepříteli.¹⁵¹ Mladý rytíř

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 94.

¹⁴⁴ Větší díla týkající se rodu Pětipeských z Chýš - V. BŮŽEK, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42; TÝŽ, Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin, Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 198-210; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 185 – 199; Jindřich HULINSKÝ, O rodu Pětipeských na Slánsku, *Slánský obzor* 40, 1932, s. 20-24; Michal KOSINA, Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberku ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století), Ústí nad Labem 1997 (=Diplomová práce); P. MAREŠ (ed), *Korespondence Albrechta Pětipeského*; M. ŽITNÝ, „Deník Šťastného Václava“; TÝŽ, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15)*, s. 183- 217; TÝŽ (ed.), *Korespondence Šťastného I- II*; TÝŽ, *Keresztes 1596*.

¹⁴⁵ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 95.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 94-103.

¹⁴⁷ M. ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Utváření identity*, s. 199-207.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ; Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, Památku Čechům u Kheredes a nebo Erle, měsíce října léta páně 1596 pobitým, učiněná od Bart. Paprockého z Glohol a Paprocké Woly, Staré Město pražské [Anna Šumanová] 1596; M. ŽITNÝ, *Keresztes*, s. 31-65.

¹⁴⁹ M. ŽITNÝ (ed.), „Deník Šťastného Václava“, in: V. BŮŽEK (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem*, s. 212-213.

¹⁵⁰ TÝŽ, Ideál křesťanského rytířství, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Utváření identity*, s. 211-212; V. BŮŽEK, Ideály křesťanského rytířství, in: R. Švaříčková-Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity*, s. 52-53.

¹⁵¹ M. ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Utváření identity*, s. 212-213.

se snažil navázat na válečné úspěchy po vzoru svého otce a uplatnit ideály křesťanského rytířství, v jejichž duchu byl vychován.¹⁵² Díky svým deníkovým zápiskům historické vědě odkryl svou sociální síť „pánů a přátel“, ale také záznamy zážitků z válek, které na své životní pouti prožil.¹⁵³ Studium tohoto unikátního pramene spolu s osobní korespondencí nabídlo badatelce možnost nahlédnout do myšlenkového světa byšického „krýksmana“.

Roku 1605 se vystrojil a vytáhl podruhé do Uher proti Bočkajovcům. Při shromažďování hotovostního vojska si všiml neochoty a nechuti urozců podílet se na jakémkoliv tažení.¹⁵⁴ Velice podrobně popsal dobývání hraniční pevnosti Uherské Skalice, přičemž nezaznamenal pouze taktiku boje, ale také reflexi hrdinských činů českých a moravských šlechticů, obraz osmanského nepřítele a neopomenul vyzdvihnout kvality velitelského sboru oddaného panovníkovi.¹⁵⁵ Z deníku číší patrný odpor Šťastného Václava Pětipeského k přepadové taktice, kterou praktikovali nejen Turci a Tataři, ale také hajduci Bočkajovců. Tento způsob boje vnímal mladý šlechtic jako porušení veškeré rytířské morálky, která kořenila z představy čestného boje prostřednictvím měření sil na bitevním poli.¹⁵⁶ O tři roky později se účastnil pod praporem vojska zemské hotovosti obrany Království českého proti arciknížeti Matyášovi.¹⁵⁷ Roku 1610 byl díky svým zkušenostem povolán do služeb stavovského vojska, které se začínalo připravovat proti vpádu Pasovských.¹⁵⁸ Pětipeského prestiž ještě vzrostla o pár měsíců později, kdy bojoval za nedávno dosaženou náboženskou svobodu.¹⁵⁹ Jeho další kariéra, přestože v několika okamžicích byla velice nešťastná, odrážela věrnost a loajálnost panovníkovi.¹⁶⁰

Šťastnému Václavu Pětipeskému jistě k dotvoření obrazu křesťanského rytíře dopomohlo přátelství s Václavem Budovcem z Budova, autorem proslulého *Antialkoránu*. Turek působil v očích Šťastného Václava jako „sběř“, a proto rázně odmítal jakékoliv spojení Uher s Osmany.¹⁶¹ Byšický „krýksman“ byl stejně jako Pavel Korca z Korkyně rytířem bojujícím za záchranu křesťanského světa. Tím se tito rytíři značně odlišovali od Jindřicha Michala

¹⁵² V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 190.

¹⁵³ Edičně vydal M. ŽITNÝ, „Deník Šťastného Václava“, in: V. Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem, s. 187-262.

¹⁵⁴ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 193.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 194.

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 196.

¹⁵⁷ M. ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), Utváření identity, s. 61.

¹⁵⁸ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 197.

¹⁵⁹ M. ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), Utváření identity, s. 64-65.

¹⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 65-69.

¹⁶¹ TÝŽ (ed.), Deník Šťastného Václava Pětipeského, in: V. Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem, s. 217-218.

Hýzrleho z Chodů, který nerozlišoval nepřítele na křesťany a pohany, nýbrž je hodnotil jako rovnocenné protivníky.¹⁶²

Odlisné chápání nepřítele lze připsat nejen delším válečnickým zkušenostem Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů, ale také odlišnému pojetí žoldnéřské válečnické kariéry.¹⁶³ Zatímco u Jindřicha Hýzrleho byla hlavním motivem loajalita habsburskému katolickému dvoru, u předchozích dvou rytířů převládal duchovní ideál nadkonfesijního křesťanství, které odmítalo jakékoliv spojení uherských křesťanů s pohanskými Turky.¹⁶⁴ Dalším lákadlem žoldnéřského řemesla mohla být touha po finančním a materiálním zabezpečení, kterého se Jindřichovi nedostávalo, jelikož pocházel z velmi chudého rodu.¹⁶⁵ Přestože své uherské a turecké nepřátele bral jako rovnocenné protivníky, nelze říct, že by nectil ideály křesťanského rytířství.¹⁶⁶ Ve svých pamětech odkazoval na hrdinství a vlastenectví, jehož základ našel u svých předků.¹⁶⁷ Tato vrozená touha po „krýksmanských věcech“ vedla mladého šlechtice k zájmu o válečnickou kariéru. Svou pout' započal na dvoře Jana z Pernštejna, jenž byl studnicí inspirace začínajících „krýksmanů“ díky svému samotnému zapálení.¹⁶⁸ Po cestování a kvalitní dvorské výchově, které se mu dostalo na vídeňském dvoře u arciknížete Arnošta, se jezdecky zdatný rytíř roku 1594 vypravil na svou první „krýksmanskou“ cestu do Uher.¹⁶⁹ Okusil však hořké zklamání, když viděl nepřipravenost a nechuť české šlechty táhnout do Uher pod praporem generála Petra Voka z Rožmberka.¹⁷⁰ Tato zkušenost však nehasila touhu mladého rytíře pokračovat ve své válečnické kariéře, a proto o dva roky později vstoupil do žoldnéřského pluku Viléma Trčky z Lípy. Podílel se tudíž na vítězství v bitvě u Hatvánu, kde také poprvé zakusil chuť vojenského kořistění.¹⁷¹

¹⁶² V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 196; Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, Válka a armáda v českých dějinách, Praha 2008, s. 206.

¹⁶³ M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, Válka a armáda, s. 206.

¹⁶⁴ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla, s. 7-23; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 70-79; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 290-300.

¹⁶⁵ M. ŽITNÝ (ed.), Deník Šťastného Václava Pětipeského, in: V. Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem, s. 218-219; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 292; V. BŮŽEK, Nižší šlechta, s. 83-84; Lydia PETRÁŇOVÁ, Příběhy z ob mušketýrů, in: V. Petráčková – J. Vogelanz (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla, s. 7-23.

¹⁶⁶ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 291.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 291-292.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 293; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 72.

¹⁶⁹ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 73; Martin HOLÝ, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010; V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla, s. 30-31, 33.

¹⁷⁰ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 73.

¹⁷¹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla, s. 56-62, 192-194.

Během svých válečných poutí načerpal Hýzrle nepřeborné množství zkušeností, které reflektoval ve svých pamětech. Stejně tak jako Korkovy paměti, vzniklo toto dílo s odstupem času a je zatíženo dobovou prohabsburskou propagandou. Jako přesvědčený katolík si vysloužil velkou slávu a vyznamenání od císaře Rudolfa II. za věrnou službu roku 1611.¹⁷² Není proto divu, že během českého stavovského povstání se přidal na katolickou habsburskou stranu.¹⁷³ Roku 1629 byl povýšen do panského stavu, čímž dovršil svou „krýksmanskou“ cestu. Postupně stárnoucí šlechtic však nedošel klidu, dokud si nebyl jist, že jeho válečnické řemeslo bude mít vhodného následovníka v rámci hýzrlavského rodu. Nakonec se však hodkovský pán dočkal a jeho paměť nebyla zapomenuta.¹⁷⁴

Neopomenutelným byl i odkaz Václava Zajíce z Házmburka, jehož rodová tradice se pojila s Janem Zajícem z Házmburka, autorem proslulé *Sarmacie*, v níž oživil ideál křesťanského rytířství.¹⁷⁵ Mladý pán pokračoval v poslání svého otce, když v raném věku vstoupil do řádu johanitských rytířů.¹⁷⁶ Taktéž se účastnil rytířských kratochvílí a klání na arciknížecím dvoře, jenž odrážel tento ideál ve všech možných směrech.¹⁷⁷ Hvězdná kariéra mladého šlechtice, kterému se během krátké doby dostalo několika hodností, pokračovala prvním tažením do Uher roku 1556 na pomoc obležené sigetské pevnosti, kde se osobně setkal s Pavlem Korkou z Korkyně.¹⁷⁸ Strakonický pán se však účastnil i protitureckých bojů na Maltě, čímž si vysloužil obdiv oslavující ho jako ideálního křesťanského bojovníka.¹⁷⁹ Po svém návratu se odhodlaně vrhl roku 1566 do boje za záchranu chorvatského Sigetu, ale po její ztrátě byl hořce zklamán. Jeho roztrpčení se ještě umocnilo o dva roky později uzavřením hadrianopolského míru, jelikož tento čin byl v přímém rozporu se Zajícovým přesvědčením.¹⁸⁰ Odsuzoval jakýkoliv mír s tureckým nepřítelem, stejně tak jako Pavel Korka z Korkyně nebo Šťastný Václav Pětipeský z Chýš.

„Kryksmanské“ zkušenosti a zážitky jihočeského pána se odrážely ve výzdobě strakonického zámku, kde se zrcadlil myšlenkový svět Václava Zajíce z Házmburka.

¹⁷² TAMTÉŽ, s. 265-284; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 294.

¹⁷³ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 296; V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla, s. 298-307.

¹⁷⁴ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 299-300.

¹⁷⁵ Viz. výše s. 5-6; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 83-93.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 87.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ; F. KAMENÍČEK, Výprava arciknížete Ferdinanda, s. 321-332.

¹⁷⁹ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 89.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 90-91.

Ve výzdobě sálů se snoubila jeho sebereflexe a sebereprezentace jako křesťanského rytíře, odkaz předků, ale také vnímání nepřítele díky přítomnosti tureckých trofejí.¹⁸¹

Předbělohorské Čechy byly protkány myšlenkou ideálního křesťanského rytířství. Samotný pojem a obsah se postupem času proměňoval, až nabyl specifické podoby v „dobrém krýksmanství“. Kromě teoretických příruček či praktických rad, jak by měl správný válečník vypadat a jaké ctnosti by ho měly zdobit, se tato sebereprezentace odrážela ve výzdobě sídel či rytířských kratochvílích. Skutečné „krýksmany“ spojovala nezbytnost morální čistoty a hluboké náboženské víry, ale také skutečná fyzická připravenost boje proti nepřítelům, ať už náboženským či politickým. Jelikož 16. a počátek 17. století byl prodchnut zejména tureckými válkami, nabízelo se šlechticům jedinečné příležitosti ukázat svou zdatnost přímo v praxi. Výše uvedené „muže bojovné“ spojovala touha po soudružnosti a neohroženosti, která „krýksmana“ ozdobila přívlastky jako „povtivej“, „opatrnej“, „zkušenej“ nebo „statečnej“ rytíř.¹⁸² Proti této normě stála každodenní skutečnost, která se v mnoha případech shodovala s tímto ideálem, avšak ve většině případech si již šla svou vlastní cestou a tuto ideu nechávala za sebou v odkazu svých předků.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 92-93.

¹⁸² M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 224-247.

3 Typologie konkrétních výmluv a omluv

Vedle šlechticů, kteří zasvětili svůj život válečnému umění, byli v raném novověku také ti, kteří se nechtěli postavit tváří v tvář nepříteli na bitevním poli. Níže zmíněná typologie řeší důvody, proč se urození snažili vyhnout tažení. Zrcadlí tak myšlenkový svět individua, od kterého se očekávalo chování, jež by následovalo ideály křesťanského bojovníka. Ten se pojil s předbělohorským vojenstvím, zejména se žoldnéry, zemskými hotovostmi a osobními taženími za hranice země. Tato vojska byla, vedle najímaných „soldátů“, nepostradatelnou součástí císařské armády a udržela si svůj status až do poloviny 17. století, kdy byla plně nahrazena žoldnéry.¹⁸³ Skutečnost, že ne všichni páni a rytíři toužili účastnit se bojů, dokazuje dochovaná osobní korespondence, jež se zaměřuje na konkrétní omluvy a výmluvy urozených, kteří nechtěli či nemohli kráčet v ideálech křesťanského rytířství. Psali tyto dopisy za účelem, aby se buď zcela vyhnuli povinné osobní účasti, nebo se alespoň mohli vrátit z bojiště do svých sídel. Díky metodologickým přístupům dějin každodennosti je možné tyto osobní prameny zkoumat z jiného úhlu pohledu. Dovolují touto optikou nahlédnout do mentality raně novověké urozené společnosti.

Zkoumaný soubor se skládá z analýzy pramenů osobní provenience pokrývající léta 1526 až 1618, s výjimečným překročením do roku 1648. Skládá se přibližně ze 130 dopisů z archivní sbírky *Historica Třeboň* a minimálně dalších 120 zmínek, ve kterých se objevují omluvy, výmluvy nebo pocity strachu z války.¹⁸⁴ Předložené množství nelze přesně určit, jelikož některé dopisy obsahují několikanásobné omluvy, jež jsou pouze rozepsané po určitých jménech, jinde jsou pouze číselné údaje, které zmiňují počet šlechticů, kteří se omlouvali. Jiné prameny, například osobní poznámky Viléma z Rožmberka, pouze jmenovitě vypisují, kdo byl nezabezpečený a kdo zase nemocný. Naproti tomu *Regesta fondu Militare* neobsahují jednotlivé dopisy, ale pouze zmínky těch, co se omlouvali. Objevily se i seznamy osob, jež směly z ležení odjet domů a které musely zůstat, jejich osobní korespondence se ale nedochovala, proto nelze určit, zda omluvné dopisy taktéž psaly.

Samotná formální stránka těchto osobních šlechtických dopisů byla ve všech zkoumaných případech až na občasné výjimky téměř totožná. Tyto drobné rozdíly se týkaly například délky

¹⁸³ P. MAREŠ, Krajské muštrůňky a krajszí muštrheři v organizaci vojenské správy předbělohorských Čech (1565-1618), *Paginae historiae* 21, 2013, č. 2, s. 291.

¹⁸⁴ Z archivní sbírky *Historica Třeboň* pro rok 1566 bylo 75 dopisů omluv a 71 zmínek ze dvou dokumentů poznámek Viléma z Rožmberka; z téže sbírky 40 dopisů z roku 1594 a dalších minimálně 50 zmínek v *Regestech fondu Militare*, Sněmeh českých a korespondenci Albrechta Pětipeského z Chýš a Šťastného Václava Pětipeského z Chýš.

listů. Zatímco některé dodržely dobový formát a věcně a stručně popsaly důvody své nemožnosti účastnit se tažení, jiné jsou i tři strany dlouhé a velice detailně popisují jednotlivé útrapy a strasti, jež šlechtice postihly. Další odlišností byl adresát, kterému byl dopis určen. Většina se obracela přímo na císaře či hejtmana polního tažení. Vyskytly se i omluvy, jež byly určené pánům a rytířům, kteří zastávali nižší velitelské pozice či byli s omlouvajícími ve svazku „dobrého přátelství“.¹⁸⁵ Dopisy lze také rozdělit do kategorií z hlediska účelového. V prvním a početnějším typu urozenec prosil, aby se směl navrátit z pole domů.¹⁸⁶ V druhém případě se vůbec nedostavil k přehlídce vojska či do pole, a omlouval se, proč nemohl přijet. Většinou za sebe vyslal náhradu buď v osobě svého syna, nebo nějakého jiného člověka k tomu způsobilého.¹⁸⁷ Zcela jedinečné byly zmínky šlechticů, kteří se chtěli navrátit domů, nebude-li jim zapláceno. Tito urození jsou zmiňováni mimo tyto dvě skupiny spolu s korespondencí, jež se týkala vnímání strachu z války a nepřítele.¹⁸⁸

Úvod se skládal ze dvou částí. Jako první bylo oslovení panovníka či jiného šlechtice, kterého prosili o odpuštění služby, přičemž bylo doprovázeno bohatou titulaturou a superlativními přívlastky.¹⁸⁹ Poté následovalo ujištění šlechticovy oddanosti a „služby své“ či prošení skrze „modlitby“ za svého pána¹⁹⁰, aby „dobré zdraví, nad nepříteli vítězství“ dáno bylo.¹⁹¹ Velmi často se tato úvodní formulace doplnila důvodem, proč musí vytáhnout do války, většinou „vedle jistého mandátu Vaší Císařské Milosti“, „podle svolení sněmovního Jeho Milosti“ nebo podle vzoru „jiných pánů a dobrých lidí tak, pokudž možnost má k tomu postačiti

¹⁸⁵ V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264; TÝŽ, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: M. Nodl – D. Tinková (edd.), Antropologické přístupy, s. 189-213; TÝŽ, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 287-313.

¹⁸⁶ Například v roce 1566 z celkového množství přibližně 150 zmínek bylo minimálně 100 případů, kdy šlechtic chtěl pustit z tažení domů, zbytek se omlouval, že nemůže přijet. Z tažení roku 1594 je číslo nižší, ale větší počet taktéž chtěl odjet domů; SOA Třeboň, Historica, sign. 4601, 4602, 4606–4618, 4625, 4629, 4668, 4696, 5508, 5751/1, 4, 5, 6, 8, 9 a, b, c; 10, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 5761.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, sign. 4630, 4631, 4633, 4634, 4636, 4637, 4638, 4641, 4647, 4656 a, 4684, 4686, 4689, 4693, 4694, 5751/2, 3, 7, 11.

¹⁸⁸ V. BRANDL (ed.), Spisy I, s. 152; TAMTÉŽ, II, s. 176, 386, 389, 399, 425, 432, 434, 437, 447, 463; F. DVORSKÝ (ed), Dopisy pana Zdeňka, Archiv český IX (1889), s. 93, 113, 114, 119; TAMTÉŽ X, s. 10; TAMTÉŽ XI, s. 103; TÝŽ (ed.), Zuzana Černínová, s. 46-48, 51, 55, 58, 62-65, 68, 69, 76, 77, 115, 130, 161; J. GLUCKLICH (ed.), Václava Budovce, s. 103; Z. KALISTA (ed.), Korespondence Zuzany, s. 51, 76-83, 86, 91, 92, 96, 160, 195; F. DVORSKÝ (ed.), Sněmy české VIII, s. 598, 602, 628; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 16, 17, 19, 24, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 76; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5998 A/2, 6192 A, 6193, 6194 A, 6198, 6200, 6202, 6203/2, 6207, 6210, 6215.

¹⁸⁹ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4606, 4608-4611, 4613-4617; 5751/27 - „velikomocný a nejnepřemožitelnější“, „nejmilostivější“ či „nejjasnější“, „římský císaři, uherský a český králi etc., pane, pane náš nejmilostivější.“

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, sign. 3950, 3951, 3958 a, 3996, 4623, 4631, 4640, 4645, 4668, 4592, 4593, 5749, 5751/18, 5751/33.

¹⁹¹ TAMTÉŽ, sign. 4636.

bude“ a „v tomto předsevzetí křesťanským“.¹⁹² K této části se leckdy připojil časový horizont, do kdy se měli urozenci dostavit na místo přehlídky, „totiž tu středu před svatou pannou Markytou“.¹⁹³ Svě poslušenství umocnili zmíněním délky svého pobytu, kdy „již přes půl čtvrtá měsíce“, „měsíce 6“ nebo „takový čas čtyři neděle vyšel a v outerý nejprv příští pátá neděle přijde“ v ležení pobývali.¹⁹⁴ Vedle časového určení se mohl vyskytnout i údaj zeměpisný, zejména jejich dostavení se k přehlídce do Znojma. Jiní vytáhli „z příbytků našich z Království českého“ do „pole“, „do Uher“ „dolů“. Objevila se i zmínka o dálce, kterou šlechta vnímala, když táhla „tam do Pohan a Turků“¹⁹⁵ nebo „přes půl světa“.¹⁹⁶

Poněkud obšírněji se vyjádřili poddaní z Dvora Králové, Hradce Králové, Chrudimi, Jaroměře, Nového Bydžova, Poličky, Trutnova a Vysokého Mýta, kteří v dopise pro Zikmunda Chotka z Chotkova shrnuli do jednoho souvětí nejen zeměpisné zasazení tažení, ale také důvody a neopomenuli ani zmínit, proti komu bojují: „Předně pro obhájení cti a chvály pána Boha všemohoucího, vlasti milé a ku pomoci obhájení pevnosti Rábu ... se vší ochotnosti a poslušně ... pevnost tomu nejhlavnějšímu krve křesťanské žíznivému nepříteli v moc vešla...“¹⁹⁷ Šlechta chápala svého tureckého protivníka jako „dědičného nepřítele“ a „boží metlu“, jenž předznamenával blížící se konec světa, chtěl ovládnout svět a vymýtit víru v Krista.¹⁹⁸

V analyzovaných dopisech se mnohdy psalo o boji proti „nepříteli“.¹⁹⁹ V několika případech byl „krvelačný“ turecký válečník umocněn a válka proti němu byla označována jako „proti ouhlavnímu nepříteli všeho křesťanstva Turku“ nebo „proti tomu tyranu Turku, nepříteli všeho křesťanstva“.²⁰⁰ Postupem času se náboženský motiv Turka jako „boží metly“ začal vytrácet a převládal motiv mocenský.²⁰¹ Od počátku 17. věku byl v analyzované korespondenci Turek vystřídán protivníkem, který vyznával stejnou křesťanskou víru. Šlo o dobu bratrského sporu mezi arciknížetem Matyášem a císařem Rudolfem II., kdy arciknížecí vojáci byli označeni jako

¹⁹² TAMTÉŽ, sign. 3950, 4603, 4614, 4617, 4630, 4633, 4634, 4689, 5508, 5751/1 c, 4, 10; 5762.

¹⁹³ TAMTÉŽ, sign. 4623.

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, sign. 4608, 4610, 4611, 5751/1 a, b, c, 2.

¹⁹⁵ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4045.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, sign. 3648, 3950, 3958 a, 4592, 4594, 4603, 4608, 4610, 4614, 4617, 4629, 4634, 4635, 4646, 4647, 4648, 4689, 4697, 5751/2.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, sign. 5751/18; Dochovaný list z roku 1537 používá termín „pro obhájení víry svaté křesťanské.“ – TAMTÉŽ, sign. 4045.

¹⁹⁸ T. RATAJ, České země, s. 219.

¹⁹⁹ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4617, 4634, 4636, 4683, 5751/2, 4.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, sign. 3950, 3951, 4606, 4617, 4630, 4633, 4634, 4643, 4648, 4662, 4686, 5762; F. DVORSKÝ (ed.), Sněmy české, VIII, č. 311; nazván i „zběří“ – SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4278.

²⁰¹ J. DELUMEAU, Strach, s. 89-102.

„nevážní škůdcové“²⁰². Katolické vojsko pasovského biskupa, o němž bylo řečeno, že jsou „nešlechtným a bezbožným lidem pasovským“²⁰³ a „škůdci“²⁰⁴ a dobu třicetileté války, kdy byl nepřítelem křesťan, jenž vyznával jinou než katolickou církev.²⁰⁵

Nejdůležitější část omluvných dopisů tvořila samotná stať, která se věnovala jednotlivým omluvám či výmluvám. I v této části lze najít podobnosti a odlišnosti. Kromě již zmiňované délky pramene se objevily podobné větné formulace a slovní spojení, jež se používala, aby umocnila dojem opravdové potřeby z tažení odjet domů nebo rovnou zůstat doma. Podrobná analýza obsahové části dopisů bude rozebrána v jednotlivých kategoriích.

Závěr dopisu se vždy skládal z prosby „za milostivou a laskavou odpověď“²⁰⁶. Šlechtic vyjádřil naději, že bude propuštěn a nebude postižen.²⁰⁷ Jako díky za kladné vyřízení jejich žádosti se připojovalo ujištění věrné služby.²⁰⁸ Dopis byl dokončen datací a poznamenaním místa, ze kterého byl posílán a samotným podpisem žadatele.

Z analyzovaného vzorku vyšlo několik typů omluv a výmluv, jež se opakovaly a vytvořily jednotlivá badatelská témata. Díky pramenům osobní provenience se celá typologie týkala konkrétních aktérů. Na základě těchto témat bylo vytvořeno sedm kategorií. Jednotlivé omluvy se mohou prolínat a zasahovat do několika skupin, jelikož urozenec mohl uvést i tři různé důvody své absence ve válce. Všechny tyto skupiny se vážou k individu, přičemž rozčlenění postupuje vějířovitě „zevnitř ven“, od samotného těla aktéra, přes šlechticův vztah k rodině nebo cti až k válečnické zkušenosti, vnímání nepřítele a jeho strachu z něj.

První kategorii tvořily omluvy, jež se týkaly samotného těla šlechtice. Nešlo pouze o různá onemocnění a bolesti, které pán či rytíř pociťoval, ale také o úrazy a stěžování si na věk. Další skupina řešila nezabezpečení šlechticovy rodiny, zejména onemocnění manželek a dětí. Neopomenutelným typem byl aktér, domácnost a sídlo, kde byla pozornost věnována nejen finančním nesnázím a dluhům, ale také případným nepokojům na panství v nepřítomnosti pána. Čtvrtá kategorie nese název aktér a moc, přičemž se zaměřila hlavně na jednotlivé přímluvy,

²⁰² M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného I*, č. 355, s. 435-436.

²⁰³ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 6210 – podle slov Johanky Švihovské z Rýzemberka.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, sign. 6213 – podle slov Lomnických.

²⁰⁵ Např. korespondence, Václava Budovce z Budova, Zuzany Černínové z Harasova, Šťastného Václava Pětipeského z Chýš nebo Karla staršího ze Žerotína.

²⁰⁶ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 5751/8.

²⁰⁷ TAMTÉŽ, sign. 4613, 4694, 5751/2 – „Že mně milostivě zase domů propustiti a list mně věřící poručiti vydati ráčíte“; „že mě v tom chrániti a mým milostivým panem zůstati ráčíte a přízeň nesnížiti ráčíte.“

²⁰⁸ TAMTÉŽ, sign. 4613, 4694, 5751/2 – „Toho Vaší Milosti službami svými a modlitbami svatými odsloužiti chci, Pán Bůh ráč dáti Vaší Milosti své svaté požehnání a zase dobrým zdravím mezi navrácení“ nebo: „Z čehož se já jakožto věrný poddaný Vaší Císařské Milosti budoucí službami svými poddanskými odsluhovati hotov jsem za milostivou a brzkou odpověď Vaší Císařskou Milost pokorně prosím“; „Toho já se Vaší Milosti hotovými poníženými službami svými po všechny časy a za dlouhé časy panování prositi rád chci.“

doporučení a z toho vyplývající klientské svazky šlechty, jež se mohly nést v duchu politickém nebo vycházel z „dobrého přátelství“. Šlechtic v předbělohorských Čechách musel střežit svou čest, již mohl lehce pozbýt, proto se pátá skupina věnovala šlechtické cti a jejímu případnému narušení, ke kterému mohlo dojít během vojenského tažení. Předposlední soubor omluv předložil míru akterovy zkušenosti s válečnou vřavou. Na jedné straně se objevily odkazy na udatné boje sebe nebo svých předků, na druhou stranu se zde našly i nářky nad nezpůsobilostí, již šlechtici trpěli, ať již z nedostatku zkušeností, nebo z důvodů výkonu jiných povolání. Poslední sedmou skupinou bylo samotné vnímání války. Analyzovala nejen starost šlechticů či šlechticů o blízké, ale také odrážela strach ze samotného protivníka. Neopomněla ani modlitby a mše, jež se konaly v naději v brzký konec války, která jistě skončí v jejich prospěch a vojenskou propagandu, která měla v obyvatelích Království českého obavy z nepřítele umocnit.

3. 1 Aktér a tělo

Různá onemocnění byla nejčastějším důvodem, pro nějž se šlechtic chtěl osobní účasti na vojenském tažení vyhnout. Vyskytlo se několik druhů nemocí, které šlechtice trápily. Sumář sémanticky nejpoužívanějších a opakujících se výrazů, vykreslujících špatný fyzický stav aktérů, oplýval termíny jako „churav“, „nemožný“ a „na zdraví nedostatečný“. Dále ho trápily „nedostatky na zdraví“, „těžkosti a bolesti“ a pro „nemoc“ nebo „nemohoucnost“ psal tento typ dopisu.²⁰⁹

Bolesti a onemocnění pohybového aparátu popisovaly analyzované prameny velmi často. Závěš z Újezdce a Kunic se ve svém dopise rozepsal obšírněji, když sdělil, že „nikdy právě zdravý sem nebyl, tak pak již od čtyř nedělí, každého dne veliké bolení hlavy na mě přichází“ a pokračoval ve svém výpisu dále „netoliko samé bolení hlavy, dále prstech i jinak veliká těžkost na svém zdraví“.²¹⁰ S jiným konkrétnějším příkladem přišel Petr Voselský z Dlouhé Vsi, o kterém si Vilém z Rožmberka ve svých osobních poznámkách z roku 1566 napsal, že „zlý nohy má“.²¹¹ Další komentář rožmberského vladaře vylíčil, že jiný „ruku nemoct zdvihnout a na kůň nemoct vsednout“ nebo že Jindřich Berka z Dubé byl neschopen „pro nemoc svou (dosti těžkou)“.²¹² Kromě jednotlivých případů ochromení či bolesti jiných částí těla, které znemožňovaly šlechticovi plnohodnotně se pohybovat, psali i zcela konkrétní omluvy, ve kterých lamentovali, že do pole se museli nechat „na vozíku vésti“ nebo že „již víceji leží(m), než-li chodí(m)“.²¹³

Vedle nemocí pohybového aparátu sužovala šlechtice i onemocnění smyslů. Šlo o slepotu a hluchotu jistého mladoboleslavského rytíře a slepotu Fridricha Doudlebského z Doudleb, jenž podle svých slov do pole by jet chtěl, jen „kdyby(ch) mladší a zdravější byl, viděl a jeti

²⁰⁹ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 77, 90, 181, 434; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 3996, 4601, 4602, 4610, 4613, 4625, 4630, 4631, 4634, 4662, 5751/4, 5, 6, 7, 9 b, 9 c, 10, 22; F. DVORSKÝ (ed.), Sněmy české VIII, č. 311; P. MAREŠ (ed), Korespondence Albrechta, č. 478, s. 639-640; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4614, 4631 – „Pro nedostatek a ochromení na zdraví svém“ se omlouval Baltazar Hiršperger z Kynikshajmu a Mikuláš Loubský z Loub zdůrazňoval, že „nad to sem člověk na těle dosti těžký věci nakažen“.

²¹⁰ TAMTÉŽ, sign. 4636.

²¹¹ TAMTÉŽ, sign. 4601.

²¹² TAMTÉŽ, sign. 4602.

²¹³ TAMTÉŽ, sign. 4614, 4693; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 90 - Jan Jiří ze Sebottendorfu na Rotwerndorfu – „nemůže se dostavit, protože jest tak churav, že nemůže usednouti na koně a jest v lékařském ošetřování.“

mohl“.²¹⁴ O dalším se říkalo, že byl „chrom a neslyší.“²¹⁵ Zcela výjimečnou byla omluva Buriana Běšina z Bešin, který se omlouval pro svou „tlustost“.²¹⁶

Poněkud vážnější bylo infekční onemocnění s názvem uherská nemoc, které řádilo v polním ležení u Rábu roku 1566, o které Vilém z Rožmberka psal pražskému arcibiskupovi. Doufal, že se vojáci uzdraví a děkoval Bohu, že nikdo „na té uherské nemoci neumřel.“²¹⁷ Dochovala se i zmínka o cévním onemocnění, a to dně, která sužovala pozdějšího účastníka stavovského postání Hanuše Petřvaldského z Petřvaldu, jenž se roku 1611 omlouval, že nemohl přijet „pro těžkou podagru“.²¹⁸

Jan Čejka z Olbramovic dokonce vzal v potaz i nepříznivé počasí a „tam nastydl, od toho ochrnul, od chvíle čím dál větší těžkost na sobě poznává(m) a již víceji leží(m), nežli chodí(m)“.²¹⁹ S klimatickými podmínkami se vázala také omluva Ludvíka Loreckého ze Lkouše, o němž rožmberský velmož roku 1566 poznamenal, že „těžků zimnici má“.²²⁰ Jiný rytíř ještě podrobněji vylíčil svůj stav, když si stěžoval, že „na mě v tomto velikou zimou zim dali těžký nedostatky na zdraví mým jsou, že mi nohy otekly, červena nemoc k tomu mi přišla, souzíc jsa již v letech takové těžkosti snášeti a trpěti nemohu“.²²¹ Adam Nebilovský z Drahobuze dokonce vyjádřil obavu, že kvůli velké zimě by se mohl jeho stav natolik zhoršit, až by zcela přišel o zbývající i tak chatrné zdraví nebo by v poli dokonce zemřel.²²² Z důvodu špatného počasí odkazovali na špatný zdravotní stav svého mužstva a koní. Velmi výmluvně to popsala skupina rytířů, když „čeládka naše, jsouc nemocná ... a koně naše těmi prškami a zimami jsou nám schuravěli a některým i zemřeli.“²²³ Jiní zástupci nižšího šlechtického stavu vyobrazili stav svých služebníků ještě bídňěji: „Tovaryš náš již na dvě neděle velmi těžce nemocen leží a čím dál vždy jemu tíže jest a druhého zabil, a dva nemocní jsou a hnouti sebou

²¹⁴ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4602 (Zikmund Vančura z Řehnic); 4625 (Beneš Drahovský z Drahova); 4693, 5751/2; podobně Bohuslav Malovec z Malovic – TAMTÉŽ, sign. 5760.

²¹⁵ TAMTÉŽ, sign. 4601 – šlo o jistého Vančuru – bez bližšího upřesnění – v jiných poznámkách byl Zikmund Vančura na Přívorách, který byl postřelen.

²¹⁶ TAMTÉŽ, sign. 4602; jiný byl v poznámkách Viléma z Rožmberka popsán jako „velmi tlustý že mu zbroje ani koně pod svůj život nemajíce míti“ – TAMTÉŽ.

²¹⁷ Sněmy české III, č. 182.

²¹⁸ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 434.

²¹⁹ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4614 – Jan Čejka z Olbramovic a dále Závaš z Újezdce a z Kunic; 4613 – Jan Helvík z Velcova taktéž onemocněl kvůli velké zimě.

²²⁰ TAMTÉŽ, sign. 4602.

²²¹ TAMTÉŽ, sign. 5759 – Jan Bliživský z Bliživa.

²²² TAMTÉŽ, sign. 4614.

²²³ TAMTÉŽ, sign. 4606 – rytíři Jindřich Barták z Přistoupenic, Tomáš Bikanecký z Lipan, Jakub z Bítova Natanael Koudele z Žitenic a Zdeněk Otto z Losu.

nemohou, než kam je přeloží a tak sami sobě koní hlídat musíme.“²²⁴ I žoldnéřské vojsko zasílalo své stesky, zejména Šebestiána Šlika z Holejče, který si stěžoval, že „jeho jezdci žijí za nynějšího deštivého počasí promočení a v blátě“.²²⁵ Jiní zase sdělovali, že „úmrtnost a nemoci řadí mezi jezdci“.²²⁶

Velice zvláštní omluvu pronesl Vilém Sedlecký z Drchlavy, jenž roku 1605 psal o nemocech a početných úmrtí koní, přičemž tuto skutečnost prisuzoval magii, když zmínil, že „tím dělat nemohu, jináč nemohu srozumívat, než že sčarovany sou.“²²⁷ Poslední dva příklady onemocnění se vyskytly v dopisech rytířů, kteří původ své nemoci viděli v Božím trestu. Rytíř Jan Jusko ze Sedlovic přiznal, že je „ubohý v trestaný skrže nedostatek zdraví (mého) od pana Boha.“²²⁸ Druhým případem byl Jan Předbořský z Předboře, jenž „onemocněl kvůli zlobě Boha“.²²⁹

Vedle nejrůznějších chorob a fyzických strastí byl podle šlechticů věk další překážkou, která jim znemožňovala účastnit se tažení. Tyto omluvy se nevyskytovaly samostatně, ale většinou se pojily s jiným druhem onemocnění. Svou nedostatečnost se snažili umocnit právě zmínkou o své starosti a připojením poznámky, že kvůli své sešlosti by nebyli v bojích moc užiteční. Nejčastějšími výrazy byla „sešlost“, „starost“, „starost věku“ či „věk sešlý“.²³⁰ Jeden rytíř se tituloval jako „starý sešlý člověk“.²³¹ Naproti tomu na „vysoký věk“ se omlouval Kryštof Ketsch z Ketschova, který roku 1594 odmítl, že „nemůže přijmout hodnost lajtnanta, kterou mu nabídl“, jelikož „jest již téměř 70 let stár a na mnoha válečných výpravách (sloužil již za císaře Karla V.) si přivodil těžké choroby.“²³²

Spolu s nemocemi, věkem a špatným počasím se vyskytly i úrazy, kvůli kterým se šlechtic chtěl vrátit na své panství, aby se mohl nechat ošetřit a „zhojit.“ V postřezích Viléma z Rožmberka z roku 1566 se ukázalo, že jeden si „zlomil nohu“, jinému dokonce „nohy otekly, na koni nemůže jeti, prsty sobě musel dáti uřezat.“²³³ Dva rytíři byli dokonce postřeleni. Jedním

²²⁴ TAMTÉŽ, sign. 4610 – rytíři Lipolt Častolár z Dlouhé Vsi, Burian Jeníšek z Újezda, Vaněk Malovec z Malovic, Jiřík Muchek z Bukova, Bavor Sádlo z Kradrubce, Adam Sedlecký z Újezdce, Kryštof Sedlecký z Újezdce; podobnou omluvu přednesli Prachatičtí válečníci – TAMTÉŽ, sign. 5751/29; Jan Čejka z Olbramovic zapřičinil dokonce úraz jednomu svému koni: „K tomu kůň jeden kterež sem sobě k potřebě, jehož štrafu vypůjčil ten sem přetrhl“ – TAMTÉŽ, sign. 4614; M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1004, s. 559-560.

²²⁵ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 24.

²²⁶ TAMTÉŽ, s. 28; F. DVORSKÝ (ed.), Sněmy české VIII, č. 581, s. 256.

²²⁷ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného I, č. 187, s. 281.

²²⁸ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/22.

²²⁹ TAMTÉŽ, sign. 4630.

²³⁰ TAMTÉŽ, sign. 4602, 4614, 4625, 4631, 4637, 4656 a, 5751/2; V. LÍVA, Regesta II, s. 80, 90.

²³¹ TAMTÉŽ, sign. 4602 – hned několik zmínek.

²³² V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 90; na vysoký věk se vymlouvali i jiní šlechtici – jejich jmenný seznam TAMTÉŽ, s. 360-363; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4656 a, b.

²³³ TAMTÉŽ, sign. 4602; TAMTÉŽ – poznámka o Janu Kunášovi z Kunštátu který „vyraženu ruku má“.

z nich byl Zikmund Vančura z Řehnic, jenž měl „ruku prostřelenou“, a druhým Heřman Kelbl z Gejzinku, u jehož jména se vyskytla glosa, že jest „pravý kryksman“. Tento rytíř, „postřelen jsa dvakrát“, měl být na vozíku vezen, avšak koně měl nechat v ležení.²³⁴ Ona připomínka o pravém rytířství tohoto šlechtice umocňuje možnou pravdivost dané výpovědi, jelikož u žádného jiného urozence se nic podobného v poznámkách jihočeského vladaře nevyskytlo. Velice výjimečným byl pramen týkající se rytíře Mikuláše Konecchlumského z Konecchlumi, jenž „k velkému ourazu (sem) přišel tak, že velmi v hlavu uražen“. Chtěl být propuštěn, avšak dodal, že „jak by(ch) se pohojil, že se zas k praporci svému najíti dá(m).“²³⁵ Dalším úrazem byl pád z koně praporečnicka zemského vojska z roku 1566 Zikmunda Licka z Rýzmburka, jenž psal nejvyššímu polnímu hejtmanu, aby se mohl vypravit domů a nechat se ošetřit.²³⁶ Roku 1604 při vojenské přehlídce přišel o oko nešťastnou náhodou Jeroným Hozlauer z Hozlau na Hněvkovicích.²³⁷ V pramenech z počátku 17. století se objevovaly novinky z ležení a mapovaly ztráty na životech mušketýrů nebo se zmiňovaly o zastřelení či postřelení vojáků.²³⁸

Korespondence, v nichž se řešila otázka různých nesnází týkajících se těla, byla velice bohatá. Kromě tradičně opakovaných jazykových výrazů šlechticovy „neschopnosti“ či „churavosti“ se objevovaly i omluvy velice konkrétní. Choroby ztěžovaly šlechtici nejen možnost pohybu, ale nemoci napadaly také smyslové orgány. Výjimkou nebyla ani infekční a cévní onemocnění. Nebyly opomenuty ani stavy týkající se životního stylu urozenců, kteří pak trpěli na „tlustost“. Vedle rozličných nemocí se připojoval stesk na vysoký věk, který měl umocnit vážnost dané omluvy. Poněkud ojediněle se vyskytly dopisy či poznámky, jež vykreslily jednotlivé úrazy a jiné nesnáze. Všechny tyto strasti byly doprovázeny špatným počasím, které, v podání urozenců, ještě zhoršilo podmínky v ležení.

²³⁴ TAMTÉŽ.

²³⁵ TAMTÉŽ, sign. 5751/8; stejný případ se objevil v poznámkách Viléma z Rožmberka z roku 1566, kdy Tobiáš Kaplíř ze Sulevic „úraz na hlavu má v Prešpurce dá se hojiti, chce zas za námi přijeti a počet nechá s námi“ – TAMTÉŽ, sign. 4602; F. KOREŠ, „Jeroným Hozlauer z Hozlau – strach z války a osamocení.“, in: V. Bůžek - F. Koreš – P. Mareš – M. Žitný, Rytíři, s. 256, 261.

²³⁶ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4696.

²³⁷ J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy II, s. 571-572.

²³⁸ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1181, s. 727-729.

3. 2 Aktér a rodina

Druhá kategorie, o níž se občasně dopisy osobní šlechtické korespondence zmiňovaly, řešila aktérův vztah k jeho nejbližšímu příbuzenstvu. Tyto omluvy se týkaly nářků na nemoci rodinných příslušníků. Šlo zejména o nemoci manželek a dětí. Vedle toho šlechtici zdůrazňovali hmotnou nezabezpečenost, chudobu a možné ohrožení panství v nepřítomnosti pána.

V roce 1566 si českokrumlovský velmož poznamenal, že manželka jednoho šlechtice „mu na smrti leží“, a proto má být propuštěn.²³⁹ Jiný příslušník nižšího šlechtického stavu Hanuš Gedeon z Olešničky se omlouval císaři, že by potřeboval z tažení odjet domů, jelikož mu přišlo „zarmoucené psaní“ od jeho „milé manželky“, ve kterém „žalostivě pišíc, ... že, při velikém a těžkém nedostatku zdraví svého jest, netušíc sobě, nebude-li což nejspíš lékařem v takovém neduhu svým opatřena, aby z té nemoci vyjítí mohla.“²⁴⁰ Druhým příkladem byl Nikodém Magerle ze Sobišku, jenž se omlouval pro tytéž důvody hned dvakrát, a to v roce 1566, a poté o několik let později v roce 1590. Druhý dopis byl delší, z jazykového hlediska byly listy až na výjimky zcela totožné. Podstata dopisu byla tvořena steskem, že „jest mi dnes zpráva dána, kterak manželka má velmi těžce se roznemohla, tak že stěžkem živá zůstane.“²⁴¹ Dochoval se také dopis psaný šlechtičnou Žofií Plánskou z Janovic, kde mimo jiné prosila za propuštění svého muže, jelikož byla „zarmoucenou ženou“, která ulehla „v těžké nemoci“, avšak na rozdíl od svého manžela, jenž zemřel téhož roku, tato šlechtična skonala až roku 1592.²⁴²

Roku 1594 se velmi obsáhle v jednom dopise rozepsal „řemeslník“ David Řezník z Trhových Svinů, který se chtěl vrátit domů, jelikož v době, kdy z domova odjížděl, byla jeho žena nemocná, a neměl od ní žádné další zprávy. Dodal, že „majíce já s manželkou mojí dítek osmero živých, nevím, smutný, kterak se tam děje, jestli manželka moje zdravá čili není a dítky některé malý mám.“²⁴³ Také konkrétně jmenoval, že dítě „jedno jest chromý na ruku a na nohu

²³⁹ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4601 – šlo o Heralta Kavku z Říčan.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, sign. 4616.

²⁴¹ TAMTÉŽ, sign. 4615; pro srovnání z roku 1590 – „jest v dnes oznámeno kterak manželka se velmi těžce roznemohla, tak že stěžkem živa zůstane.“ – TAMTÉŽ, sign. 5508.

²⁴² TAMTÉŽ, sign. 4618.

²⁴³ TAMTÉŽ, sign. 5751/27.

šlakem poražený.²⁴⁴ Navíc vyjádřil obavu, že kdyby jeho žena zemřela, neměl by se kdo o děti a statek starat.²⁴⁵

Strach a starost o manželku vyjádřil také učitel Jiřík Rosa Žamberský, který chtěl mimo jiné propustit z tažení kvůli své ženě, a prosil o ně, aby tak učinili, „slitujíc se i nad těhotnou a často nemocnou manželku mou“.²⁴⁶ Poněkud odlišným případem byl dopis z roku 1620 určený Šťastnému Václavu Pětipeskému z Chýš od purkmistra a rady Mladé Boleslavi, ve kterém se přimlouvali za svého měšťana Simeona Trunse. Omlouvali ho, že nemůže ubytovat Pětipeského a jeho vojáky, jelikož „manželka jeho, jsouci těhotná, na každou hodinu navštívení Božího porodem očekává. Takže by v takové příčině manželka jeho práci svou kuchyňskou ... nijakž vykonati nemohla a nemůže.“²⁴⁷

Konkrétních dopisů, ve kterých se vyskytovala rodina jako předmět šlechticových omluv, bylo jen několik. V žádném z dochovaných listů však není strach o děti a manželku jediným jmenovaným důvodem. Vždy je doprovázen problémy hmotnými a strachem o panství a majetek. Prolínání zmínek o nemocích a ohrožení urozcovy rodiny spolu se stížnostmi na finanční nedostatek zvyšovalo emoční náboj omluv a dodávalo jim větší váhy a vážnosti, přestože stejná omluva mohla v jednom případě posloužit hned dvakrát, v rozmezí několika let.

²⁴⁴ TAMTÉŽ.

²⁴⁵ Starost o děti vyjádřil také Adam Nebilovský z Drahobuze, jenž kromě onemocnění ve svém dopise dodal, že „jakož to že dítěte mnoho mám až do 11“, chtěl domů jet, aby je mohl zaopatřit - „jestliže by v tomto mém domu nebýti manželka moje umřela, kterak by se mým dítkám a statečku mému stalo.“ - TAMTÉŽ, sign. 4614.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, sign. 5751/21.

²⁴⁷ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1131, s. 677.

3. 3 Aktér, domácnost a sídlo

Třetí skupina odkryla omluvy, jež se týkaly šlechticova hmotného zabezpečení vztahujícího se k aktérově domácnosti a sídlu. Největší kategorií byly ty, jež řešily šlechticovu finanční nezabezpečenosť. Patřili sem ti, kteří již chudí do pole vytáhli, a dále ti, co zchudli kvůli vysokým výdajům přímo v poli a při tom se zadlužili. Nejpokrovanějšími termíny, jež by vyjádřily stesky na nedostatek peněz, byly, že šlechtic je „chudý“, „nezaopatřený“, „nedostatečný“ či „vdlužen“. Vlastnil pouze „chudý“ a „skromný stateček“ či dokonce tvrdil, že „žádných statků pozemských“ nemá.²⁴⁸ Takovým příkladem byl Jiřík Stašek z Cidliny, jenž z Radostic roku 1594 oznámil, „že jsouce (já) pacholek chudý, nemajíce než dvorček poplatný na gruntech Vaší Milosti, nač se vypraviti nemá(m). A tak za příčinou tou doma zůstati (sem) musel.“²⁴⁹

Mnoho urozenců zchudlo v poli z několika důvodů. Jedním z nich mohl být hazard, kvůli kterému přišli o vysokou sumu peněz, jiným velké výdaje na vybavení vojska a proviant. Takovým případem byla skupinka urozenců, jež si stěžovala, že „utrátiti vše, nemalou sumu peněz, zde nemajíc nač živi.“²⁵⁰ Taktéž hořekovali, že „tož i sami žádných peněz nemáme, jak bychom sobě naši čeládce nějaké šaty k takové zimě koupiti chtěli, my bez sotva jedni s druhými se sdělujíc domů se budem moci dopraviti“²⁵¹ nebo že, „nač živi bejti nemáme“.²⁵² Jiní dokonce oznámili: „Zde mřeme, nevědouce sobě, jaké rady dáti a nač živi bejti“²⁵³ Bratři Radečtí z Radče se kromě chudoby roku 1554 odkazovali na nutnost být doma proto, jelikož se živili plavením dřeva. Fridrich starší z Regensdorfu se za ně dokonce přimluvil, že mají vyříditi důležitou dodávku stavebního dříví a nemá je kdo zastoupit, měli být osvobozeni z tažení, jelikož by vznikla velká škoda.²⁵⁴

²⁴⁸ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4601, 4602, 4606, 4609, 4610, 4611, 4614, 4615, 4616, 4625, 4631, 4635, 5508, 5751/ 1 a, b, c; 5751/ 2, 3, 9 a, b; 5751/ 10, 12, 13 18, 20, 22, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 33; Sněmy české III, č. 186; až 40 zmínek odkazující na finanční potíže šlechticů z Vilémových poznámek, dalších minimálně 45 zmínek z korespondence pro rok 1566; pro rok 1594 pouze do 20 zmínek, ostatní roky pouze ojedinele.

²⁴⁹ TAMTÉŽ, sign. 5751/3 – dopis odeslaný z Radostic 5. září 1594 od Jiříka Staška z Cidliny Petru Vokovi z Rožmberka; podobně dopis Zikmunda Brauna z Mířetic pro císaře Maxmiliána II.: „Majíce stateček dosti skromný bez lidí a na samém hospodářstvíčku všecka živnost má jest, ji sem opustil, a to co sem sebou vzal, již sem utratil a na to sem po předešle zdlužil.“ – TAMTÉŽ, sign. 4609.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, sign. 4617 – šlo o Melchisedeka Bočka, Mikuláše Karlíka, Jakuba Panského, Jana z Rokytníka, Mikuláše Sadovského; podobně TAMTÉŽ, sign. 4606.

²⁵¹ TAMTÉŽ, sign. 4606 – skupinka Jindřicha Bartáka z Přistoupenic, Tomáše Bikaneckého z Lipan, Jakuba z Bítova, Natanaela Koudele z Žitenic; podobná zmínka – TAMTÉŽ, sign. 4613 – „souc v mnohejch nedostatcích stavajíce se, nač se domů vypraviti mám.“; TAMTÉŽ, sign. 4614 – „všecko sem postavil a již nač by doma dojeti mně nemám“; TAMTÉŽ, sign. 4618 – „že souc utratili tak, že sme již nemají téměř nač domů vypraviti.“

²⁵² TAMTÉŽ, sign. 4608 – Zikmund Diviš z Hradešína, Julius Halaš, Albrecht Purkrabě z Donína, Jakub z Vorličné a Václav Zapský ze Zap.

²⁵³ TAMTÉŽ, sign. 5751/33.

²⁵⁴ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 81, 85.

S nedostatkem peněz souvisela drahota, která vojáky v ležení provázela, proto naříkali, že jim nic nezbylo.²⁵⁵ Další příčina chudoby měla původ v nevyplácení žoldu a špatném zásobování vojska. Nešlo pouze o žoldnéřské vojsko, ale také o šlechtice, kteří se osobně účastnili tažení v zemském vojsku. Mužstva si opakovaně stěžovala, že „již od tří neděli žádného platu nemáme“.²⁵⁶ Někteří dokonce již opustili ležení: „Učinili ti, kteří sou odešli, že hladem zůstati nemohli, poněvadž se jak jim tak i nám neplatí ...“²⁵⁷ Šebestián Šlik z Holajče byl roku 1594 známý svými opakovanými stížnostmi na nedostatky, zpožděné a nedostatečné vyplácení žoldu.²⁵⁸ Ve své korespondenci zdůrazňoval, že se mají špatně pro „hlad bídu, nedostatek obuvi, špatné ošacení“ a dále že „jeho jezdcí žijí za nynějšího deštivého počasí promočení a v blátě.“ Připojil, že mnozí z nich umírají a všechny sliby, které urozenci dostali, nebyly dodrženy.²⁵⁹ Zoufalé podmínky v poli velice výstižně popsal Jan Pětipeský z Chýš roku 1620 ve svých zprávách z tažení, kde prosil Šťastného Václava Pětipeského z Chýš o kočár a matraci, jelikož spal na zemi jako pes.²⁶⁰

Všechny tyto nářky doprovázela obava o své nejbližší týkající se nezaopatřenosti panství a rodiny šlechtice. Jiní oznámili, že „vod manželek a dítek v chudých živnůstek sou vyšli a tuto již déleji nač živí býti a se vychovati nemají... Odkud vzíti nevědě, že tak již je jakožto chudý a potřebný sousedy, jenž oni zde a manželek jich a dítky nouzi trpce, propustiti ráčíte...“²⁶¹ Tuto situaci také vykreslil Jan Čejka z Olbramovic slovy: „A taky doma mám než svou manželku nebohou a snad se jsouc i položila, kteráž sic v tom způsobu, aby zvládla řídití a hospodářství opraviti mohla dobře podobně, není.“ Připojil, že ho žena „za to jako manžela

²⁵⁵ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4610 - Bavor Sádlo z Kradubce, Adam Sedlecký z Újezdce, Jiřík Muchek z Bukova, Burjan Jeníšek z Újezda, Kryštof Sedlecký z Újezdce a Bohuslav Obitecký z Obitec – „Že ve veliké drahotě trvajíc, ze všeho sme se vydali a utratili a kde sme viděli i se vždycky že již nevíme, co činití máme, tak že již zde nemáme nač živí býti, doma také statečky své v dlužích“; TAMTÉŽ, sign. 5751/ 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

²⁵⁶ List od poddaných z Jičina nad Cidlinou – TAMTÉŽ, sign. 5751/32; podobně v listě poddaných Michala Španovského ze Španova roku 1594 - TAMTÉŽ, sign. 5751/20 – „Jest nyní pak, poněvadž takový čas čtyři neděle vyšel a v outerý nejprve příští pátá neděle přijde, na kteroužto dosavad nám nic odvedeno není, tak že nač se chovati a jak déleji při praporci a lidu tomto trvati nemůžeme.“ TAMTÉŽ, sign. 5751/12, 13, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33; o materiálním zásobování vojska blíže J. PÁNEK, Podíl, s. 77-79.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, sign. 5751/25–8 válečníků z Horažďovic Petru Vokovi; podobně TAMTÉŽ, sign. 5751/17.

²⁵⁸ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 16, 17, 24, 26, 28, 31, 33, 38, 40, 43, 45, 47, 64.

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 24; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/29 – dopis od Prachatických Petru Vokovi z Rožmberka: „Jakej nedostatek při nás se nachází, předně se dotejče šatů našich“; podobné chudí rytíři Šťastnej Škrovada ze Škrovady a Jan Ventenštenjar z Trhovan si kromě chudoby a dluhů taktéž stěžovali roku 1566 císaři, že „spajíc v nemalých nedostatecích“ musí odjet domů – TAMTÉŽ, sign. 4611.

²⁶⁰ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1181, s. 727–728.

²⁶¹ Dopis od poddaných z Dvora Králové, Hradce Králové, Chrudimě, Jaroměře, Nového Bydžova, Poličky, Trutnova a Vysokého Mýta Zikmundu Chotkovi z Chotkova roku 1594 – SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/18.

svého“ prosí, aby se vrátil a pomohl jí.²⁶² Taktéž Nikodém Magerle ze Sobišku, který tutéž omluvu použil pro dvě různá tažení, připojil vedle onemocnění ženy nejen svou chudobu, ale také nutné zaopatření ženy, která kvůli nemoci nemůže se o majetek starat, a proto došlo k „umenšení statečku.“²⁶³

Naproti tomu dopis psaný šlechticnou Žofíí Plánskou z Janovic na Velharticích nabídl obraz válečných poměrů z pohledu ženy, jež, ač se neúčastnila bojů, se cítila ohrožena poddanými, kteří využili nepřítomnosti pána a začali činit rozbroje na jejich panství. Stěžovala si ve svém dopise na nebezpečství, jež jí hrozilo, jelikož „lidi a poddaní pána mého všelijaký protivenství proti mně činí tak, že nejsem sama i s dcerkami paní bezpečná a v každou hodinu nebezpečství na sobě očekáváme.“²⁶⁴ Svůj strach umocnila zmínkou o nepokojích na sušickém panství, kde došlo k ohrožení manželky strýce Šebestiána Jáchyma Plánského ze Žeberka. Zdůraznila, že neváhali použít zbraní a dokonce jí „rouchu z hlavy strhli.“²⁶⁵ Tato šlechtice se ocitla v bezradné situaci, kterou však dokázala využít a prosbou u Viléma z Rožmberka se ho snažila přimět, aby propustil jejího manžela domů, jelikož pouze on měl dostatečnou autoritu na to, aby uklidnil své poddané. Takovou autoritou oplýval Jeroným Šlik, jenž se omlouval, že se nemůže dostavit, jelikož doma musí dohlížet na nevázané horníky, které by nikdo jiný nezvládl.²⁶⁶

Strasti se správou a chudobou panství umocňovaly občasné pohromy, které sužovaly šlechticův domov. Šlo o škody napáchané přírodními živly. Jedni lamentovali, že se musí vrátit domů, jelikož „toho léta nemalou škodu, ale velikou povodeň učinila.“²⁶⁷ Další zase, že „kroupy a povodně že sem mu obilí pokácily.“²⁶⁸ V srpnu roku 1594 si Prokop Dvořecký z Olbramovic stěžoval české komoře, že nemohl nejen přijmout úřad výběrčího posudného pro Bechyňský kraj, ale taktéž se nemohl účastnit tažení, „neboť nedávno utrpěl velkou škodu na svém statku požárem a má těžké starosti s hospodářstvím.“²⁶⁹ Oheň neušetřil ani Adama Nebilovského z Drahobuze. Ten kromě nedostatku zdraví, nezaopatřenosti dětí a majetku utrpěl ztrátu, když „ves tohoto času vyhořela v tom, že mnoho pilného opatření potřeby“ měl.²⁷⁰

²⁶² TAMTÉŽ, sign. 4614; podobné – TAMTÉŽ, sign. 4616, 5751/9 a, 18, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

²⁶³ TAMTÉŽ, sign. 4615, 5508.

²⁶⁴ TAMTÉŽ, sign. 4668 – list ze 3. srpna 1566 z Velhartic od Žofie Plánské z Janovic pro Viléma z Rožmberka

²⁶⁵ TAMTÉŽ.

²⁶⁶ F. ROUBÍK, Regesta I, s. 9.

²⁶⁷ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4602.

²⁶⁸ TAMTÉŽ, sign. 4610.

²⁶⁹ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 84.

²⁷⁰ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4614.

Skupina výmluv a omluv, které se pojily s majetkem a panstvím individua byla druhá největší. Finanční problémy, zadluženost panství a velká drahota velice ztěžovala pobyt urozců v poli. Klidu jim nepřidal ani neklid poddaných na panství, jenž navíc mohl začít ohrožovat jejich samotnou rodinu. Návratem pána domů by se vrátila vyvrácená rovnováha, jež v jeho nepřítomnosti chyběla. Velice často také živelné pohromy zarmucovaly šlechtice, jenž potřeboval zabezpečit a řádně spravovat svůj poškozený majetek.

3. 4 Aktér a moc

Čtvrtá skupina věnovala pozornost jedinci a jeho vztahu k ostatním příslušníkům šlechty. Vazby, jež lze z analyzovaných pramenů rekonstruovat, nabídly dva možné typy vztahů. Prvním byly svazky politické a mocenské, tudíž šlo o omluvy nebo žádosti, jež byly zasílány přímo vrchnosti. Netýkaly se pouze těch, kteří byli mocensky na panovnické úrovni, jako byl císař, místodržitelé nebo dvorští úředníci. Sestupně šlo také o šlechtice pohybující se v zemské, regionální nebo lokální správě. Druhou skupinou tvořila sociální síť „pánů a přátel“.

Velmožům nedocházely pouze prosby o omluvení z tažení nebo o poskytnutí přístřeší. Mnozí žádali pro „svou pilnou a znamenitou potřebu“ zapůjčení koní nebo vojáků.²⁷¹ Ti, jež byli takto osloveni a požádáni, nemohli vždy vyhovět a zaslat potřebnou pomoc. Je bezesporu zajímavé, že například Jošt z Rožmberka některým mohl vyhovět, jiným již ne. Důvodem mohla být opravdová vyčerpanost rožmberského dominia nebo právě síla vztahu v rámci „dobrého přátelství.“²⁷² Jiní žádali o zprávy z tažení, aby si rozšířili obzory. Touha po věděni byla na konci 16. století stále rozšířenějším jevem.²⁷³ Rytíři dále zasílali své pozdravy, přání dobrého porřízení nebo dary.²⁷⁴ Kromě darů a děkovných dopisů, jež mohly potěšit původce přímlyvy, se vyskytla i možnost finanční odměny, která byla nabízena například Vilémovi z Rožmberka od žateckého rytíře Cyrila Satanýře z Drahonic, jenž nemohl kvůli svému stáří do boje vyjet.²⁷⁵ Chtěl Rožmberkovi malým dílem přispět. Na vážnosti dodala i přímlyva Jáchyma Šlika, který se staříckého příslušníka nižšího šlechtického stavu zastal a radil Vilémovi z Rožmberka, aby onen příspěvek přijal.²⁷⁶ Bylo by odvážné tvrdit, že šlo o úplatek, na druhou stranu finanční podpora mohla ulehčit jinak zadluženému rožmberskému vladaři. Pomoci mohly taktéž půjčky od rytířů, kteří měli dostatek finančních prostředků. Ti za to chtěli získat potvrzení, aby nemuseli táhnout do války. Jedním z takových byl i příslušník rodu Malovců.²⁷⁷ Tento rod známý svými zdařilými finančními operacemi a lichvářskými obchody si udržel vydobyté postavení i na sklonku 16. století.²⁷⁸ Šlo o osobu

²⁷¹ Listy z roku 1529 žádající Jošta z Rožmberka TAMTÉŽ, sign. 3950 (Petr Bohdanecký z Hodkova), 3958 a (Vilém Krušina z Lichtenburka); roku 1536 list psaný Juliem z Hardeka z téhož důvodu – TAMTÉŽ, sign. 4028.

²⁷² TAMTÉŽ, sign. 3951, 3958 b.

²⁷³ Z. ŠIMEČEK, Počátky novinového zpravodajství v předbělohorských Čechách? FHB 11, 1987, s. 166-167.

²⁷⁴ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného I, č. 192, s. 286-287; TAMTÉŽ II, č. 470, s. 71-72, č. 973, s. 524; č. 1181, s. 727-728 - osobní korespondence Albrechta a Šťastného Václava Pětipeského z Chýš je plna žádostí o zaslání potravin, oblečení nebo přístřešků.

²⁷⁵ SOA Třeboň, sign. 5751/20 b.

²⁷⁶ TAMTÉŽ, sign. 4656 a, b.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, sign. 4601 - Zikmund Malovec z Malovic.

²⁷⁸ V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání rytířů Malovců v předbělohorské době, Folia historica bohemica 14, 1990, s. 135-194.

Bohuslava Malovce z Malovic, který přestože se poslednímu Rožmberkovi omluvil pro svou nemoc, jeho slova měla velikou váhu.²⁷⁹ Díky půjčkám, které sjednával se šlechtici, měl jisté své postavení a dobré jméno. Jeho role prostředníka mezi pány a jeho klienty byla neopomenutelná.²⁸⁰ Přimlouval se za Adama Předenic z Předenic, Jana Hradištského z Hořovic nebo Voršilu Vrabskou z Bukova.²⁸¹ O prvních dvou jihočeský rytíř řekl, „jedno léty a druhý nevelmi zdraví sou“, a prosil, aby mohli domů z tažení se vrátit.²⁸² Co se týče Adama Předenic, ten byl opravdu propuštěn domů, jak dokazuje list Voršily Vrabské z Bukova, jež u něj pobývala.²⁸³ Ona sama ovšem naříkala, že její syn s ním nepřišel, z čehož se „zarmoucena, do konce (sem) se uložila.“²⁸⁴ Bohuslav Malovec proto napsal Petru Vokovi prosebný list, ve kterém se přimlouval za ubohou vdovu. Vysvětlil, že „nebohá žena jest zarmoucena a soužena pro syna svého.“²⁸⁵ Dodal, že pokud „ráčíte skutek milosrdnej ukázati“, pak že „nebohá žena bude se za Vaši Milost pánu Bohu modliti, abyste bohdá šťastně domů ve zdraví přijeti ráčili.“ Lze se domnívat, že jelikož jihočeský rytíř byl největším věřitelem rožmberských pánů, měla jeho přimlůva velikou váhu a dopad.

Taktéž k vachmistru hejtmána Pavla Korky z Korkyně Juliovi ze Švendy se dostala žádost o přimlůvu za nemocného Jiříka Bejkela z Velkého Tahova. Jaroslav Smiřický ze Smiřic se přimlouval za nemocného rytíře, který chtěl být propuštěn z Korkova praporce.²⁸⁶ Julius ze Švendy ve svém přimlůvném dopise uvedl, že jelikož se k němu dostalo přimlůvné psaní od Smiřického, on „žádosti oslyšeti nemoha“, musel shlédnout stav nemocného rytíře sám, „a vida jej nedostatku zdraví postaveného, tak (sem) učinil ... a (sem) propustil a propouštím.“²⁸⁷ Z uvedeného případu je zřejmé, že existovalo i vícenásobné přimlouvání,

²⁷⁹ List od Bohuslava z Malovic z 5. října 1594 pro Petra Voka – SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5760 – „Já bych sobě, kdybych zdrav byl, nic jinýho nevinšoval než při Vaší Milosti bejti a s Vaší Milostí zlý i dobrý trpěti.“

²⁸⁰ P. MAŤA, Svět, s. 657-662, 666-672.

²⁸¹ TAMTÉŽ, sign. 5751/5, 5761.

²⁸² TAMTÉŽ, sign. 5751/5; „Milosti za ně služebně žádám, že se k tomu skutečně přičiniti ráčíte, aby mohli zas odjeti.“ – TAMTÉŽ.

²⁸³ TAMTÉŽ, sign. 5761 a – List z 5. října 1594 - „Byvše zde na Dešenicích u pana Adama Předenic, uhlídavši jeho, že jest domův zase přijel.“ ; více informací o strachu matek, které měly obavy o své dospělé syny - K přetrvávajícímu strachu žen o zdraví již dospělých dětí v raném novověku P. KRÁL, Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Milena Lenderová (ed.), Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 105-130, zde s. 106-107.

²⁸⁴ TAMTÉŽ – „Syn můj Vilím Vrabskej, kterýž s ním vyjel, že s ním zase nepřišel a tam přece že dále jede.“

²⁸⁵ TAMTÉŽ, sign. 5761 b.

²⁸⁶ List z 2. září 1594 z pera Fridricha Doudlebského z Doudleb – TAMTÉŽ, sign. 5751/2, 9c; jiné přimlůvy např. Jindřicha staršího ze Švamberka za Kerunka Vrabského z 10. července 1566 – TAMTÉŽ, sign. 4637; jiný list z 9. července 1566 Albrechta Černoorského z Boskovic pro Viléma z Rožmberka, v němž žádá o osvobození své sestry, která je podle jeho slov: „Syrá vdova, čeládky hodný málo má.“ – TAMTÉŽ, sign. 4635.

²⁸⁷ TAMTÉŽ, sign. 5751/9c; jinde se přimlouvali císařští komisaři za Jeronýma Hrobčického a jeho lidi – TAMTÉŽ, sign. 5751/7.

avšak z dochovaných pramenů nešlo zjistit, zda byl tento rytíř skutečně propuštěn. Roku 1596 Zdeněk Bořek starší Dohalský z Dohalic požádal rovnou pražského arcibiskupa Zbyňka Berku z Dubé, aby se za něj přimluvil u nejvyššího polního maršálka Václava nejstaršího Berky z Dubé. Přál si být taktéž pro nemoc osvobozen z tažení a chtěl na svém místě poslat jiného rytíře.

Zasílání za sebe jiných „dobrých lidí“ nebo urozených osob bylo běžnou praxí, jak se bylo možné vyhnout vojenskému tažení. Urozenci se tak snažili alespoň částečně dostat svým povinností a vyslali za sebe jiné.²⁸⁸ Velmi se osvědčilo doporučování jednotlivých osob, které by mohly plnohodnotně zastoupit urozence, jenž se nemohl účastnit. Takovým případem byl Jan Jindřich Cukr z Tamfeldu, jenž v prosinci 1618 doporučil Šťastnému Václavu Pětipeskému svého dvanáctiletého syna Jana Jiřího. Nechal ho poslat do pole k Českým Budějovicím, avšak byl mladý na pobyt v zimním ležení. Dodává, že v dospělejším věku by mohl být „dobrým soldátem“, a bude-li syn o kariéru „krýksmana“ stát, nebude mu v tom jako otec bránit.²⁸⁹

Jednotlivé přimluvné dopisy se objevovaly v kancelářích urozených velmožů, kteří měli nějakým způsobem zařídit, aby žádostem bylo vyhověno. Odměnou jim měly být modlitby vdov, drobné příspěvky nebo vděčnost klientů. Doporučování jiných nabídlo otázku, proč otcové chtěli vystavit své potomky nebezpečí, z jakého důvodu je chtěli poslat někam, kam oni sami nechtěli jít. Jinou věcí bylo samotné postavení konceptu ideálu křesťanského bojovníka. Jelikož se šlechta snažila této povinnosti vyhnout, hodnota tohoto ideálu výrazně poklesla. Rytíři, kteří táhli místo urozenějších, získali příležitost kariérního růstu a naklonili si svého patrona, čímž mohli upevnit své místo ve spletité síti sociálních vztahů.

²⁸⁸ TAMTÉŽ, sign. 4625, 4630, 4631, 4633, 4634, 4636, 4638, 4641, 4647, 4669, 4693, 4694, 5749; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 360-363.

²⁸⁹ M. ŽITNÝ, Korespondence Šťastného II, č. 1023, s. 576-577; další doporučení SOA Třeboň, sign. 5762.

3. 5 Aktér a zkušenost

Přestože omluvná šlechtická korespondence, která řešila zkušenosti či nezkušenosti s bojem, nebyla častá, několik dopisů stálo za zmínění. Tvoří ojedinělou skupinu, ve které na jednu stranu šlechtici odkazovali na své udatné předky, jež následovali křesťanského ideálu, na druhou stranu naopak vykreslila ty, kteří neměli žádnou vojenskou zkušenost a nikdy nadrželi zbraň v ruce.

Praví „krýksmané“, jež zasvětili celý svůj život boji, nebyli jediní, kteří se ztotožňovali s odkazem svých předchůdců a následovali válečnické kariéry svých otců. Vedle nich stáli páni a rytíři, kteří sice neměli touhu celý život strávit v poli, avšak účastnili se nejedné výpravy, jelikož chtěli dostát své křesťanské povinnosti ve snaze potřít tureckého nepřítele. Dochovalo se několik záznamů, ve kterých se vyskytly termíny jako „pocivej“ nebo „dobrej soldát“, „rytíř a muž udatný a Čech milý, věrný pán“ nebo že vojsko nepostrádalo „mnohé křesťany a muže výborné“.²⁹⁰ Roku 1596 sám císař Rudolf II. o dvou šlechticích podotkl, že mají velikou zálibu pro vojenství a již v předešlých taženích v Uhrách prokázali svou způsobilost.²⁹¹ Jan mladší Varlejš z Bubna se takto roku 1618 vyjádřil o Kryštofovi Ottovi z Losu a podruhé o hejtmanovi Václavovi Pintovi Bukovanském z Bukovan.²⁹² Ve stejném roce chválil Pavel Kaplíř ze Sulevic jednoho blíže nespecifikovaného inženýra, který byl proslulý svou válečnickou ctí.²⁹³

Poslušnost po vzoru předků vyslovil Nikodém Magerle ze Sobišku, jenž zdůrazňoval, že „však vyzýváje stavu rytířského po předcích svých do tohoto tažení sem se podle mandátu a rozkazu Vaší Císařské Milosti vypravil“.²⁹⁴ Tento rytíř nemusel vyzdvihoval pouze své předky, ale i sám sebe, jelikož se účastnil tažení nejen roku 1566, ale i roku 1590, přestože v obou letech použil stejnou omluvu, aby se mohl z tažení vrátit na své panství. V poznámkách Viléma z Rožmberka byla zmínka o Heřmanovi Kelblovi z Gejzinku, jenž byl označen slovy „pravý krýksman“. Tento rytíř potřeboval být propuštěn, jelikož byl dvakrát postřelen.²⁹⁵

²⁹⁰ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 987, s. 539-540; č. 990, s. 545-546; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4045.

²⁹¹ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 193.

²⁹² M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 987, s. 539-540; podobně Jan Vtelenský ze Vtelna na Vtelněse vyjádřil o Šťastném Václavu Pětipeskému z Chýš a Sezimovi z Vrtby. Řekl o nich, že se statečně vrhli do boje proti pasovskému vojsku – TAMTÉŽ II, č. 1171, s. 720-721; Mikuláš Kořenský z Terešova prohlásil sám o sobě „jakej sem já rejtar“. - SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4693.

²⁹³ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1003, s. 558.

²⁹⁴ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4616.

²⁹⁵ TAMTÉŽ, sign. 4602.

Pokud se šlechtici účastnit nemohli, vyzdvihovali alespoň slávu a bojeschopnost nejen svých otců, ale i sebe samotných v předešlých válkách. Jedním z takových byl i Baltazar Hiršperger z Kynikshajmu, jenž se roku 1566 nemohl účastnit tažení do Uher, jelikož byl nemocen a ochromen, přičemž k tomuto zranění „jsem v mladosti své jsouc v Prusích v tažení přišel.“²⁹⁶

Odvrácenou stranu mince ukázala nepřipravenost a nezkušenost, jež se mezi urozenci objevila. Jedním takovým případem byl dopis z roku 1532 Jana Smrčky z Mnichu, jenž si stěžoval na neschopnost a nedisciplinovanost vojska.²⁹⁷ O naprostém laictví hovoří taktéž případ Jiříka Rosy Žamberského z roku 1594. Tento městský učitel naříkal, že do Uher z „přinucení jíti (sem) musil“.²⁹⁸ Prosil ve svém listě císaře, aby jej propustil z tažení hned z několika důvodů. Vedle těhotné a nemocné manželky vykreslil svou fyzickou neschopnost účastnit se boje poznámkou, že „poněvadž se i pro nedostatek síly těla k boji nehodí(m).“²⁹⁹ Hlavním důvodem jeho neochoty nadále zůstat v ležení byla podle něj nezkušenost s jakýmkoliv bojem, jelikož jeho povoláním bylo k „povinnosti určen dítek křesťanských pracovat.“³⁰⁰ Učil již 14 let šlechtické děti a dodal, že v této práci nikdy nadržel žádnou zbraň. Jeho pracovním nástrojem byly pouze knihy, a proto se cítil k boji nezpůsobilý. Doporučil jiné „knechty“, kteří by se k tomu více hodili. Pokud by mu císař umožnil vrátit se domů, přál by si nadále učit, protože jako učitel se cítil užitečný. Jako poděkování slíbil, že se bude modlit nejen za císaře, ale také za všechny vojáky, kteří se války účastní. Jiřík Rosa Žamberský nebyl jediný, kdo nebyl prakticky způsobilý k boji. Taktéž z hlášení Theofila Lvovického ze Lvovic vyplývá, že přestože nakoupil zbroj i šaty, jeho poddaní odmítli vytáhnout do pole, „neboť nedovedou z ručnice ani vystřelit, mají ženy a děti a raději prý se vyprodají.“³⁰¹ Poněkud závažnější problém se objevil roku 1594, kdy za hlavního hejtmana stavovského vojska byl vybrán velmož Petr Vok z Rožmberka.³⁰² Přestože velitelská funkce byla velice prestižní, českokrumlovský pán ji nechtěl přijmout, jelikož on sám neměl vojenské zkušenosti, cítil se na takovou zodpovědnost starý a jeho dominium se topilo v dluzích.³⁰³ Na další tažení by si musel vzít nový úvěr, jenž by z velké pravděpodobnosti nedostal a vystavil by se tak

²⁹⁶ TAMTÉŽ, sign. 4631.

²⁹⁷ TAMTÉŽ, sign. 3994 A.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, sign. 5751/21.

²⁹⁹ TAMTÉŽ.

³⁰⁰ TAMTÉŽ.

³⁰¹ V. LÍVA (ed.), Regesta II., s. 16.

³⁰² J. PÁNEK, Podíl, s. 71-72; TÝŽ, Poslední Rožmberkové, s. 279-280.

³⁰³ TÝŽ, Poslední Rožmberkové, s. 279-280.

posměchu. Také poukázal na chybějící disciplinovanost a bojeschopnost ostatních pánů a rytířů. Vytýkal nejen nepřipravenost vojska, ale také jejich nedostatečnou kvalifikaci.³⁰⁴

Zkušenost byla cenným a mnohdy chybějícím článkem vojsk českých stavovských hotovostí. Na jedné straně lze poukázat na ty, kteří přestože nebyli rozenými a proslavenými „krýksmany“, alespoň projevili snahu účastnit se bojů a dostát svým křesťanským povinnostem. Na druhou stranu se objevili někteří, kteří nikdy nadrželi zbraň v ruce. Ti se obávali, že by nejen nebyli platní v bojích, ale že by také mohli napáchat ještě více škody než užitku.

³⁰⁴ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5747; J. PÁNEK, Poslední Rožmberkové, s. 279-283; TÝŽ (ed.), Václav Březan, Životy II, s. 518-526.

3. 6 Aktér a čest

Čest byla v předbělohorské době jedním ze základních pilířů každé osobnosti.³⁰⁵ Její narušování v raně novověké společnosti bylo velmi častou záležitostí a urozenec byl konfrontován s možnou ztrátou svého čestného postavení, které musel složitě obhajovat.³⁰⁶ Ve spojitosti s válkou šlechtic pozbyval své cti už jen tím, že se odmítl účastnit tažení a nebojovat za ideály křesťanského rytířství. Samotné omluvné dopisy tvoří jakýsi okraj, na kterém se šlechtici pohybovali, pokud nechtěli válčit a museli své jednání náležitě omluvit. Nejčastěji používanými výrazy byly, že tak jednali z „dobřejch a poctivejch příčin“.³⁰⁷ Opakovalo se ujištění panovníka, že jejich chování nebylo účelové a omlouvali se „bezelstně“, „poněvadž omluva bezelstná jest“, službu svou vykonali „se vši ochotností a poslušně.“³⁰⁸

Mnozí zdůraznili svou touhu účastnit se válečného tažení po boku samotného císaře a vyjádřili svůj smutek, že se tak nemůže stát. Jan Předbořský z Předboře použil slova: „I já jakožto věrný poddaný chtěje rád se dáti najíti.“³⁰⁹ Jiří Fremut z Krásného Dvoru popsal svou strast krok po kroku, kdy se měl přihlásit do praporce, ale cestou onemocněl. Po svém uzdravení se chtěl zase vypravit, ale kůň mu po cestě onemocněl a zemřel. Poté se již nemohl opožděně a bez koně dostavit. Z takto vysvětlených příčin si přál, aby nebyl považován za nepoctivého.³¹⁰

Čím více důkazů byl urozenec schopen zajistit v obhájení své „bezelstnosti“, tím věrohodněji mohla být brána jeho omluva a mohla přesvědčit i panovníka, aby byl z tažení propuštěn. Jedním takovým byl i Petr starší Smrčka z Mnichu, jenž se roku 1594 z Krašovic omlouval svou několikaletou nemoc, přičemž vzápětí dodal, že o tom „i jiným dobrým lidem vědomí jest, v jakém způsobu zdraví zůstávám, až pokoje svého málo jdu.“³¹¹ Kromě „dobrých lidí“, si například Závíš z Újezdce dokázal zajistit i doporučení od lékařů, kteří mu radili,

³⁰⁵ V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, 502-508, zde 550-502; *Více k dějinám cti – Tomáš BOROVSÝ – Dalibor JANIŠ – Michaela MALANÍKOVÁ a kol. Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010; V. BŮŽEK, *Ideály křesťanského rytířství*, in: R. Švaříčková-Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol (edd.), *Konstrukce maskulinní identity*, s. 47-60; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, *Rytíři*, s. 40-52; R. VAN DŮLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku II*, 2006, s. 171-214; Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 433. TÝŽ, *Paměti*, s. 6-32.; M. ŽITNÝ, „Dobrý krýksman“, s. 224-248.

³⁰⁶ V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, s. 502-503.

³⁰⁷ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 5751/12, 13.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, sign. 4631, 5751/18.

³⁰⁹ TAMTÉŽ, sign. 4630; podobně – TAMTÉŽ, sign. 4625: „chtíc rád vůli Jeho Milosti císařské, jakožto pána svého milostivého, vyplniti na to sem se hodil a jakž se se přijel, na to hoditi hned sem odnepadl choditi.“

³¹⁰ M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného I*, č. 209, s. 306-307.

³¹¹ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 5751/4; podobný příklad TAMTÉŽ, sign. 5751/8 – Mikuláš Konecchlumský z Konecchlumi potřeboval propustit, protože byl zraněn, ale chtěl se vrátit, jakmile se uzdravil, bylo mu raděno, aby byl v teple, dokud se jeho stav nezlepší.

aby byl v klidu a teple.³¹² Zcela jinak to udělal Jáchym Fridrich z Obrnic, jenž také nemohl odjet do pole, ač rád by se byl „sám osobně vypravil a v tom se poslušně zachoval“. Kvůli nedostatku zdraví to nebylo v jeho silách. Jeho kroky šly dál než k samotnému dopisu. Uposlechl císařského mandátu a ti, kteří nemohli pro nemoc účastnit se tažení, se měli nechat ohledat u císařských místodržitelů, aby zhlédli jejich skutečný stav. Tento rytíř měl štěstí, jelikož ve chvíli, kdy ho místodržitelé „tak nemocného a nezdravého uhledali, ráčili sou (mě) při tom zanechati a doma zůstaviti s tím doložením.“³¹³ Doufal, že ho císař „podle této žádosti a prosby nesnížiti“ ráčí a dále bude jeho milostivým pánem a panovníkem.³¹⁴ Omluvy se ne vždy setkaly nejen s kladnou odpovědí, ale také s negativním přijetím. Čeští místodržitelé roku 1594 odmítli omluvy chebských rytířů slovy, že „bylo by sobecké a nevlastenecké, aby zůstali doma v době těžkého nebezpečí, kdy čeští stavové přinesli a přinášejí v obecném zájmu tolik obětí.“³¹⁵

Jelikož si šlechtic velmi zakládal na tom, aby byl považován za ctnostného poddaného, který si v žádném případě své důvody nevymýšlí, velice ho rozhořčilo, pokud někdo tvrdil pravý opak. V takové situaci se ocitl Vilém z Talmberka, který kvůli nemoci nemohl táhnout do Uher.³¹⁶ Ve svém dopise si stěžoval, že se o něm říká, že je zdrav a že za sebe posílá svého strýce, ačkoliv by vojenskou službu byl schopen zvládnout on sám. Rozhořčený šlechtic sdělil, že by rád byl plný sil a do Uher jel, aby mohl bojovat proti tureckému nepříteli, avšak Pán Bůh na něj poslal nemoc, a proto jet nemůže.³¹⁷ Druhým nařčeným byl rytíř Mikuláš Kořenský z Terešova, jenž kvůli svému špatnému zdraví poslal do války místo sebe svého syna.³¹⁸ Z ležení k němu přišly zprávy, že „kdož jest kolivěk sám osobou svou netáhl, že v znamenitou velikou těžkost upadnouti musí.“³¹⁹ Jihočeského rytíře takové nařčení velice znepokojilo a dotklo se jeho šlechtické cti, jež byla vážně narušena. Proto napsal Vilémovi z Rožmberka dopis, ve kterém odkazoval na své dobré služby a na svou válečnickou minulost. Neopomněl připomenout svůj špatný zdravotní stav, kdy „nemohl bych já nijakž na koni jeti, leč bych se na voze dal vézti.“³²⁰ Tito urozenci se nemuseli osobně účastnit tažení, a přesto na ně doléhala tíha bojů a zastihla je nutnost hájit se, ačkoliv byli na míle daleko od válečného pole.

³¹² TAMTÉŽ, sign. 4636.

³¹³ TAMTÉŽ, sign. 4644.

³¹⁴ TAMTÉŽ.

³¹⁵ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 99.

³¹⁶ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4662.

³¹⁷ TAMTÉŽ.

³¹⁸ TAMTÉŽ, sign. 4693.

³¹⁹ TAMTÉŽ.

³²⁰ TAMTÉŽ.

Šlechtická čest mohla být vážně otřesena i přímo ve vojenském ležení. Jedním takovým ohroženým byl Andreas Wolf von Sebisch, jenž si roku 1611 stěžoval svému nadřízenému, že se cítil velice ponížen.³²¹ Podrobně vylíčil svou bezútěšnou situaci. Jeho velitel mu rozkázal, aby si nechal ostříhat vousy, jelikož podle jeho slov byly neupravené. Protože se toto nařčení odehrálo před všemi ostatními vojáky na „mustrplacu“, cítil se šlechtic velice dotčen. Zdůrazňoval svou válečnickou čest a vyzdvihoval svou vojenskou službu, pro niž měl doklady ze zápisů mustrovního písaře. Připojil ujištění, že do pole osobně pojede s polním maršálem. Svou přísahu zpečetil slovy, že v boji nasadí nejen své vlastní tělo, ale také čest a svou krev.³²² Jan mladší Varlejš z Bubna se roku 1618 odvolával na svou válečnickou čest, když byl obejit ve vyjednávání o jmenování nových důstojníků. O nadřízených řekl, že „nebejval skutek při někom, jako jest mnoho v mluvení.“³²³

Vedle cti urozenců se objevily i zmínky o možném zahanbení zemí České koruny. K takovému ohrožení došlo během patnáctileté války, kdy vojsko hraběte Šebestiána Šlika kvůli opakovanému nevyplácení žoldu vyhrožovalo, že „budou muset ti z nich, kteří ještě zůstanou na živu, vrátit se pěšky k hanbě a potupě království Českého.“³²⁴ Česká komora jim na tyto stížnosti odvětila: „Jezdci, nechť jsou skromnější a pamatují na svou povinnost v nynější těžké době, neboť odchodem by uvalili na sebe i na Českou korunu hanbu a potupu.“³²⁵

Dochovala se originální dobová stížnost z roku 1537 na Hanse Katzianera z Katzensteinu, jenž podle záznamu měl zradit české vojsko.³²⁶ Tento šlechtic byl habsburským vojevůdcem a nejvyšším polním hejtmanem v Uhrách.³²⁷ Od roku 1527 byl ve službách císaře Ferdinanda I., spolu se kterým bojoval proti Janu I. Zápolskému. Pavel Korka z Korkyně o něm poznamenal, že „čistej to byl hejtman ten Kocian, mnoho králi Ferdinandovi platných služeb učinil“ . O deset let později se účastnil v pozici nejvyššího hejtmana tažení do Slavonie.³²⁸ Boje nedopadly příznivě, podle Pavla Korky z Korkyně z důvodu, že „pro pejchu jiní ho nechtěli poslouchati, a tak sou poraženi.“³²⁹ Katzianer ujel z pole spolu

³²¹ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 479, s. 78-79.

³²² TAMTÉŽ – slova, kterými utvrzuje svého nadřízeného, že nasadí svůj život, popisuje termíny „leib, ehe und blut“.

³²³ TAMTÉŽ II, č. 996, s. 550-553.

³²⁴ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 24.

³²⁵ TAMTÉŽ, s. 38.

³²⁶ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4045.

³²⁷ Z. VYBÍRAL (ed.), Paměti, s. 80, 350-351.

³²⁸ TAMTÉŽ – „Léta 1537 bylo silné tažení do Uher z Čech. Z Čechů <silně> táhlo mnoho, i z Štýrska, Vlachů a Uhrů.“

³²⁹ TAMTÉŽ.

s Albrechtem Šlikem a Hansem Ungnadem ze Sonnecku, přičemž „Čechové utrpěli.“³³⁰ Autor dochovaného listu ho označil za „arcizrádce“, jenž „zradil a prodal i hladem zmořil naše věrné a milé Čechy, kteří z této země české byli vyvedeni.“³³¹ Po tomto neúspěchu se ocitl Katzianer ve vídeňském vězení, kde byl vyslýchán pro své jednání. Podařilo se mu uprchnout k Mikuláši Zrinskému ze Serynu, kde však „chtěl se mstít, chtěl Turku sloužit“, a proto ho za dva roky zavraždil.³³² Podle Korkových slov se bál, „aby Turka opět do Uher nepřivedl.“³³³ Tento zcela jedinečný příběh zrcadlí dobové chápání zrady. Zběhnutí od praporce, vzpoury nebo útěky k nepříteli se trestaly smrtí.³³⁴ Nešlo již dále mluvit o jakékoliv cti, jelikož tu šlechtic pozbyl útekem z pole. Přestože se již nedochovala reakce šlechty na zavraždění Katzianera, lze předpokládat, že v dobovém chápání dezerce a přestupu k nepříteli nebyli urozenci nijak příliš pobouřeni skutkem hraběte ze Serynu. Dezerce se netýkala pouze Katzianerova případu, ale i jiných. V roce 1532 oznámil Bohuslav Felix z Lobkovic a Kryštof Gendorf z Gendorfu králi, že „dobrá část nepřišla k mustruňku a na počátku války většina svobodných mladíků uprchla.“³³⁵ Jiným případem byl jakýsi Martin Skála, jenž měl být roku 1620 zavřen, jelikož pod praporcem Kryštofa Kōlera učinil prý něco špatného.³³⁶

Vojna však nebyla pro šlechtice pouze možností, jak mohli dokázat svou šlechtickou čest a postavení, ale také trestem. Dokázal to případ blíže nespecifikovaných bratrů Šebestiána a Brahama Lesstra, kteří byli souzeni za vraždu, jež spáchali roku 1593 na Kryštofovi z Hoberku. Císař Rudolf II. je poslal za trest vojensky sloužit do Uher, přičemž každý odešel jinam. Jejich otec vyprosil pro jednoho z nich propuštění, jelikož byl údajně vlastně nevinný, a připojil, že ještě třetího syna má na bojišti, tudíž je doma sám a pro své stáří nezvládá správu majetku.³³⁷ Druhý případ byl z roku 1602, kdy Kašpar Belvic z Nostvic prosil za propuštění jakéhosi Michala Schulze z vězení. Navrhoval Šťastnému Václavu Pětipeskému z Chýš, aby ho propustil a raději do Uher na vojnu poslal.³³⁸ Tyto zmínky potvrdily nutnost a potřebu každého muže, jenž by se mohl účastnit války a byl by schopen táhnout proti nepříteli.

³³⁰ TAMTÉŽ.

³³¹ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4045.

³³² Z. VYBÍRAL (ed.), Paměti, s. 80.

³³³ TAMTÉŽ.

³³⁴ F. ROUBÍK (ed.), Regesta I, s. 239-240.

³³⁵ TAMTÉŽ, s. 21.

³³⁶ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1188, s. 730-731.

³³⁷ F. ROUBÍK (ed.), Regesta I, s. 16.

³³⁸ TAMTÉŽ, s. 151-152 – „učin tak dobře a propust' ho, ať jest vězením prázden a rači ho fedruj, ať do Uher přece jede.“

Z jednotlivých případů bylo patrné, že vojáci se ne vždy chovali v souladu s dobrými mravy a podle zásad křesťanské lásky k bližnímu. Existovaly normy, které upravovaly chování vojáků v ležení.³³⁹ Zdůrazňovala se zejména nutnost slušné mluvy, ale také střídmosti v jídle a přiměřenost v pití alkoholu. Dále se vojáci neměli pouštět mezi sebou do šarvátek a brát jeden druhému proviant.³⁴⁰ Následoval výslovný zákaz krádeží, drancování a znásilňování ve vesnicích a kostelech. Veškeré komodity měly být poddaným řádně zaplacený.³⁴¹ Toto očekávané chování však bylo v ostrém kontrastu s každodenní realitou, kterou jasně dokázaly dochované stížnosti, lamentace a nářky nad chováním vojsk. Okolí drancovali nejen nepřátelé, ale také domácí, kteří táhli krajem. Vykreslila to zmínka Zuzany Černínové z Harasova, jež psala svému synovi, že „dobytky, jak mně tak poddaným přítel i nepřítel, mnoho probrali“ a že na tom nezáleží, jelikož „u nás předce přítel i nepřítel, obojí berou“.³⁴² Nebylo rozdílu, zda šlo o žoldněře nebo stavovské vojsko. Toto násilí krátilo válečníkům dlouhou chvíli v době nečinnosti a částečně to krátkodobě řešilo jejich bezútěšnou situaci, pokud jim bylo již několik měsíců zadržováno služné.³⁴³

Dochoval se list psaný Ambrožem z Hoštejna, jenž roku 1532 oznamoval Joštovi z Rožmberka postup Turků k Linci a k Enži.³⁴⁴ Podrobně rozepisoval jednotlivé řádění tureckých bojovníků slovy: „Na mostě Turci harcovali a drahně lidí posekali, praví, že jsou na větším díle Tataři a ledajakáž zběr byla, moc že jich drahně tisíc bylo... velkou škodu ještě nenadále na lidi přepadli.“³⁴⁵ Nejenom nepřítel činil škody, také domácí provokovali a rušili mír.³⁴⁶ Roku 1566 císař Maxmilián II. nařídil nejvyššímu polnímu hejtmanu Vilému z Rožmberka, aby vyšetřil a našel původce nepokojů.³⁴⁷ Arcikníže Ferdinand si navíc stěžoval císaři, že vojákům poručil, aby se chovali klidně během jejich tažení Čechami, avšak přicházely mu přesto zprávy o špatném chování křesťanských bojovníků. Zmínil Wolfa Dietricha z Dobeniku, který táhl Čechami. V Praze si nechal vyplatit zálohu z berně 200 zlatých a působil pražskému chudému lidu škody.³⁴⁸ Arcikníže prosil krále, aby krajští komisaři zadrželi část

³³⁹ Sněmy české III, s. 290.

³⁴⁰ TAMTÉŽ.

³⁴¹ F. ROUBÍK (ed.), Regesta I, s. 239-240; Sněmy české III, s. 290.

³⁴² F. DVORSKÝ (ed.), Zuzana Černínová, s. 66, 85.

³⁴³ Z. VYBÍRAL, Člověk ve válce, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk, s. 458-461.

³⁴⁴ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 3999 – „Oznamuji za novinu, že Turci zde nahoře okolo Enže a tudy jen dvě míle od Lince.“

³⁴⁵ TAMTÉŽ; podobný popis drancování v Uhrách – TAMTÉŽ, sign. 4278.

³⁴⁶ Vojsko zemské stavovské hotovosti, žoldněři.

³⁴⁷ F. ROUBÍK (ed.), Regesta I, s. 221.

³⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 201.

Dobenikova žoldu, jež měl nahradit způsobené škody.³⁴⁹ Císař tedy vydal rozkaz, aby mu byla odečtena půjčka při vojenské přehlídce a aby byl varován před dalšími násilnostmi.³⁵⁰ Jiným případem byla výtržnost pěšího vojáka Jiřího Stoltze ze Simsdorfu, který se dopustil násilí na loketském hradě, když napadl a zranil malíře, který pracoval v kostele.³⁵¹ Loketští žádali pro viníka trest a stěžovali si, že „ozbrojení šlechtici přepadají ve dne i v noci měšťany v jejich domech a ruší arciknížetem nařízený mír“.³⁵² Roku 1595 hořekoval nad krádežemi a špatným chováním vojáků Melichar Daník z Vostrova, jenž se dožadoval o zaplacení alespoň ovsu, který mu byl ukraden.³⁵³

Mnoho strašlivých loupeží a násilností zažili lidé za vpádu Pasovských roku 1611.³⁵⁴ Dochovaná korespondence velice zevrubně líčila jednotlivé strasti a škody, které napáchalo vojsko pasovského biskupa. Veselší si v únoru stěžovali Petru Vokovi, že „trpěti musíme, nadto vejše i nemalé pohružky od nich slyšíme, že se nad námi všelijak vymstít chtějí.“³⁵⁵ Rožberského velmože žádali, aby pomohl a přičinil se o odklonění průchodu 500 válečníků, kteří měli táhnout z Českých Budějovic. O šest dní později sepsali další dopis, ve kterém lamentovali nad neustálými krádežemi a průchody vojáků, krok po kroku vykládají, že jakmile „oni odjedou a cizí hned v patách za nimi následují. Za jídlo, pití, vobrokův nic nezaplátí, ani dobrého slova nepodajíce.“³⁵⁶ Václav Budovec z Budova popsal situaci vpádu pasovských slovy: „O nevymluvitedlném útisku, škodách a loupeži lidu toho pasovského vypravovati a od nás proti tomu světle a neukrytě pomoci žádati ráčí a to s velikou protestací, pokudž by se toho nestalo, co by z toho zlého následovati mohlo.“³⁵⁷ K rabování a násilnostem pasovského vojska se vyjádřila i Johanka Švihovská z Rýzmburka, jež Petra Voka informovala, že „v Praze z domu mého všecko vytloukli, pobrali truhly, almary, stoly, stolice, lože, dveře rozsekali, jakou sou mi škodu udělali, co sou mi pobrali.“³⁵⁸ Tři dochované listy bratrů Jana a Jetřicha Malovců z Malovic svým líčením uzavřely dobu drancování pasovského vojska. Tyto

³⁴⁹ TAMTÉŽ.

³⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 205.

³⁵¹ TAMTÉŽ, s. 221.

³⁵² TAMTÉŽ.

³⁵³ P. MAREŠ (ed.), Korespondence Albrechta, č. 444, s. 603-604; podobný případ roku 1596 – Jindřich starší purkrabí z Donína si stěžuje na vojáky, kteří škodí na jeho panství – TAMTÉŽ, č. 472, s. 632-634; Fridrich starší ze Žerotína si stěžoval Albrechtu Pětipeskému z Chýš, že jeho jezdcí oloupili jeho poddané židy. Dožaduje se zajištění ukradených věcí a nápravy – TAMTÉŽ, č. 433, s. 591-592.

³⁵⁴ J. B. NOVÁK (ed.), Sněmy české XV. Sněmy roku 1611 I-II, Praha 1917-1929; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 408.

³⁵⁵ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 6192 A.

³⁵⁶ TAMTÉŽ, sign. 6194 A.

³⁵⁷ J. GLUCKLICH (ed.), Václava Budovce, s. 103.

³⁵⁸ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 6210.

dopisy byly poslány v rozmezí pouhých čtyř dnů. V prvním dopise osvětlili strasti a vyčerpávající pobyt vojáků, kteří sužovali poddaní, jež „nenabyté škody pociťovati musejí, nebo jim po vesnicích jak ve dne tak i nočně, vpády na ně činíce, dobytky, klisata, vobilí i jiné věci, načkoliv přijdou, berou, lidi bijí a s nimi sobě nekřesťansky provozují, také i v rybnících našich loví a překážku velikou činí.“³⁵⁹ Dodali, že náhradu požadovali na původci škod, ale kvůli neúspěchu se obrátili přímo na Petra Voka.³⁶⁰ V posledním dopise z 24. dubna 1611 vyšlo najevo, že poslední Rožmberk vyjednal přimluvu u Michaela Adolfa z Althanu, jenž měl vinu na drancování vojáků. Poslal k Malovcům vojenského odborníka a plukovníka Jana Lukána, který měl uklidnit situaci mezi vojskem a poddanými bratří Malovců. Spor však nedospěl ke zdárnému konci, jelikož pasovští vojáci nařkli poddané z postřelení jednoho z jejich lidí.³⁶¹ Bratři Malovcové hájili své služebníky slovy, že „poddaní naši žádnému tomu soldátu žádné nejmenší příčiny nedolí, ale dotčení soldáti nebohý lidi bijí a načkoli přijdou, to vše berou, takže téměř žádnéj sedlák ve vsi zůstati nesmí.“³⁶² Svůj odmítavý postoj k tomuto nařčení poddaní zdůraznili zajmutím šesti žoldnérů s poznámkou, že „několikero psaní sme panu maršálkovi polnímu učinili, ale k žádné nápravě nám to přivedeno nebylo ... I z té příčiny sme tyto pobrati dali, aby se aspoň jednou na ně to skutkem provedlo.“³⁶³ Je možné se domnívat, že jelikož tažení pasovských vojáků se touto dobou chystalo k návratu domů, byl tento poněkud riskantní skutek, ačkoliv byl myšlený v dobrém duchu, možná zbytečný a nemusel se setkat s pozitivním přijetím nejen u Petra Voka, ale zejména u hraběte z Althanu.

Rabování a kruté zacházení se šlechtě nevyhnulo ani na počátku 17. věku. O jednom takovém hanebném skutku mluvil Karel starší ze Žerotína, když roku 1605 řekl, že „nepřítel do země z této strany Moravy vpád učinil a nemálo škod ohněm zdělal.“³⁶⁴ Magdalena Velemyská z Chýš a Egrberka o tři roky později psala Šťastnému Václavu Pětipeskému, že má starosti, od těch cizích národů a po polích, vinicích mordy a škody se činějí ...³⁶⁵ Roku 1618 vyřizoval Jakub Dlouhý z Růženého stížnost rychtáře a poddaných ze vsi Libiš. Ta byla přepadena žoldnéry, kteří rozbili okna a světnici převozníkovi, dále prošacovali sedláky,

³⁵⁹ TAMTÉŽ, sign. 6203/2.

³⁶⁰ TAMTÉŽ, sign. 6203/3 – „Ale nechtějice my tou věcí Vaši Milost zaneprazdňovati, panu Adolphovi hraběti z Althanu, nejvyššímu maršálku polnímu, několikere stížné psaní sme učinili, ale žádné nápravy až posavad mítí nemůžeme, nýbrž vždy den ode dne čím dáleji, tím víceji škod jak my, tak i nebozí poddaní naši, pociťovati musíme.“

³⁶¹ TAMTÉŽ, sign. 6203/4 – „stížně přednešena byla, že by pak soldáti, pod správu téhož pana maršálka, poddanejší našimi se vymlouvati a že by oni jednoho rejtara postřeliti měli, na ně praví.“

³⁶² TAMTÉŽ.

³⁶³ TAMTÉŽ.

³⁶⁴ V. BRANDL (ed.), Spisy I, s. 432.

³⁶⁵ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného I, č. 358, s. 438.

dožadovali se peněz a zbili hospodského i jeho ženu, přičemž jim ještě roztočili pivo.“³⁶⁶ V témže roce Eva Pětipeská z Údrče reptala, že jakýsi sedlák Jiří Buzín vtrhl s vojáky do vsi Hole, ukradli drubež a vyhrožovali lynčováním poddaných.³⁶⁷ V pozdějších letech také Zuzana Černínová z Harasova často informovala svého syna Humprechta Jana Černína z Chudenic o škodách, které napáchalo vojsko během třicetileté války na jejím panství.³⁶⁸ Jednou v květnu roku 1642 dokonce děkovala Bohu, kdy výjimečně žoldněři nezpůsobili žádnou újmu: „Vždyckny se ti soldati semo tamo toulají, včera taky náci v Hostivaři byli, ale neudělali chvála pánu Bohu žádné škody.“³⁶⁹ Celá její korespondence byla prostoupena strachem z nepřítele a prosbami o konec války, který se stále neblížil.

Čest a ctnostné chování byly základním kamenem, jenž potvrzoval místo člověka v sociálně hierarchizované společnosti raného novověku. Jakékoliv narušení cti mohlo ohrozit jeho sociální síť „dobrého přátelství“ a mohl se ocitnout na okraji své sociální skupiny. Ve válečných dobách bylo prokázání vojenské cti velice podstatné. Se zapálením se měli pustit do bojů proti nepříteli, aby dostáli ideálům křesťanského rytířství. Ti, co ho porušovali, se tak pohybovali na tenkém ledě, a museli co nejdříve doložit důvody svého počínání. Kromě „dobrých lidí“, kteří potvrzovali jejich stav, si sháněli i potvrzení od místodržitelů, aby ještě jasněji doložili svou nemožnost dostát svým povinnostem. Nešlo pouze o nechuť táhnout do války, ale také o jednotlivá nařknutí konaná přímo v poli. Mimo to se k nim přidaly přestupky a zločiny, jichž se vojáci dopouštěli. Vedle dezerce a přestupu k nepříteli šlo o nekřesťanské chování k poddaným. Loupení a násilnosti páchané na lidech byly na každodenním pořádku. Tímto počínáním se umocňoval strach z nepřítele, který se promítl do celkového vnímání války. Kdokoliv, kdo se dostal do kontaktu s nepřátelským vojskem, zakusil strach, který byl neodmyslitelnou součástí vojenské každodennosti.³⁷⁰

³⁶⁶ TAMTÉŽ II, č. 991, s. 546-547.

³⁶⁷ TAMTÉŽ, č. 1007, s. 562-563; téhož roku 1608 si purkmistr a rada Kostelce n. Labem stěžují na škody způsobené arciknížetem Matyášem – „oznamujeme Vaší Milosti, že ti neváží škůdcové v tom křikem svým jsou se pronesli, žežýu. I na témž městu Jeho Milosti císařská, jinak nebudou-li jeho moci dobytí, ohněm se chtějí mstít. I poněvadž již každodenní veliké nebezpečství snášíme a trpíme...“; TAMTÉŽ, č. 1066, s. 625 – roku 1619 Alžběta Menšíková z Chýš a Egrberku pláče nad drancováním: „Že lid vojenský... veliký škody dělá, takže dvory dva pusté mám, všeckno všudy vobilí z sýpek pobrali, vokna, kamna všeckna vytloukli, dobytky zajali. Mejm nebohejm poddanejm klissata, dobytky pobrali, dveře, vokna, truhly vysekali, je všecky rozehnali, takže pustý vesnice vostaly. Vobilíčka na poli sotjí a nikdo toho kliditi nemá.“

³⁶⁸ Z. KALISTA (ed.), Korespondence Zuzany, s. 92 – „velmi poddaní jsou zloupeni a já taky, vždyckny zakládám, až se ze všeho vydám.“; TAMTÉŽ, s. 80 – „mýt jsou statky skoro zrub obrátili.“

³⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 48.

³⁷⁰ Z. VYBÍRAL, Člověk ve válce, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk, s. 454-461.

3. 7 Aktér a vnímání války

Vnímání války v raném novověku bylo neodmyslitelně spojováno s pocitem strachu. Samotný koncept formuloval Jean Delumeau, jenž nabídl definici tohoto stavu jako něco, co je člověku přirozené. Rozlišil strach na dva typy, přičemž se mohou dělit na skutečný a imaginární. První pojem se týká zejména známého a je předmětný. Protože má své opodstatnění, dá se s ním pracovat. Je jakýmsi ochranným reflexem organismu, pojistkou proti ohrožení, díky níž je člověk dočasně schopen uniknout smrti. Naproti tomu imaginární strach je neznámý. Pojí se s hrůzou a obavou, jež vyvolává znepokojení a vyústí v úzkost.³⁷¹ Protože tyto pocity nejsou předmětné, jsou prožívány jako bolestné čekání na nebezpečí, které není jasně stanovené, čímž zvyšuje celkový pocit nejistoty a je hůře snášen. Imaginární strach se může v lehčí formě projevovat jako tíseň, kterou může posílit obrazotvornost a představivost jedince, jenž vyvolává obavu z budoucnosti. Pro postiženého člověka je pak téměř nemožné rozlišit skutečnost od představy.³⁷² Ve spojitosti s děsem, který lidé raného novověku v období válek cítili, není nutné tyto dvě kategorie rozlišovat. Jedinci zažívali buď drancování a násilností vojsk, nebo se strachovali a úzkostlivě očekávali, co jim přinese nejistá budoucnost, přičemž roli mohla sehrát nejen jejich představivost, ale také dobová propaganda a vzájemná korespondence.³⁷³

Vojensko-politická a náboženská propaganda byla silným nástrojem, jenž formoval člověku raného novověku názor a představu o nepříteli. Propagandistické spisy sledovaly dva hlavní cíle, jimiž bylo vyvolat v poddaných strach z tureckého nepřítele a ovlivnit ty, kteří měli co dočinění s daňovými příjmy panovníka.³⁷⁴ Základem byla historická publicistika, dobové ilustrace, písně nebo poezie. Nechyběly ani dobové noviny, jež informovaly o dění v poli.³⁷⁵ Nejvlivnějším typem tisku byly relace, které vykreslovaly ohavnosti, kterých se Turci dopouštěli. Typickými historkami bylo napichování dětí na kůl či jejich rozsekávání šavlemi, znásilňování žen nebo odvádění rodin do otroctví. Takové ohavnosti byly navíc obohaceny o ilustrace, jež měly v čtenáři umocnit onen pocit hrůzy z nepřítele.³⁷⁶ Skutečné zajetí prožil Ludvík Lorecký ze Lkouše, který byl údajně 12 let vězněn Turky.³⁷⁷ Velice detailně vyličil také

³⁷¹ J. DELUMEAU, *Strach*, s. 19.

³⁷² TAMTÉŽ, s. 26-27.

³⁷³ TAMTÉŽ.

³⁷⁴ T. RATAJ, *České země*, s. 268.

³⁷⁵ TÝŽ, *Turecká hrozba*, s. 233-261; Zdeněk ŠIMEČEK, *Novinové zpravodajství*, s. 283-303; TÝŽ, *Osmanská expanze*, s. 310-373; F. TAUER, *Svět islámu*, s. 143-144.

³⁷⁶ T. RATAJ, *České země*, s. 51, 61.

³⁷⁷ *Ottův slovník naučný XVI*, s. 342-343.

své zajetí Václav Vratislav z Mitrovic, jenž byl vězněn během patnáctileté války. Svou zkušenost barvitě vykreslil ve svém díle, čímž napomohl dobové propagandě, která líčila Turka jako „zběř“.³⁷⁸ Roku 1605 oznamoval Jan Něpr Měděnec z Ratibořic Šťastnému Václavu Pětipeskému z Chýš, že jeden z účastníků protibočkajovského tažení Havel Kuchař byl zajat nepřitelem.³⁷⁹ Téhož roku i Vodolan starší Pětipeský z Chýš a Egrberku svému bratranci podal zprávu, že byl zajat Zdeněk Řepický ze Sudoměře, jenž byl členem jízdního pluku Jindřicha Matyáše z Thurnu.³⁸⁰

Kromě politicko-vojenské propagandy a jednotlivých případů skutečného ohrožení nepřitelem umocňovalo vážnost vojenského tažení proti Turkům pořádání bohoslužeb, které měly pomoci křesťanskému vojsku v boji proti tureckému nepříteli.³⁸¹ Ke mším se připojily peněžní sbírky, procesí, prodej odpustků nebo prorocství. Tento duchovní rozměr byl obohacen o jednotlivé papežské buly, listy nebo poselství pro panovníky.³⁸² Takové činnosti spočívaly zejména ve vyprovokování a posílení pocitu, že nepřítel je Božím trestem za hříchy společnosti. Turek jako „boží metla“ byl seslán od Boha a měl vést k nápravě hříšníků.³⁸³ Z dopisů Zdeňka Lva z Rožmitálu je patrné, že i on přičítal částečně tragickou porážku u Moháče hříšnosti společnosti. Vyjádřil se slovy, že „ale pro hříechy naše mnohé a k tomu podobné věci, když jest lid zhřešil, přicházely jsú se netoliko za našich dní a zákona milosti, ale i za zákona starého, kdež lid vyvolený božie zhřešil, že tretán od pána Boha skrze jiné lidi býval.“³⁸⁴ Ještě několik dní po této prohře šlechta nevěděla, zda král Ludvík Jagellonský opravdu zahynul, nebo boj přežil. Pán z Rožmitálu se obával, že noviny z Uher jsou pravdivé a že panovník skončil. Po potvrzení pravdivosti těchto zvěstí plakal nad těmito zlými novinami a smrt krále pro něj byl „boží trest za hříchy.“³⁸⁵

³⁷⁸ A. BEJBLÍK, Příhody Václava Vratislava.

³⁷⁹ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného I, č. 189, s. 283-284.

³⁸⁰ TAMTÉŽ, č. 192, s. 286-287.

³⁸¹ Sněmy české III, s. 299-301; Například pro rok 1566 se pořádaly bohoslužby, které měly pomoci křesťanskému vojsku v boji proti tureckému nepříteli. Ve všech městech a vesnicích zemí Koruny české, kde byly kostely, se měly nechat ulít zvláštní zvony, které byly určeny pouze k zvonění proti Turkům. Těmi se každý den v létě v 10 hodin ráno a v zimě ve 14 hodin mělo zvonit. Aby lidé poznali, že zvony bijí proti tureckému nepříteli, nesmělo se jinak půl hodiny před ani po tomto zvonění vyzvánět žádnými jinými zvony. V době bití tureckých zvonů měli všichni lidé přestat pracovat, měli padnout na kolena, prosit Boha za jeho krutý, avšak spravedlivý trest a číst modlitbu, která pro tuto příležitost byla zvlášť napsána a vydána. Každou neděli a sváteční dny měli kněží během kázání vyzývat k pokání a vyznání hříchů a každý pátek se měly v kostelích konat zvláštní mše, přičemž v danou dobu musely být zavřeny všechny obchody a bylo zakázáno jakékoliv obchodování. Zároveň se v čase válek s Turky nesměly konat žádné slavnosti a posvícení – TAMTÉŽ.

³⁸² T. RATAJ, České země, s. 164.

³⁸³ J. DELUMEAU, Strach II, s. 99-101; výše kapitola Ideál křesťanského bojovníka.

³⁸⁴ Archiv český IX, s. 93; podobné stesky a truchlení kvůli smrti krále Ludvíka Jagellonského.

³⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 119; dále Archiv český X.

Nešlo pouze o pohanského nepřítele, jenž byl vnímán tímto způsobem. Jak lze vyčíst z korespondence Karla staršího ze Žerotína, i on spatřoval důvod válečných strastí v Božím trestu. V listě z roku 1605 Hannibalovi z Valdštejna psal „o nešťastných a zarmoucených příhodách a souženích“, kterými je Bůh potrestal za jejich hříchy. Dodal, že tento trest je nutné trpělivě snášet a žádat o odpuštění.³⁸⁶ Vedle tohoto moravského pána se v pozdějších letech taktéž Zuzana Černínová z Harasova cítila trestána: „Nevím, co říci jinějšího, než že ty těžkosti Bůh pro mý těžký hříchy na mne dopouští ráčí, a že ráčí více mít, než jest ráčil rozdati, a požehnání boží že je veliký.“³⁸⁷ V témže dopise však dodala, že věří „Pánu Bohu, žeť mně nic dýle nebude moci sužovati, než dokud mu Bůh dopustí.“³⁸⁸ Roku 1636 prosila o radu nejmenovaného přítele, jelikož nevěděla, kam se má před vojskem se svými dětmi uchýlit, aby byla v bezpečí.³⁸⁹ Do roku 1642 se radila se svým manželem o chodu domácnosti a podávala zprávy, které zaslechla, strachující se o svého muže.³⁹⁰ Po jeho úmrtí se výslovně zaměřila na písemný styk se svým synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Komunikace s jejím milým potomkem ji ulevovala od bolesti, kterou cítila: „Můj zlatý Humprechte! Když Ti svého hoře potoužím, zdá se mi, že mi od srdce těžkosti ubyde.“³⁹¹ Celá její písemná komunikace byla protkána strachem, který na tuto šlechtičnu doléhal v období řádění bojů třicetileté války.

Popsala nejen drancování a řádění vojsk, ale také celkový stav Čech slovy: „U nás jest ... v naší milé vlasti hrubě zle, Pán Bůh rač sám dáleji chrániti a horšího zlého zachovati.“³⁹² V prosinci roku 1645 dokonce řekla, že „zle, přezle, nikdy hůř nebylo.“³⁹³ Velice emočně se vyjádřila o válce a žádala Boha, aby ukončil toto trápení prosbami: „Pane Bože! Zapudiž ty vojáky někam, toťby bez nich přemilé bylo.“³⁹⁴ Svě listy navíc obohatila o modlitby, když

³⁸⁶ V. BRANDL (ed.), *Spisy II*, s. 386.

³⁸⁷ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany*, s. 76-83, zde s. 80.

³⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 68-69 – „Přispějž nám v nově narozené děťátko Kriste Ježíši na pomoc a račiž nám svatý pokoj dáti. Berou, loupí, sami dávati musíme ještě daň lidu, je nemožná vypsati těch těžkostí. Bože! račiž nám sám pomoci, nesvornost veliká a my nebozí v tom hyneme!“; TAMTÉŽ, s. 76 – „Ach bože! Prolom nebesa a podívej se na to, co se děje a račiž nám všem z těch souženosti pomoci.“

³⁸⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Zuzana Černínová*, s. 46 – „Já pak jsoucí s mými malými dětmi na statku, nevím, co mám dáleji činiti, nebo okolo nás tak velký křik o ňákých Polácích, že by z říše skrze Čechy táhnouti měli a že jsou tak ukrutní a nevázaní.“

³⁹⁰ TAMTÉŽ, *Zuzana Černínová*, s. 47-51 – „S těmi starostmi všechn člověk z mysli vyražený, ráno pravili, že jsou lepší noviny a nenícky opět straší, že předece nepřítel chce tam k nám. Pane Ježíši Kriste! račiž ho sám zapuditi, a to zlé v dobré proměnit. žádný nic jistého nevypráví, že jich tak moc z Tábora sem jede; jáť se o Vašnosti starám, div jsem živa. pane Ježíši Kriste! račiž Vašnost sám chrániti a dáti, aby Jste brzy sem přijíti ráčili.“ – TAMTÉŽ, s. 47.

³⁹¹ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany*, s. 58.

³⁹² TAMTÉŽ, s. 130.

³⁹³ TAMTÉŽ, s. 68-69.

³⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 48, 66.

dodala: „Já se modlím, aby to tak nebylo, nebo vím, že byste ráčili dosti strachu najesti a mohlo by potom z toho (čehož, Kriste, pro svý svatý rány uchovej) Vašnosti škoditi.“³⁹⁵ Zbožností a vírou v blízký konec války byla prostoupena celá její korespondence, jakž dokázala slova, že má „naději, žeť skrze pana syna dá Pán Bůh mi ten prostředek, že nebudu tak násilně mimo jiné obtěžována... Pán Bůh ráčiž sám pomáhati a tomu zlýmu brzy přítrž učiniti!“³⁹⁶ Falešné zprávy o možném konci války jen umocňovaly její skepsi, kterou pocítovala jako opuštěná vdova, jež musela pečovat o své děti a strachovat se o svého syna, který s ní nebyl.³⁹⁷ Tomu alespoň radila a nabádala ho, aby se nedával „v žádný nebezpečnství a hledťe pilně se vyptati na bezpečnost, neb tj. nyní divně v tomto přebídným světě.“³⁹⁸ Mnohdy už ani nevěděla, jaké konkrétní noviny by přinesla, jelikož „nového Ti odsad' nevím co psáti, nic jinšího zde v Čechách není než pláč, úpění a naříkání mnohých lidí, ač někteří se dobře mají, ale více nás jest, kteříž jsme souženi a zarmoucení.“³⁹⁹ Jedinečný přínos korespondence zarmoucené šlechtičny z počátku 17. století mapuje situaci střední Evropy v době třicetileté války očima bezmocné ženy. Její strach pramenil ze skutečného ohrožení. Nepřítelem nebyl Turek, nýbrž sám křesťan, o čemž se Zuzana vyjádřila, že „krev křesťanská se vylila, všickni ve jméno boží křtěni.“⁴⁰⁰

Konflikty před touto třicetiletou válkou vyzářovaly strach, kterým bylo obyvatelstvo naplněno. Již roku 1619 žádala sestřenice Šťastného Václava Pětipeského o strážní gardu, jelikož se velice cítila ohrožena stavovským vojskem, které nadělalo mnoho škod.⁴⁰¹ Její slova sémanticky jasně vykreslila strach a obavy, které jako vdova pocítovala.⁴⁰² Evangelický rytíř Jan mladší Varlejš z Bubna se svěřil Šťastnému Václavu Pětipeskému z Chýš, že se cítil velice melancholický, a dokonce sepsal část závěti.⁴⁰³

Jak již bylo výše zmiňováno, vpád Pasovských znamenal pro obyvatele Království českého velikou zátěž. Násilnosti páchané žoldnéry pasovského biskupa vyvolávaly obrovskou tíseň.

³⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 51.

³⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 55, 86, 92.

³⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 96 – „Toť jsme se těšili, že se oboje armáda z Čech ubírá, ale zase včera hrubě rozprávěli, že zas obě armády do Čech jdou; Pán Bůh ráčiž s námi bejti.“

³⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 167.

³⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 65; „U nás jest, mé milé dítě, v naší milé vlasti hrubě zle, Pán Bůh rač sám dáleji chrániti a horšího zlého zachovati; TAMTÉŽ, s. 115 – „nového tak zde nic není, než pláč a naříkání chudých lidí.“

⁴⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 195.

⁴⁰¹ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného II, č. 1066, s. 625-626.

⁴⁰² TAMTÉŽ s. 626 – šlechtična se titulovala, že jest „smutnou sirou ženou“ a že „pro ten hroznej soud Boží, ((při)) kterýmžto všickni smilování Božího potřebovati budeme, a že se ráčíte nade mnou sirou i nad dítkami a poddanejmi mejmi smilovati a že mi ráčíte nějaký rady a pomoci udělití.“

⁴⁰³ TAMTÉŽ II, č. 1005, s. 560-561; strach znovu vnímal v roce 1608, když odložil zasnuby kvůli přítomnosti vojsk u Jitkova – TAMTÉŽ I, č. 350, s. 430-431.

Významnou roli a jakési bezpečné útočiště představovala Třeboň, která byla Petrem Vokem důkladně opevněna a připravena na obléhání.⁴⁰⁴ Poslední rožmberský vladař dal v několika etapách Třeboň opevnit a postupně nechal vyrábět zbraně.⁴⁰⁵ Denně mu chodily prosby a žádosti, ve kterých urozenci žádali, aby se směli odebrat pod jeho ochranu právě do Třeboně. Jedním takovým byl Václav Špulíř z Jiter, který se chtěl se svou rodinou uchýlit do opevněné Třeboně a zachránit tak svůj život. Odkazuje se na milost Petra Voka slovy: „Že mi ty milosti uděliti ráčíte, pro zachování hrdla mýho, manželky mý, a dítek mých milostivě povoliti ráčíte, abych sobě mohl v Třeboni někoho být vobjednati...“⁴⁰⁶ Podobná žádost byla odeslána z Cuknštejna z pera Jiříka Káby z Rybňan, jenž si taktéž chtěl zajistit místo v tomto jihočeském městě.⁴⁰⁷ Svou prosbu doplnil zmínkou, že ostatní se také strojí, aby se zabezpečili a našli si tam vhodné místo, kde přečkají dobu, než nebezpečí pomine.⁴⁰⁸ Urozená Johanka Švihovská z Rýzemberka se z Nalžova utíkala k „vladaři slavného domu rožmberského“, posílala mu modlitby a pozdravy. Připojila, že „jsem já i se svými dítkami v velikém strachu, že sobě nevíme, jaké rady dáti, div že strachem nepomřeme“,⁴⁰⁹ avšak víra v Boha jí pomáhala vypořádávat se s hrůzou, kterou žoldnéři napáchali v jejím pražském domě.⁴¹⁰ I přesto prosila, aby jí Petr Vok dovolil přijet k němu, kde by se cítila bezpečněji. Lamentovala, že „právě jsme za svý vlastní krvavý peníze koupeni a prodáni.“ Ve svých modlitbách sesílala na nepřitele Boží hněv a přála si, aby Bůh, „ráčiž ty sám mstitel bejti tý krve nevinný křesťanský, kteráž jest nevinně vylita.“⁴¹¹ V závěrečné poznámce dodala, že dostala psaní od vdovy Lidmily Kocové z Chudenic, ve kterém jí posílá zprávy o dalším postupu Pasovských.⁴¹² Přestože šlechtična nejspíš nepřikládala psaní Lidmily Kocové tak velikou vážnost, je tento pramen

⁴⁰⁴ A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, Výzbrojní program, s. 179-261.

⁴⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 198; J. PÁNEK, Poslední Rožmberkové, s. 320-336.

⁴⁰⁶ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 6193; podobná žádost se již roku 1529 objevila z pera Julia z Hardeka, jenž prosil Jošta z Rožmberka, aby v případě tureckého vpádu dovolil jeho hejtmance a jejím dětem uchýlit se se spisy na dominium pánů červené pětিলisté růže – TAMTÉŽ, sign. 3953.

⁴⁰⁷ TAMTÉŽ, sign. 6202; Táborští museli město opustit, přestože se za ně okolní rytíři u Pasovských přimlouvali: „Již vidí, že jich dobrovolně a při životech sebe, manželek a dítek našich zachovati nechceme. Běda nám běda, nelze než město opustiti, a s prázdnýma rukama z něho odjítí ... zžel se zžel, o Bože, tvé milosti té křivdy – J. B. NOVÁK (ed.), Sněmy české XV, s. 720.

⁴⁰⁸ TAMTÉŽ – „Přitom Milosti, vy pane, vidouc, kterak se všickni moji sousedi před tím lidem vojenským opatřují a svým manželkám a dítkám na Třeboni sobě pokoje... já na samotě chtěje taky manželku svou, i dítky svý opatřiti, kdyby tak co nebezpečného nastávalo.“

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ, sign. 6200.

⁴¹⁰ TAMTÉŽ – „Poněvadž pak Pán Bůh všemohoucí ráčí Vaší Milosti tak milostivě a laskavě, skrze stráž svých svatých andělův vopatrovati, a před těmi hroznými nepřáteli chrániti, budiž jméno jeho svatě z toho na věky pochváleno.“; o pohromách v její domácnosti – TAMTÉŽ, sign. 6210.

⁴¹¹ TAMTÉŽ, sign. 6200; TAMTÉŽ, sign. 6207 - Strach neminul ani synovce Petra Voka Jana Zrinského ze Serynu, který se k rožmberskému vladaři utíkal s prosbou o pomoc, co a jak má učinit.

⁴¹² TAMTÉŽ, sign. 6210 - „Odsílám Vaší Milosti psaní od paní Lídy Kocové z Bystřice, z něhož ráčíte vyrozuměti, že více lidí nás straší nežli potřeba.“

nezastupitelným přínosem pro odlišný pohled vnímání vpádu pasovského vojska očima nižší šlechtičny. Ona sama pociťovala tíseň zejména zprostředkovanou z korespondence, kterou dostávala. Tyto listy v ní umocňovaly pocity bezbrannosti a utrpení. V tomto listě z února roku 1611, ve kterém popisuje válečné hrůzy.⁴¹³ Vztah mezi těmito dvěma urozenými musel být pevný, jelikož jak lze vyčíst z odeslaného listu, objevuje se nejen citově zabarvené oslovení, ale také poděkování za noviny, které jí Johanka posílala.⁴¹⁴ Lidmila Kocová z Chudenic plakala nad tím, jak „velký hoře a zarmoucení mám“. Oznámila, že její syn byl zajat Pasovskými, z čehož byla velice zarmoucena.⁴¹⁵ Byla detailně informována o postupech vojsk, jelikož se i doslechla, že „zde křik, že mnoho tudy to Španělů těm Pasovskejm na pomoc potáhne. Jistě sme se již všichni hrubě báli.“⁴¹⁶ Aby se utvrdila v této špatné novině, poslala hned do Bavor a Falce, kde jí však tuto zvěst vyvrátily a „taky sem i psaní vod jistých lidí z Němec dostala“, ze kterých se dozvěděla, že kdyby cokoliv hrozilo, byla by mezi prvními, kdo by se to dozvěděl. Připojili, že se nikdo jiný nechce připojit k pasovskému vojsku, jelikož se jich bojí.⁴¹⁷ Závěrem Lidmila Johanku žádala, aby jí poslala další zprávy, pokud se něco nového dozví.⁴¹⁸ Toto bohaté svědectví reflektuje velkou informovanost, kterou oplývali příslušníci nižšího šlechtického stavu. Zájem o dění kolem snad pomáhal šlechtičně překonat období nečinnosti, kdy nemohla nic jiného dělat, ani pomáhat.

Jihočeský rytíř Adam Chanovský z Dlouhé Vsi se také čile zajímal o dění kolem sebe. Posledního Rožmberka se vyptával nejen na jeho zdraví, ale také „kterak se Vaší Milosti... i jiným vojskům v tažení před sebe vzetí vede.“⁴¹⁹ Kromě zájmu ho také sužoval strach o své potomky, jelikož podle svých slov neměl žádnou zprávu a do pole poslal své „tři syny a vnuka a jiný vlastní přátele.“⁴²⁰ Žádal Petra Voka, aby „co se děje v Ouhřích v nynějším způsobu, prosím, račte mi poručit napsat, ať se víme, čím potěšiti. Prosím, že mi ráčíte poručiti něco jistýho napsati, abychme věděli, co se děje, neb málo co jistýho míváme.“⁴²¹ Jakákoliv zpráva by umírnila jeho obavy, které na něj silně doléhaly.

⁴¹³ TAMTÉŽ, sign. 6198.

⁴¹⁴ TAMTÉŽ – „I taky z odeslaných novin Vaší Milosti služebně děkuji, že takovou laskavou paměť na mne jmiti račte.“; v době válek vzrůstal zájem o zprávy, jež podávala vyšší šlechta nižší - Z. ŠIMEČEK, Počátky novinového zpravodajství, s. 166-167.

⁴¹⁵ TAMTÉŽ – „Můj nejmilejší syn Divíšek jeví v sobotu masopustní do Prahy a nevěděvší nižádněj vo tom lidu, aby u Prahy měl bejtí. Včera mi z Klatov skázáno, že by ho měli ti Pasovští zajali.“

⁴¹⁶ TAMTÉŽ.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ – „Bavorský kníže taky nic neverbuje, jen toliko na pomezích že vosazují, bojíce se toho lidu pasovskýho, kdyby tudy táhli.“

⁴¹⁸ TAMTÉŽ - „Račte-li zase jaký poselství z Prahy dostati, služebně žádám, že mi račte oznámiti.“

⁴¹⁹ TAMTÉŽ, sign. 5762.

⁴²⁰ TAMTÉŽ.

⁴²¹ TAMTÉŽ.

Strach způsobený bezprostředním ohrožením nepřítele naplňoval životy poddaných úzkostí. Nejistá budoucnost a působení dobové propagandy mělo silný vliv na aktérův psychický stav. Zájem o zpravodajství rozšiřoval povědomí vyšší i nižší šlechty o nepříteli. Podle některých strach spíše umocňoval a přeháněl, jiní zase potřebovali mít vždy nejnovější zprávy, aby mohli uklidnit svou zarmoucenou duši, že nebezpečí není tak přímé.

Předložené skupiny reflektovaly jednotlivé omluvy, výmluvy nebo pocity šlechty, která nechtěla nebo nemohla zcela dodržet dobově očekávaný vzorec chování a porušila tím ideály křesťanských bojovníků. Díky analýze dochovaných pramenů vznikly kategorie, jež tvořily rámec pro celkovou typologii. Množství jednotlivých omluv reflektuje skutečnou rozmanitost nápadů a šíří možností, na něž se šlechta mohla vymlouvat. Nelze s určitostí říct, které omluvy odrážely skutečnost a jaké sloužily pouze jako záminky k tomu, aby urozenec nemusel vyjet z pohodlí svého domova.

Kategorie postupovaly vějířovitě od individua, od jeho těla až k imaginaci, kterou mohla vyvolat i vzdálená válka. Šlechticovo tělo nebylo sužováno pouze nemocemi a bolestmi, ale také úrazy, nepříznivým počasím či alespoň v jejich vnímání příliš vysokým věkem. Starosti o rodinu a zabezpečení panství jim odvahy nejspíš moc nepřidaly. Občas urozenec pomohla přímluva jeho pánů a přátel nebo vrchnosti, leckdy však jejich omluvy byly přísně odmítnuty s poznámkou o těžkých dobách, kdy se nemají vymlouvat a mají dostát svým povinnostem, jelikož si to situace opravdu žádá. Nechyběla doporučení synů i jiných „dobrých“ lidí, kteří mohli plnohodnotně zastoupit stárnoucího nebo nemocného pána či rytíře. Snad je i pochopitelné, že šlechtě, která měla povinnost do pole osobně táhnout, se nemusela líbit skutečnost, že mnozí úředníci byli z této povinnosti osvobozeni. Aktér se střetával se svou vojenskou zkušeností a odkazem předků, nebo naopak čelil velké nepřipravenosti sebe či svého vojska, přičemž jeho nezkušenost mohla podle jejich slov spíše uškodit než pomoci. Čest provázela šlechtice na každém kroku, proto i ve válce došlo na řešení situací, ve kterých bylo nutné dokazovat čestnost svého počínání, jež nebylo myšleno lstivě a účelově, nýbrž mohlo přijít nenadále. Poručením ctnostného chování se šlechtic dostával na tenký led, jenž mohl vést nejen ke ztrátě cti, ale také prestiže a sociální sítě „pánů a přátel“. Chování vojsk vyvolávalo pohoršení, a hlavně strach v obyvatelích Království českého, kteří se strachovali o svou budoucnost. Dobová propaganda navíc tento děs umocňovala a tím přilévala olej do ohně. Nepomáhaly ani mše, jež se konaly za zdárné ukončení války. Prohry těžce doléhaly na psychický stav urozenců. Ti lamentovali nad neštěstím, jež je postihlo a přisuzovali jej Božímu hněvu, který je trestal za jejich hříchy.

Omluvy a výmluvy se mnohdy prolínaly a zasahovaly do několika celků najednou. Nelze určit, která skupina by se dala považovat za největší. Nejvíce případů se objevilo u celků, kde si urozenci stěžovali na nedostatky svého těla, chudoby nebo zadluženost. Naproti tomu kategorie zkušenosti obsahovala pouze několik málo zmínek. Její síla tkví v příbězích, které se s nimi pojily. Zcela výjimečné skupiny tvoří ty, jež se zabývaly ctí a vnímáním války. Zde se od konkrétních jednotlivých případů postoupilo k širšímu záběru. Zejména poslední nebere v potaz pouze šlechtice, jichž se válka bezprostředně týkala, ale zahrnuje také výpovědi těch, kteří se kvůli nesnesitelnému zatížení nebo drancování vojsk museli odebrat ze svých domovů na bezpečnější místo. Strach neminul ani ženy. Optikou ženských výpovědí bylo možné nahlédnout do myšlenkového světa něžného pohlaví, které přestože se válečné vřavy přímo účastnit nemuselo, tíha bojů na ně doléhala a všudypřítomný strach jim přidělával vrásky a starosti. Strach byl pojítkem procházejícím všemi zmíněnými skupinami, přes strach o tělo a rodinu až ke konkrétnímu vnímání bezprostředního ohrožení.

4 Kolektivní mentalita absentérů protitureckých tažení

Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, každodennost vojenských tažení byla odlišná, než jakou ji vykreslovala dobová norma. Ideál křesťanského bojovníka ustupoval do pozadí a nechával za sebou stopu s odkazem předků, kterou raně novověká šlechta nechtěla nebo již nemohla dodržovat. S tím, jak se měnila role šlechticů, se vyvíjel i koncept křesťanského rytířství. Vytvořilo se podhoubí pro nové strategie myšlení, které urozená společnost mohla aplikovat v každodenním životě. Vytvořila tak ve spojitosti s válkou nové kolektivní vědomí pánů a rytířů, ke kterému dospělo toto bádání. Pokus o nastínění kolektivní mentality byl sledován kvůli nedostatku pramenů pouze na dvou největších protitureckých taženích 16. století. Šlo o výpravu k sigetské pevnosti roku 1566 a roku 1594 k uherskému Rábu.

Dějiny mentalit jsou hlavní metodologickou oporou této kapitoly, která se pokusila odkrýt, jaký raně novověký urozenec se snažil tažení vyhnout.⁴²² Díky přístupům historické antropologie bylo možné nahlédnout na jednotlivé aktéry vojenských tažení. V první řadě šlo o ty, kteří se chtěli účastnit tažení a byli velkými „krýksmany“. Ti kráčeli ve šlépějích dobové normy. Na druhou stranu hlavním zájmem této práce byli zejména ti, kteří se snažili válce vyhnout. Propojením těchto individuálních dispozic jednotlivých omlouvajících se vznikl určitý vzorec. Ten byl podmíněn chováním a jednáním individuí ve spletité síti sociálních vztahů. Vznikla tak možná interpretace mentality urozených osob raně novověkých Čech. Jedním z klíčových zájmů šlechty byla křesťanská neohrožená touha bránit a ochraňovat zemi a všechny utiskované. Jak však ukázaly dochované prameny, skutečnost se poněkud od očekávaného chování lišila. Současná historická věda se této odvrácené každodenní realitě a vnímání války doposud systematicky nevěnovala.⁴²³

Téma bylo sledováno prostřednictvím detailní analýzy osobní korespondence české předbělohorské šlechty, která se omlouvala z protitureckých tažení roku 1566 a 1594. Práce se snažila pochopit a nastínit tuto problematiku v sociální skupině pánů a rytířů. Šlo zejména o jedince, kteří se nedostali do sféry zájmu tradičního dějepiscectví. Důvodem, proč se tradiční historiografie těmito lidem doposud systematictější nevěnovala, byla skutečnost, že tito urozenci se aktivně nepodíleli na vrcholném politickém životě. Díky prosopografickým postupům bylo

⁴²² R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*; G. G. IGGERS, *Dějepisectví; dějiny šlechtických mentalit v praxi výběrově* – V. BŮŽEK a kol., *Společnost*, s. 5-18; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kol, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P – KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*; P. MAŤA, *Svět*.

⁴²³ V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, s. 10.

možné sledovat společné znaky jedinců a postupně charakterizovat ty, které přispívaly k vytvoření kolektivního vědomí. Tato metoda má za cíl odkrýt životy osob, jež jsou součástí širšího sociálního celku.⁴²⁴ Sledovaná skupina této práce zahrnuje pány a rytíře 16. a počátku 17. století, přičemž se zaměřila na několik společných znaků. Jedním z nich byla sociální příslušnost, jejich majetkové zázemí a geografický horizont jejich držav. Nebyl opomenut ani politický aspekt, zda se omlouvající se šlechta nějakým způsobem podílela na rozdělení moci ve stavovské monarchii. Zřetel byl brán také ojedinele na náboženské hledisko pánů a rytířů. Šlo zejména o zájem zjistit, zda konfese odlišovala vnímání ideálu křesťanského bojovníka či nikoliv. Výsledkem této práce by měla být kolektivní biografie, která by odrážela jeden směr dobového myšlení raně novověké společnosti, jež se střetla s válečným konfliktem.

Přestože se práce skládala z analýzy nejméně 130 dopisů, pokus o nastínění kolektivní mentality použil menší vzorek. Šlo o přibližně 100 omluvných listů z protitureckých tažení let 1566 a 1594. Z těch bylo možné určit kolem 150 jmen urozených jedinců, u kterých se zachovala zmínka nebo korespondence, jež dokázala, že se nechtěli nebo nemohli aktivně podílet na vojenských taženích na uherská bojiště proti tureckému nepříteli. Při zkoumání jednotlivých šlechticů a následné interpretaci došlo k několika úskalím. Jedním z nich byla mnohdy nedochovanost jiných pramenů, která by dokládala fyzickou existenci těchto urozenců. Z analyzovaného vzorku bylo možné zjistit přibližně 80 urozených osob, které bylo možné dohledat v berních rejstřících.⁴²⁵ V ostatních případech byl v potaz vzat celý šlechtický rod. Byl brán jako zástupce za konkrétního aktéra, jenž spadal do rodové linie, avšak zmínky o něm se nedochovaly.

Osoby, které se podařilo dohledat, spadaly z velké části do roku 1566. Z těch bylo možno analyzovat tři čtvrtiny osob, které posílaly omluvné dopisy. Bylo to umožněno i díky charakteru korespondence, jelikož dopisů z tohoto roku se zachovalo podstatně více. Druhým faktorem byla skutečnost, že většina omluv byla psaná jednotlivě. Naproti tomu u listů z roku 1594 byly dopisy vícečetné a mnohdy i bez podpisů. Proto se z tohoto druhého tažení podařilo identifikovat pouze třetinu ze všech omlouvajících se. Dalším úskalím byla nutnost detailního

⁴²⁴ Příkladem týká se válek V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 63-300; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech; F. KOREŠ, Válka v myšlení, s. 7-17.

⁴²⁵ Za použití berních rejstříků z roku 1556, 1603, 1615 - Otto PLACHT (ed.), Odhad majetku stavů Království českého z roku 1557, Věstník Královské české společnosti nauk 1947, třída filosoficko-historicko-filologická, Praha 1949, s. 1-155; František MARAT, Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-130; A. SEDLÁČEK, Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné, Praha 1869.

srovnávání konkrétních informací v několika různých pramenech. Ty se mnohdy neshodovaly, ale dokonce i vylučovaly. Nemalou obtíž přinesla skutečnost, že mnoho šlechticů mělo své državy hned v několika krajích, a proto v geografickém měřítku bylo přihlédnuto ke kraji, v němž měl šlechtic největší majetek. Podle toho byl následně přiřazen do určité majetkové skupiny, jež měla odrážet bohatství a zámožnost těch, kteří se omlouvali z tažení. Dochovaný vzorek se pokusil být podkladem pro odkrytí společných znaků jednotlivých šlechticů, díky čemuž se podařilo nahlédnout do mentality absentérů protitureckých tažení.

Prvním sledovaným měřítkem byla sociální příslušnost urozených osob.⁴²⁶ Téměř většina omlouvajících se spadala do nižšího šlechtického stavu. Pouze ojediněle se objevily i omluvy vyšších šlechticů. Ty měly svůj původ jinde než rytířské výmluvné listy. Několikanásobně menší počet omluv z per vyšších urozců může dokazovat, že vysoké velitelské pozice pomohly pánům upevnit své společenské postavení.⁴²⁷ Přestože tato tažení pro ně znamenala veliké finanční zatížení a vyčerpávala jejich již zadlužená dominia, na druhou stranu jim účast přinášela určitou prestiž a možné další kariérní uplatnění. Dochovalo se zanedbatelné množství listů omlouvajících se pánů, kteří využívali služeb rytířů, jež za sebe posílali do Uher. Nejčastějším důvodem jejich absence byla zaneprázdňenost a nutnost aktivně působit ve svých úřadech.⁴²⁸ Vystala zde otázka, proč nižší šlechta přijímala tuto povinnost, přičemž důvodů se nabídlo hned několik. Rytíři využívali těchto strategií, aby se dostali nejen do vyšších velitelských hodností, ale vojenská služba jim mohla také otevřít cestu do krajské nebo dokonce zemské roviny státní správy.⁴²⁹

Kromě již zmiňované prestiže mohla také významnou roli sehrát vděčnost, jíž si nižší šlechtic zavázal svou vrchnost. Ve spletité síti sociálních vztahů raného novověku byl vztah „pánů a přátel“ neocenitelným společenským svazkem, jenž udržoval styky mezi šlechtici.⁴³⁰ Zavázanost přinesla nižšímu urozcovi nejednu výhodu. Vedle mocenského postavení mu mohla poskytnout také příležitost k nabytí většího majetku. Existující vazby mezi urozcemi byly výhodné pro obě strany. Na jedné straně stála prestiž a možnost kariérního růstu pro nižší šlechtice, na straně druhé pohodlí pánů, kteří se nemuseli vzdálit ze svých domovů.

⁴²⁶ V. BŮŽEK, Urozenec, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk, s. 79-110.

⁴²⁷ J. PÁNEK, Podíl, s. 71-72.

⁴²⁸ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4623, 4640; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 77.

⁴²⁹ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ – M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 63-300; V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 70-79.

⁴³⁰ V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264.

Nebylo však možné opomenout i náhrady, které vysílali samotní rytíři. Ti za sebe poslali své služebníky, aby se mohli této povinnosti vyhnout. Jedním z nečastějších důvodů jejich absence byl špatný zdravotní stav. Lze se domnívat, že jejich finanční situace nebyla tak neuspokojivá, to za předpokladu, že byli schopni vypravit a zaplatit jiné, kteří byli ochotni přijmout toto břemeno.⁴³¹ Otázkou zůstává, zda důvodem jejich nepřítomnosti na válečném poli byla skutečně fyzická nemohoucnost nebo pouze jejich touha po pohodlí a nechut' táhnout do vzdálených Uher.

Strategie šlechtických rodů se mohla ubírat různými směry. Použití odlišné taktiky v rámci jednotlivých rodových linií mohlo být jedním z nich. Zatímco z jedné větve odcházelo mnohdy i několik omluvných dopisů, z jiné urozenci odjížděli do pole, aby dělali čest svému jménu.⁴³² Někteří šlechtici postupovali tak, že za sebe poslali jiného člena rodiny. Odvolávali se na tuto skutečnost a z tohoto důvodu si přáli být odpuštěni z této povinnosti.⁴³³ Nešlo pouze o nejbližší pokrevní příbuzenstvo, jako byli sourozenci a synové, ale také například o strýce či švagry.⁴³⁴ Otázkou zůstává, proč urozenci byli ochotni za sebe do válečné vřavy poslat svého příbuzného, když oni sami se nechtěli tomuto nebezpečí vystavit. Bylo by odvážné tvrdit, že u vzdálenějších členů rodiny se šlechtic o své příbuzné tolik nebál. Vyplývala by z toho nedostatečná citová vazba k těm, co byli posláni, avšak dochovaná korespondence tuto domněnku naopak vyvrátila. Prokázala strach o nejbližší, který šlechtu naplňoval. Ukázala to například situace Baltazara Hiršpergera z Kynokshajnu, jenž poslal svého švagra, jelikož sám měl válečné zranění.⁴³⁵ Jeho zájem mohl zrcadlit onu obavu o osud svého příbuzného. Důvod vysílání jiných členů rodiny bylo nutné spatřovat jinde než v citové rezervovanosti.

Jiný vzorec chování mohl vyrůstat z potřeby najít uplatnění pro ostatní mužské příslušníky rodu.⁴³⁶ Jelikož nejstarší potomek většinou dostal do správy hlavní sídlo a državy, mohla vojenská kariéra mladších členů zejména chudších rodů vyřešit jejich bezútěšnou finanční

⁴³¹ F. ROUBÍK (ed.), Regesta II, s. 90; P. MAREŠ (ed), Korespondence Albrechta, č. 478, s. 639; č. 487, s. 654-655; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4630, 4631, 4632, 4633, 4634, 4636, 4637, 4638, 4640, 4641, 4647, 4656 a, 4684, 4686, 4689, 4693, 4694, 5751/2, 3, 7, 11.

⁴³² SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4592 – bratři Adam a Kryštof Sedlecký z Újezda; TAMTÉŽ, sign. 4641 – bratři Jan, Václav a Bušek Kaplířové ze Sulevic se omlouvali, z jiné větve poslali; TAMTÉŽ, sign. 5751/9c – bratři Jan, Jiří a Zikmund Kameničtí.

⁴³³ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 68 - Jan Giezlinger z Kneislstainu, prosil za osvobození od osobní účasti v tažení, neboť již vypravil své dva syny; TAMTÉŽ, s. 70 - Jiří Fidler vypravil k muštrůnku svého bratra na vlastní útraty; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4662.

⁴³⁴ TAMTÉŽ, sign. 4632, 4640, 4662; V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 68, 70.

⁴³⁵ TAMTÉŽ, sign. 4631, 5762 – dále příklad Adama Chanovského z Dlouhé Vsi, který vyslal nejen své syny, ale i vnuka.

⁴³⁶ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 70-79.

situaci a zajistit jim lepší pozici v raně novověké společnosti.⁴³⁷ Otcové na jednu stranu vysílali své potomky, aby dostáli povinností křesťanského rytířství. Na druhou stranu se je snažili mnohdy omluvit, jelikož strach sužoval urozence, jenž nechtěl své blízké vystavit nebezpečí každodenního válečného života.⁴³⁸ Toto chování mohlo být promyšlenou taktikou jednotlivých příslušníků rodu, přičemž roli mohla sehrát nejen zeměpisná výhodnost, ale také majetkové zázemí šlechty.

Důvody, proč za sebe posílali nižší šlechtici jiné osoby, mohly vyvstávat i ze zvěstí z předchozích válečných zkušeností ostatních příbuzných či předků. Tyto předané informace mohly vyvolat pozdější nechuť mladých rytířů účastnit se tak riskantního a nákladného podniku. Plzeňský rytíř Lipolt Častolár z Dlouhé Vsi chtěl být roku 1566 propuštěn z tažení pro svou nemoc.⁴³⁹ Naproti tomu se dochoval děkonný dopis jeho synovce Oldřicha. Tento list z roku 1594 byl určen do rukou nejvyššího polního hejtmána Petra Voka z Rožmberka. Oldřich Častolár Rožmberkovi děkoval za zproštění povinnosti osobně se účastnit tažení. Nabídla se otázka, jak velkou roli sehrála příměluva jeho bratrů a jak důležitý byl vztah mezi těmito urozeníci, jelikož Oldřich Častolár byl dlouholetým služebníkem Petra Voka.⁴⁴⁰ Náznak protekčního jednání nelze přehlédnout, avšak kvůli nedostatku zpětné vazby nebylo možné přikládat této skutečnosti přílišný důraz.

Jednotlivé rytířské rody si také mohly mezi sebou předávat zkušenosti díky sňatkovým aliancím, jež spolu zakládaly. Sňatková spřízněnost rodů nebyla neobvyklá. Šlechta tak rozšiřovala své majetkové državy, které se mohly poté rozprostírat hned v několika krajích.⁴⁴¹ Příkladem takové strategie může být rod Malovců, jenž byl spřízněn s jiným jihočeským rodem Mitrovských z Nemyšle. Petr Mitrovský z Nemyšle měl své državy ve Vltavském kraji, který sousedil s Bechyňským, odkud pocházeli právě Malovci. A dále tento vltavský rod byl spřízněn se sousedními pány z Talmberka, jež měli své državy na Kouřimsku.⁴⁴² Příbuzenství mezi jednotlivými rody nebylo v tomto případě ojedinělé a vytvářelo komunikační síť mezi

⁴³⁷ TÝŽ, *Nižší šlechta*, s. 83-84, TÝŽ, *Rytíři renesančních Čech*, s. 70-79.

⁴³⁸ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4592, 4617.

⁴³⁹ TAMTÉŽ, sign. 4610; TAMTÉŽ, sign. 4616 – Nikodém Magerle ze Sobíšku odkazoval na svou účast a válečnickou čest, přestože jednu omluvu použil hned dvakrát; TAMTÉŽ, sign. 4635 – Jiřík Muchek z Bukova se chtěl vrátit domů, přestože jeho příbuzný Kryštof Muchek byl druhým rytmistrem stavovského vojska; J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 212; *Ottův slovník naučný VI*, s. 574 – Petr Čejka z Olbramovic – nejvyšší dozorce nad pořádkem roku 1566, Jan a Jiří Čejkovi z Olbramovic chtějí domů.

⁴⁴⁰ TAMTÉŽ, sign. 4652.

⁴⁴¹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 80-97; P. VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské zábavy*, in: *Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8)*, s. 191–206.

⁴⁴² *Ottův slovník naučný XVI*, s. 723-727.

jednotlivými liniemi, díky kterým se šlechtici mohli dozvědět o neatraktivnosti vojenských tažení, a rozšiřovat tak své pole působnosti napříč jednotlivými kraji.⁴⁴³

Na příkladu jihočeských Malovců lze vedle sňatkových strategií ukázat i jiné, které mohla nižší šlechta používat, aby si vydobyla své postavení. Prvním směrem byla touha zavázat si nejvyšší hejtmany stavovských vojsk. Tuto taktiku použil Bohuslav Malovec z Malovic. Účastnil se tažení roku 1566 po boku Viléma z Rožmberka, avšak o několik let později během patnáctileté války již nemusel a stal se vlivným přímluvcem u Petra Voka.⁴⁴⁴ Klíčovým byl fakt, že většina přímluv tohoto urozenice se setkala s kladnou odezvou. Mohla za to prestiž a vliv jihočeského lichváře, který by hlavním a trpělivým věřitelem posledního Rožmberka.⁴⁴⁵ Této strategie využil i člen libějovické větve Malovců Zikmund Malovec z Libějovic, který roku 1566 půjčil rožmberskému vladaři peníze, a tím si zajistil odpuštění od povinnosti táhnout do Uher.⁴⁴⁶ Jihočeský rod Malovců nebyl zajímavý pouze lichvářstvím. Dochovala se totiž zmínka, že jakýsi Vaněk z Malovic žádal Rožmberka, aby se mohl vrátit kvůli své chudobě. Tento fakt ostře kontrastuje jinak se zámožným jihočeským rodem Malovců. Zcela odlišným směrem kráčel Oldřich mladší Malovec z Malovic, který dělal čest svému rodu, když se se zápletem účastnil tažení roku 1594.⁴⁴⁷

Omluvné dopisy pocházely z naprosté většiny z per nižších šlechticů, kteří hledali různorodé výmluvy, jimiž by dostatečně omluvili svou nemožnost dostát dobové normě. Jelikož vyšší šlechta disponovala větším majetkem, neměla tak velké problémy s vypravením vojska. Důležitým faktorem byl rozdílný způsob života vyšších a nižších šlechticů. Zatímco páni mohli svou prestiž zrcadlit prostřednictvím honů a turnajů, museli nižší urození hledat jiné strategie, díky nimž by posílilo svou sociální pozici.⁴⁴⁸ Vyše nastíněné možné typy chování a jednání byly zkoumány na velice malém vzorku dopisů, který se dochoval, a proto tuto interpretaci není možné zobecňovat s tím, že tyto postupy využívali všichni.

Dalším zkoumaným kritériem bylo geografické rozvrstvení omlouvající se šlechty v Království českém a její majetkové zařazení. Vyskytlo se zde však nejedno úskalí. Jedním

⁴⁴³ P. VOREL, Aristokratické svatby, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Slavnosti, s. 200.

⁴⁴⁴ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4600 – roku 1566 se účastnil s jedním jízdním koněm; přímluvné dopisy z roku 1594 - TAMTÉŽ, sign. 5751/5, 5760, 5761; V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 180.

⁴⁴⁵ V. BŮŽEK – F. KOREŠ – P. MAREŠ - M. ŽITNÝ, Rytíři, s. 178-184; V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání rytířů Malovců v předbělohorské době, Folia historica bohemika 14, 1990, s. 135–194; další, kdo půjčil peníze na tažení a chtěl být odpuštěn byl Mikuláš Bořek Dohalský z Dohalic a na Veselí.

⁴⁴⁶ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4600, 4695.

⁴⁴⁷ F. KOREŠ, Válka, s. 55-58.

⁴⁴⁸ V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Člověk, s. 79-110; V. BŮŽEK, Nižší šlechta, s. 100-101; P. MAŤA, Svět, s. 452.

z největších byl fakt, že mnoho šlechticů mělo své državy hned v několika krajích. V takovém případě bylo přihlédnuto ke kraji, ve kterém měl šlechtic největší majetek. Při zkoumání zeměpisného aspektu šlechty, jež se omlouvala z tažení, bylo nutné vzít v potaz několik možných důvodů, které hrály roli. Jedním z nich byla velikost jednotlivých krajů a s tím související hustota držby pozemků v dané oblasti. Největší kraje musely odvádět nejvíce koní a vyslaných osob. To by vysvětlovalo nejvyšší počet omluv z rozlehlého Plzeňska. Z těchto oblastí se rytířstvo nejvíce snažilo buď nikam netáhnout, nebo se alespoň dostat zpět domů. Omluvy z Plzeňského kraje spolu s Prácheňskem tvořily více jak polovinu ze všech.⁴⁴⁹ Poněkud menší množství bylo ze vzdáleného Bechyňského, Boleslavského, Litoměřického a Hradeckého kraje.⁴⁵⁰ Velikost krajů mohla předurčovat skutečnost, že jelikož jich odsud táhlo nejvíce, bude se jich i mnoho vracet. Dochované prameny tuto skutečnost v tomto případě nepotvrdily. Tato nevyrovnanost se objevila i u velikostně menších krajů. Středočeské kraje nejenže nevysílaly takové množství šlechticů, ale jako následek se nedochovalo ani moc dopisů těch, kteří by se z tohoto kraje omlouvali. Výjimku tvoří Vltavský kraj, který sice neposlal mnoho rytířů, ale počet omluv byl jednou takový, než jaký byl v ostatních středočeských oblastech. Z důvodů těchto rozdílů nebylo měřítko velikosti jednotlivých oblastí jediným faktorem, který předurčoval šlechtické rody k nechuti táhnout do Uher, přestože mohla částečně tuto skutečnost ovlivňovat.

Otázka vzdálenosti mohla být dalším důvodem, proč se šlechta žijící v těchto oblastech nechtěla aktivně podílet na protitureckých taženích. Vzdálenost uherského bojiště jistě nebyla nejlákavějším podnikem, do kterého by se chtěl rytíř pouštět. Zorganizovat výpravu bylo finančně velice nákladné a pro drobné šlechtice to mohlo být neúnosným břemenem. K tomu se připojila i fyzická náročnost osobního tažení do vzdálených Uher. Již pouhá představa délky

⁴⁴⁹ Šlechtici z Plzeňského kraje - Jan Bliživský z Bliživa, Jeroným starší Hrobčický z Hrobčic, Jan Boryně Chlumčanský, Burian Jeníšek z Újezda, Heralt Kavka Říčanský z Řičan, Vaněk Malovec z Malovic, Jiřík Muchek z Bukova, Burian Fremut Miřkovský ze Stropčic, Adam Nebilovský z Drahobuzi, Adam Předenic z Předenic, Bavor Sádlo z Kradrubcí, Adam Sedlecký z Újezdce, Kryštof Sedlecký z Újezdce, Vilém Sedlecký z Drchlavy, Jan Erázim z Švamberka, osm z Horažďovic; z Prácheňska - Burian Běšín z Běšín v Tisovém, Jan Bechyně z Lažan, Lipolt Častolár z Dlouhé Vsi, Oldřich Častolár z Dlouhé Vsi, Jan Čejka z Olbramovic, Petr Hájek z Robčín, Adam Kunáš z Machovic, Mikuláš Kořenský z Terešova, Ludvík Lorecký z Lub, Mikuláš Loubský z Lub, Bohuslav Malovec z Malovic, Zikmund Malovec z Lebějovic, Petr Voselský z Dlouhé Vsi, poddaní z Prachatic, Sedlovic a Vodňan.

⁴⁵⁰ Bechyňsko - Bohuslav Buzický, Fridrich Doudlebský z Doudleb, Jeroným Hozlauer z Hozlau, Petr Smrčka z Mnichu, Jan Vopršál z Kotřichovic, poddaní Španovského z Lisova; Boleslavsko - Baltazar Hiršperger z Kynikshajmu, Jiřík Klusák z Kostelce, zástupce rodu Mitrovských z Nemyšle a Karlík z Nežetic, Zikmund Vančura z Řehnic; Litoměřicko - bratři Jan, Václav a Bušek Kaplířové ze Sulevic, Nikodém Magerle ze Sobišku, Kašpar Šlik z Pasaunu, zástupce rodu Škrovaďů ze Škrovaď a Vřesovců z Vřesovic; Hradecko - Mikuláš Bořek Dohalský z Dohalic, Mikuláš Konecchlumecký z Konecchlumi, příslušník rodu Obiteckých z Obitec a rytířů z Újezdce a z Kunic, poddaní z Jičina nad Cidlinou; Jan, Jiřík a Zikmund Kameničtí, Vojtík Holovuský.

strávené na cestě mohla být odstrašující. Dobová literatura naznačila, že jezdci byli denně schopni urazit kolem čtyřiceti pěti kilometrů, pěší jen přibližně třicet kilometrů.⁴⁵¹ Pěší by byl schopen z nejbližších krajů dojet do Znojma asi za deset dní a jízdni za týden.⁴⁵² V tomto moravském městě proběhla jen vojenská přehlídka, po které se muselo dále táhnout k Bratislavě a pak do Uher. Znásobení vzdálenosti mohlo pouze umocnit nechuť k tažení, kterou šlechta musela pociťovat. Poněkud jiným byl případ Chebska, které nebylo plnoprávným krajem Království českého, a mělo tudíž jistá privilegia.⁴⁵³ I přesto však česká dvorská kancelář reagovala na stížnosti chebských rytířů, kteří se nechtěli tažení účastnit. Úřady argumentovaly tím, že by bylo sobecké a nevlastenecké, kdyby zůstali doma, když čeští stavové se tažení účastnily a přinášely oběti. Dále dodaly, že v tak těžké situaci není možné přihlížet k žádným privilegiím a že mají uposlechnout rozkazu.⁴⁵⁴ Ze zeměpisného hlediska bylo naprosto pochopitelné, že Chebsko, které již hraničilo s Horní Falcí, nemělo přílišnou touhu odjet přes celé Království české na uherská bojiště.

V souvislosti se vzdáleností jednotlivých krajů bylo nezbytné vzít v potaz možný faktor strachu, jenž byl v západnějších oblastech umenšen. Šlechta mohla pociťovat nezáměrný podíl se na válce, jež byla tak vzdálená od jejich sídel. Na druhou stranu umocněný pocit ohrožení mohly zakoušet kraje, jež byly moravskému Znojmu a pak uherským pevnostem nejbližší. Šlo zejména o nižší šlechtice z jihovýchodních krajů, jako bylo Čáslavsko, Kouřimsko, Bechyňsko nebo Vltavsko. Tyto oblasti tvořily celek, jenž byl místu vojenské přehlídky ve Znojmu a poté Uhrám nejbližší.⁴⁵⁵ Přispět k tomu mohla i dobová propaganda, jež měla za úkol vyvolat ve šlechtě až imaginární strach z nepřítele, proti kterému bylo nutné sebrat veškerou odvahu a vytáhnout do boje.⁴⁵⁶

Majetková držba a bohatství krajů a šlechty, jež v nich sídlila, bylo dalším neopomenutelným článkem, které bylo nutné zvážit ve snaze postihnout co nejkomplexněji kolektivní mentalitu urozených válečných absentérů.⁴⁵⁷ Pro kategorizaci majetku bylo použito klasifikace Aloise Míky, jenž na základě jednotlivých berních rejstříků vytvořil kategorie,

⁴⁵¹ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II*, Praha 2009, s. 934; J. FLEISCHMAN, *Válečný zážitek*, s. 21.

⁴⁵² Předpokládaná vzdálenost se pohybuje od 270 do 300 kilometrů.

⁴⁵³ Spolu s Loketskem, Kladskem a Tachovskem se vyznačovaly zvláštní majetkoprávní strukturou se silnými pozůstatky lenního zřízení a administrativním svérázem, v některých i vlastním stavovským shromážděním. Přestože odvádět nechtěli, nátlak pražských úřadů je většinou donutil – Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 17-18; J. PÁNEK, *Podíl*, s. 80.

⁴⁵⁴ V. LÍVA (ed.), *Regesta II*, s. 90.

⁴⁵⁵ J. PÁNEK, *Podíl*, s. 869–870.

⁴⁵⁶ J. DELUMEAU, *Strach*, s. 19, 26-27; T. RATAJ, *České země*, s. 268.

⁴⁵⁷ V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, s. 98-101.

jež odrážely majetkový stav šlechty předbělohorských Čech.⁴⁵⁸ Prvním sledovaným faktorem bylo zjistit, zda bohatství jednotlivých šlechtických rodin mělo nějaký vliv na počet odcházejících omluv. Dalo by se předpokládat, že nejvíce omluv posílala šlechta z nejchudších krajů, avšak z analýzy pramenů vyšla najevo opačná skutečnost. Nejvíce omluv odcházelo z krajů, které se řadily mezi nejbohatší, jako bylo Plzeňsko, Prácheňsko, Hradecko a Litoměřicko. S touto skutečností kontrastovalo nejchudší a nejmenší Podbrdsko, ze kterého se nedochovala téměř žádná omluva.⁴⁵⁹ U tohoto kraje bylo nezbytné brát v potaz i rozdíl ve vysílaných počtech, jelikož jako malý kraj poslalo minimální podporu, proto tento výsledek nelze brát jako směřodotný.

Tento stav mohl být dán tím, že v největších krajích měly své državy nejurozenější a nejzámožnější rody Království českého, které pokryly největší území krajů.⁴⁶⁰ Vedle nich však žilo také nespočetné množství drobných rytířských rodin. Jména těchto drobných rodů mohlo pouze stěží zaplatit nejen samotnou nákladnou výpravu, ale také život ve válečném ležení.⁴⁶¹ Nejen z těchto krajů, ale z celého Království českého vlastnila naprostá většina omlouvajících se nižších šlechticů pouze drobný nebo střední majetek. Šlo pouze o rytířstvo a několik málo výjimek z panského stavu.⁴⁶² Šlechtici, kteří disponovali větším majetkem, spadali do vyššího stavu. Výjimkou byli pouze rytíři Mikuláš Bořek Dohalský z Dohalic a Bohuslav Malovec z Malovic, kteří vlastnili velký majetek, jelikož zbohatli lichvou.⁴⁶³ Z celkového počtu disponovala víc jak polovina omlouvajících se urozenců pouze drobným majetkem.

Z bádání o majetkovém zázemí urozené šlechty vyplynulo několik směrů, které se mohou vztahovat k bohatství a určovat tak důvody, proč urození používali určité strategické postupy chování. Jedním z nich je skutečnost, že páni a rytíři s velkým majetkem byli většinou jako přimlůvci za jiné. Zámožnost a prestiž s tím spojená mohla hrát velice významnou roli v otázce přimlův. S tím se pojil druhý aspekt, a to půjčování peněz na válku. Šlechta s alespoň středním majetkem mnohdy využila půjček k tomu, aby se mohla tažení vyhnout. Další směr postihl chudší rytíře a důvody, které používali ve snaze dostat svým cílům. Ti, jejichž majetek spadl

⁴⁵⁸ Alois MÍKA, Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období, Sborník historický 15, 1967, s. 45-75.

⁴⁵⁹ O. Placht, Odhad, s. 11.

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ – na Hradecku Smiřičtí ze Smiřic, Plzeňsku Lobkovicové a Říčanští z Říčan, Prácheňsku Rožmberkové a Litoměřicku Šlikové z Pasaunu nebo rytířský rod Vřesovců z Vřesovic či Kaplířů ze Sulevic

⁴⁶¹ TAMTÉŽ.

⁴⁶² Výjimkou z panského stavu byl Jan Erazim ze Švamberka a Vilém z Talamberka, kteří vlastnili střední majetek.

⁴⁶³ Například. Heralt Kavka z Říčan, Kašpar Šlik, Závíš z Újezdce, Jaroslav Smiřický ze Smiřic, rod Vartnberků a pánů z Donína.

do střední kategorie, se z 90 % vylouvali na svůj zdravotní stav. Zbýlých 10 % přisuzovalo svou neschopnost zadluženosti nebo chudobě. Tento fakt by mohl poukázat na to, že šlechta se středním jměním byla schopnější zajistit náklady na protitureckou výpravu. Naproti tomu u šlechticů, jejichž majetek byl pouze drobný, byla situace poněkud odlišná. Přibližně polovina udávala jako hlavní důvod své absence právě finanční nesnáze a chudobu. Tyto omluvy jsou pochopitelné, jelikož pokud nedisponovali větším majetkem, náklady spojené s tažením je mohly zavést do slepé uličky. Jelikož i nejdrobnější urozenci museli dbát na určitou míru sebereprezentace, jež by odrážela jejich sociální status, mohli další výdaje spojené s tažením posílit jejich bezútešnou situaci a přivést je do dluhů a následného bankrotu.⁴⁶⁴ Druhá polovina drobných nižších šlechticů se odvolávala na jednotlivá onemocnění a úrazy. Nebylo možné dokázat spojitost mezi nedostatkem peněz a chorobami, které urozence v poli postihly. Nabídl se však jedna domněnka, jež by alespoň okrajově mohla souviset s touto problematikou. Tato možná interpretace bere v potaz ty, kteří onemocněli až během vojenského tažení. Jelikož vysoké náklady finančně vyčerpávaly již jinak chudší urozence, mohl pobyt v poli zcela pokrýt jejich finanční rezervy. V případě onemocnění pak šlechtic již neměl dostatek peněz na léčebné výlohy v poli. Urozenci proto toužili vrátit se domů, kde by se o ně postarali jejich nejbližší. Tím by ušetřili nejen finance na lékaře, ale také na další výdaje spojené s pobytem v poli. Tento fakt se nepodařilo potvrdit, částečně ho však mohou nastínit dopisy těch, kteří prosili o propuštění, aby se mohli doma v klidu uzdravit.⁴⁶⁵

Geografické a majetkové ukotvení omlouvajících se urozenců otevřelo bránu k dalšímu bodu, který bylo nutné podrobit analýze. Rolí nehrála pouze vzdálenost a nezabezpečení šlechty, ale také politická angažovanost absentérů. Jelikož nižší šlechta měla v zásadě přístup nejen k úřadům v lokální a regionální správě, ale také do funkcí zemských úředníků, bylo toto hledisko vzato v potaz, přestože jde o jednotlivé výjimky. Klíčovou informací byla skutečnost, že úřednictvo zemské a regionální správy bylo od osobní účasti osvobožováno a mělo za sebe posílat pouze náhradu.⁴⁶⁶ Tento fakt částečně kontrastoval s dopisem císařského rady Albrechta Bryknara z Brukštejna, jenž ve svém dopise zdůraznil, že jako úředník nemusel nic posílat, ale přesto poslal.⁴⁶⁷ Ti, kteří působili v nejvyšších úřadech, se omlouvali právě z důvodů své vytíženosti v úřadech. Jak analýza pramenů potvrdila, pouze 14 % omlouvající se šlechty

⁴⁶⁴ V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 63-88.

⁴⁶⁵ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4601, 4602, 5751.

⁴⁶⁶ V. LÍVA (ed.), *Regesta II*, s. 67.

⁴⁶⁷ SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4640.

se podílelo na dělbě moci v zemské sféře.⁴⁶⁸ Nejvyšší funkcí, pro kterou se rytíř omlouval, zastával Jindřich Domináček z Písnice, který se vypracoval až na místokancléře Království českého.⁴⁶⁹ Okrajově se objevil i úřad prokurátora v Království českém.⁴⁷⁰ Vyskytl se i dvorský úřad, kdy Václav Vřesovec z Vřesovic působil jako komorník u arciknížete Ferdinanda Tyrolského.⁴⁷¹ Dochovaly se i záznamy těch, kteří spadali pod erb rodu, jejichž jiný příslušník zastával vyšší úřad, avšak on sám žádnou funkci neměl.⁴⁷² Přestože omlouvající se rytířstvo nezastávalo vysoká úřednická místa, minimálně deset se jich účastnilo zemských sněmů jako relátoři.⁴⁷³ Přítomnost na zemském sněmu dokládá jejich zájem o veřejné dění a také odráží majetkové zázemí těchto šlechticů, jelikož působení v hlavním městě a účast na zemském sněmu nebyla levnou záležitostí. Je podivuhodné, že tento nákladný pobyt si mohli dovolit i tři nejdrobnější urození, kteří ve svých dopisech lamentovali nad chudobou a finanční nezabezpečeností.⁴⁷⁴ Na základě berních rejstříků opravdu přiznávali majetek, který spadl do kategorie drobného jmění, proto se nabídl otázka, zda přiznali všechn svůj majetek. Mnohem závaznější by se mohl zdát dotaz, zda míra prestiže a reprezentace hrála v přítomnosti na zemském sněmu tak významnou roli, že i tito drobní šlechtici se chtěli takové události zúčastnit.⁴⁷⁵

Naproti tomu v regionální sféře působilo více těch, kteří se nejen aktivně nějakým způsobem v tažení angažovali, ale i těch, kteří se mu chtěli vyhnout. Sledování byli zejména krajští hejtmané, výběrčí posudného a v neposlední řadě také mustrheři. Situaci poněkud zkomplikoval dochovaný seznam regionálních úředníků, kteří byli zproštěni z povinnosti osobně se účastnit tažení, jelikož u žádného z nich se nedochovala žádost o odpuštění. Otázkou bylo, zda mají být zahrnuti do absentérů, kteří chtěli být osvobozeni, nebo zda jsou vnější skupinou, která byla propuštěna právě kvůli službě v krajských úřadech. Byli vzati v potaz jako úředníci působící v regionální správě, ale kvůli neexistenci omlouvajících se dopisů nebyli považováni za ty, kteří se tažení chtěli vyhnout. Většina těchto úředníků byla výběrčími posudného ve svém kraji nebo hejtmany.

⁴⁶⁸ Z pánů šlo o Jana Erazima ze Švamberka a Kašpara Šlika; rytíři Albrecht Bryknar z Brukštejna; ostatní v rámci rodu Vřesovců z Vřesovic.

⁴⁶⁹ V. BŮŽEK, Rytíři renesančních Čech, s. 80-85.

⁴⁷⁰ V. LÍVA (ed.), Regesta II, s. 67.

⁴⁷¹ J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy II, s. 864.

⁴⁷² Například rody Gerštorfů z Gerštorfu, Jeníšků z Újezda, Malovců z Malovic, Miřkovských ze Stropčic, Vřesovců z Vřesovic.

⁴⁷³ Zemské sněmy pro rok 1554, 1565, 1588, 1603.

⁴⁷⁴ Příklad – Václav mladší Bechyně z Lažan, Burian Jeníšek z Újezda, Mikuláš Měděnec z Ratibořic.

⁴⁷⁵ V. BŮŽEK a kol, Společnost, s. 204, 222.

I funkce krajských mustherů postihla některé osoby, jejichž omluvné dopisy se dochovaly. Urozenci zastávali tuto pozici opakovaně v několika letech. Poněkud překvapujícím bylo zjištění, že právě v roce 1566, kdy proběhlo veliké tažení k Sigetu, se mnoho jinak aktivních mustherů omlouvalo, přičemž důvody nebyly jednotné a zahrnovaly nejen nemoci, ale také finanční neschopnost.⁴⁷⁶ Vážnější a pochopitelnější situace nastala u Albrechta Smiřického ze Smiřic, který byl roku 1565 zástupcem za Hradecko a o rok později se omlouval pro nemoc, přičemž ještě téhož léta také zemřel.⁴⁷⁷ Poněkud podivuhodnějším se stal případ Bernarda Gerštorfa z Gerštorfu, jenž působil jako krajský musther za Chrudimsko.⁴⁷⁸ Byl schopen dostat své funkce v roce 1565 i 1567, avšak během nákladného tažení roku 1566 se vymlouval na své stáří, přestože zemřel až roku 1574. Tato skutečnost nastoluje otázku, zda se šlechta, jež se omlouvala právě v letech největších tažení, nechtěla záměrně výpravě vyhnout. Důvodem mohla být zkušenost a znalosti z předchozích tažení. V těch páni a rytíři zjistili, jak náročné tyto výpravy mohou být a že nemají přílišnou touhu tento riskantní podnik opakovat. Stejně jako u úřednictva v zemské rovině se i zde objevila tendence, kdy konkrétní omlouvající se nezastávali ve velké míře úřady v regionální správě raně novověkých Čech. Přesto mnoho šlechtických rodů, odkud tito rytíři pocházeli, mělo ve svých řadách úředníky. Jediným úskalím bylo, že ti, kteří se omlouvali nezastávali žádný úřad. Tyto osoby však patřily do jinak mnohdy úřednické rodiny.⁴⁷⁹

Absentéři, jež působili v úřadech lokální správy, byli sledováni zejména v jihočeské oblasti. Důvodem bylo, že dva nejvyšší hejtmané protitureckých taženích z let 1566 a 1594 byli zároveň nejpřednějšími velmoži stavovských Čech. Hlavní otázkou bylo, zda existovaly vazby mezi omlouvajícími se jihočeskými rytíři a pány červené pětিলisté růže.⁴⁸⁰ Šlo o vrchnostenské úředníky na rožmberském dominiu, kde mohli zastávat několikero úřady.⁴⁸¹ Bylo možné jmenovitě dohledat pouze několik osob, které byly v přímém služebním vztahu s Rožmberky.⁴⁸² U zbytku se objevila tatáž tendence jako v regionální a zemské správě. Šlechtické rody, ze kterých absentéři pocházeli, nemusely být v přímém služebním svazku s rožmberskými

⁴⁷⁶ Bernard Gerštorf z Gerštorfu, Oldřich Dubanský z Duban, Václav mladší Bechyně z Lažan.

⁴⁷⁷ P. MAREŠ, Krajské mustruňky, s. 291-314, zde s. 308.

⁴⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 309.

⁴⁷⁹ Rody pánů z Donína, nižších šlechticů Čejků z Olbramovic, Malovců z Malovic, Vančurů z Řehnic, Vřesovců z Vřesovic.

⁴⁸⁰ V. BŮŽEK, Nižší šlechta, s. 25,28-29, 32-33; TÝŽ, Úvěrové podnikání Malovců.

⁴⁸¹ Václav LEDVINKA, Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596), Praha 1985; V. BŮŽEK, Nižší šlechta, s. 21-62.

⁴⁸² J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy II, s. 780-869 – konkrétní osoby – Jindřich Domináček z Písnice, Václav Vřesovec, Jan Dubský z Třebochovic.

pány. Urozenci s nimi mohli udržovat nepřímý kontakt přes jiné rodinné příslušníky.⁴⁸³ Dokázaly to i dochované seznamy v kronice Václava Březana, kde jmenovitě uvedl ty rytíře, jež byli v době sporu s Plavenskými z Plavna.⁴⁸⁴ Osoby, které bylo možné podrobit zkoumání v této oblasti, byly většinou rožmberskými dvořany.⁴⁸⁵ Ojedinele působily jako úředníci na rožmberských panstvích, jako například hejtmané nebo v roli rožmberských kancléřů.⁴⁸⁶ Nepodařilo se rekonstruovat větší množství těch, jež sloužili ve vrchnostenských službách. Je zřejmé, že síť kolem Rožmberků byla velice bohatá a tito urozenci mohli přímo nebo nepřímo žádat o propuštění z tažení, přičemž rožmberský vladař snad mohl přihlédnout k jejich poctivé službě, avšak toto tvrzení nelze podložit. Je založeno pouze na korespondenci, ve které se tito šlechtici dovolávají svých služeb, na druhou stranu mohlo v těchto případech jít pouze o běžné slovní formulace a obraty. Poněkud větší vliv měl Bohuslav Malovec z Malovic, jehož obchodní machinace a jednotlivé úspěšné přimluvy měly na rožmberském dvoře svou váhu.⁴⁸⁷ Úřednictvo lokální správy tvořilo širší okruh lidí, jenž byl tvořen také těmi, kteří se snažili tažení vyhnout. Jihočeské rody, jejichž příslušníci byli mezi omlouvajícími se, tvořily nepostradatelný článek vrchnostenské správy posledních Rožmberků.

Posledním sledovaným aspektem bylo náboženské vyznání. Zájem byl směřován na jednotlivé konfese, ke kterým se šlechta 16. století hlásila. Z celkové korespondence bylo možné pouze vysledovat několik málo urozenců, jejichž rodina se přiznávala k určité konfesi. Kvůli nemožnosti podrobněji zjistit toto hledisko, bylo využito kněžské korespondence Jednoty bratrské z let 1610 až 1618, které se týká zejména severočeských krajů, nicméně ani zde nebylo možné rody podrobněji vyhledat.⁴⁸⁸ Ojedinele bylo možné určit náboženské vyznání i díky výkladovému Ottovu slovníku naučnému, který poskytl cenné informace o jednotlivých rodech. Dalším záchytným bodem mohli být předci a kariéry dalších generací, podle nichž se alespoň rámcově dalo vyznání určit díky Obnovenému zřízení zemskému. Záchytným bodem byly rody,

⁴⁸³ TAMTÉŽ – Běšín z Běšín, Bohuchval z Hrádku, Dlouhoveský z Dlouhé Vsi, páni z Donína, Hrobčický z Hrobčic, Kaplíř ze Sulevic, Loubský z Lub, Muchek z Bukova, Smrčka z Mnichu; V. BŮŽEK, Nižší šlechta, s. 32-33.

⁴⁸⁴ J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy I, s. 92-93 – ti, kteří korespondují s absentéry – (Václav) Bechyně z Lažan, Běšín z Běšín, Čejka z Olbramovic, Dvořecký z Olbramovic, Gerštorf z Gerštorfu, Hozelaur z Hozelau, Jeníček z Újezdce, (Herald) Kavka z Řičan, Kořenský z Terešova, (Bohuslav) Malovec z Malovic, Muchek z Bukova, Obitecký z Obitec, Predenice z Předenic, (Jan) Šlovský ze Šlovic.

⁴⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 780-869 - Bohuchval z Hrádku, páni z Donína, Kaplíř ze Sulevic, Loubský z Lub, Muchek z Bukova, Sádlo z Kladrubce, Smrčka z Mnichu.

⁴⁸⁶ TAMTÉŽ – Běšín z Běšín, Bohuchval z Hrádku, Jindřich Domináček z Písnice, Dlouhoveský z Dlouhé Vsi, Doudlebský z Doudleb, Hrobčický z Hrobčic.

⁴⁸⁷ V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání Malovců, s. 135-194.

⁴⁸⁸ Jiří JUST (ed.), Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610-1618, Praha 2011, s. 277-305.

kterých se týkaly pobělohorské konfiskace. Na základě tohoto faktu byla odhadnuta konfese, ke které se rod mohl hlásit, nicméně nelze to konkrétněji ověřit. Příslušníci jednotlivých rodů mohli i měnit svá vyznání, mnohdy i podle toho, jak vyžadovala politická situace.⁴⁸⁹ Dochoval se jediný dopis z roku 1594, ve kterém hradečtí šlechtici prosili o propuštění kvůli své chudobě, přičemž v úvodu psali „pod obojím životem“.⁴⁹⁰ Z celkového počtu se dá říct, že konfese nehrála klíčovou roli v otázce účasti v protitureckých taženích. Šlechta, jež se odmítala tažení účastnit, spadala jak pod katolickou⁴⁹¹, tak pod luteránskou, utrakvistickou nebo bratrskou církev.⁴⁹² Poměry mezi jednotlivými konfesemi nelze s přesností určit, jelikož v potaz byly brány celé rody, jejichž konkrétní absentéři nebyli dohledáni. Ze zkoumaného vzorku však vyplynula skutečnost, že boj proti tureckému nepříteli nebyl limitován žádnou konfesí. Omlouvající se šlechtu spojovala křesťanská víra, ve které všem církvím šlo o stejný cíl. Bylo jim ochránit víru Kristovu a potrestat bezbožného Turka.⁴⁹³

Urození jedinci, kteří se nechtěli účastnit osobního tažení ve stavovském vojsku české zemské hotovosti, nesli několik specifických rysů. Během analýzy pramenů se začaly odkrývat znaky, které vytvořily identitu urozených absentérů, jež se nechtěli podílet na protitureckých taženích. Očekávaný výsledek bádání potvrdil, že tito šlechtici spadali až na výjimky do nižšího šlechtického stavu. Šlo o ty, kteří pocházeli hlavně z nejbližších krajů od Znojma, a proto je mohla vzdálenost od ohniska střetu odrazovat. Naproti tomu se nechuť týkala i šlechty, jež byla v bližších oblastech. Zde mohl hrát svou roli strach, který byl umocňován dobovou propagandou, jež vykreslovala Turka jako krvežíznivého nepřitele. Spolu se vzdáleností byl majetkový aspekt mnohdy klíčovým činitelem. Omlouvající se šlechta spadala do kategorie středního a zejména drobného majetku. Tito urozcenci si nemohli dovolit

⁴⁸⁹ Například – Kaplír ze Sulevic – Ottův slovník naučný XIII, s. 992; pán z Donína – TAMTÉŽ VII, s. 834-836.

⁴⁹⁰ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/9c - bratři Jindřich, Jetřich a Václav Kustošové, Vojtík Holovouský, Zikmund, Jan a Jiřík Kameničtí.

⁴⁹¹ katolická církev – Běšínové z Běšin – Ottův slovník naučný III, s. 897; Věžníkové z Věžnic – TAMTÉŽ, XXVI, s. 637-638; konverze z nekatolictví na katolictví – Čejkové z Olbramovic – Ottův slovník naučný VI, s. 573-575; purkrabí z Donína – TAMTÉŽ VII, s. 834-836; Hozlauer z Hozlau – TAMTÉŽ XI, s. 718; Kaplír ze Sulevic – TAMTÉŽ XIII, s. 992; Loubský z Lub – TAMTÉŽ XVI, s. 368-369; páni z Talmberka – členové rodiny rozdílné konfese – TAMTÉŽ XXV, s. 57-59.

⁴⁹² Nekatolíci – Dohalští z Dohalic (luteráni) – Ottův slovník naučný VII, s. 758-760; Hrobčický z Hrobčic (luteráni) – TAMTÉŽ XI, s. 787-788; Václav Chotouchovský z Nebovic (utrakvista) – TAMTÉŽ XII, s. 876; Měděncové z Ratibořic – TAMTÉŽ XVI, s. 1058; Předbořtí z Předboře – TAMTÉŽ XX, s. 595-596; Vartemberkové (českobratrská) – J. JUST (ed.), Kněžská korespondence, s. 303; Ottův slovník naučný XXVI, s. 436; Vřesovci (luteráni) – Václav Vřesovec z Vřesovic – podílel se na České konfesi – Ottův slovník naučný XXVI, s. 1024.

⁴⁹³ V. BŮŽEK, Ideály křesťanského rytířství, in: R. Švaříčková – Slabáková – J. Kohoutová – R. Pavlíčková – J. Hutečka a kol (edd.), Konstrukce maskulinní identity, s. 48; I. CERMÁN, Chotkové, s. 38-40; modelově lze spatřit na Václavu Budovcovi z Budova, Karlu starším ze Žerotína, Janu Zajíci z Házmburka, Pavlu Korkovi z Korkyně a jiným krýksmanům, kteří bojovali za obecné dobré – viz výše.

financovat nákladnou válečnickou výpravu, a proto prosili císaře nebo hejtmany českých stavovských vojsk, aby jim bylo z těchto důvodů odpuštěno. Až na výjimky se nenašli mezi absentéry významnější úředníci. Výjimečně se objevili v zemské rovině správy. Poněkud početnější byl stav v regionálních úřadech, ale ani zde nešlo o významnější úřednická místa. O poznání širší síť tvořili v lokální správě vrchnostenských úřadů posledních Rožmberků. Kariérní postup napříč jednotlivými úřady lze modelově ukázat na Jindřichovi Domináčkovi z Písnice, který se z rožmberského kancléře dostal na místo královského prokurátora a poté až na místokancléřství. Prostupování jednotlivými sférami se netýkalo pouze tohoto rytíře. Nebylo však časté u sledovaného vzorku těch, kteří se snažili porušit dobovou normu ideálního křesťanského rytíře. Nebylo možné přehlédnout skutečnost, že mnoho šlechticů spadalo pod erb rodu, jehož jiní příslušníci zastávali úřednické pozice, avšak oni nikoliv. Kvůli nedostatku pramenů nebylo možné téměř postihnout náboženské hledisko. Ze zkoumaného vzorku však vyšlo najevo, že boj proti tureckému nepříteli nebyl důležitější ani pro jednu z konfesí. Šlo o nadkonfesijní křesťanství, jež spojovalo jinak znesvářené stavy, aby bojovaly za společnou věc, kterou bylo vymýcení pohanského protivníka. Analýza zjistila, že absentéři byli z hlediska sociálního, majetkového a mocenského nepatrnými a nedůležitými články Království českého, avšak v případě války byli stejně nepostradatelní jako urozenější a vlivnější šlechta.

5 Střet ideálu křesťanského rytířství s válečnou každodenností v raném novověku

Raně novověká šlechtická společnost byla nucena dodržovat očekávané vzorce chování, pokud si měla zachovat svůj privilegovaný sociální status. Nešlo pouze o majetkové zázemí, urozenost ani míru reprezentace při zastávání úřadů v Království českém. Vedle těchto jednotlivých atributů, které propůjčovaly šlechtě zvláštní postavení, se od nich očekávaly vlastnosti, jež korespondovaly s dobovým ideálem křesťanského bojovníka. Kořeny tohoto konceptu sahají až k počátkům křesťanské víry, kde jeho náplň byla ryze teologická. Obsah této ideologie se vyvíjel a v průběhu staletí měnil, přičemž vojenského charakteru nabyl až během středověkých křížových výprav. Raně novověké války s osmanským nepřítelem tento ideál oživovaly a měly v urozeních probouzet rytířské vlastnosti chrabrosti, udatnosti a neohroženosti, díky nimž by se beze strachu střetli s pohanským nepřítelem a ochránili nejen všechny bezmocné, ale také samotnou Kristovu víru. Tato idea přetrvala až do hlubokého novověku a tvořila nepostradatelnou součást šlechtického a panovnického života, který se s ní nějakým způsobem setkával a vyrovnával.

Již jagellonská dynastie prokázala, že tento koncept protkával životy jednotlivých panovníků. Jelikož se Ludvík Jagellonský ztotožňoval s bájným a nepřemožitelným Alexandrem Velikým, jenž ztělesňoval naprostý válečnický ideál, snažil se i dokázat svou statečnost během bitvy u Moháče. Tato katastrofa odstartovala stále se obnovující a několikaleté spory s tureckým protivníkem, které provázely raně novověké Čechy až do 17. století, kde byly dočasně přerušeny třicetiletou válkou. Habsburská dynastie se ujala role ochránce křesťanské víry již na přelomu 15. a 16. století, kdy Karel V. dokázal své postavení několika úspěšnými bitvami. Pro české země byl daleko důležitější postavou arcikníže Ferdinand Tyrolský, jenž v době svého místodržitelství navázal kontakty s českou šlechtou, kterou si k sobě dokázal připoutat nejednou kratochvílí.

Humanistická díla měla šlechtu nejen povzbuzovat k boji, ale také radila, jak se chovat v souladu s dobově očekávaným vzorcem chování. Přelomovým bylo dílo Erasma Rotterdamského, který vytvořil praktickou příručku pro pravého křesťana. Po oblehání Vídně roku 1529 dokonce otevřeně nabádal k útoku proti osmanskému nepříteli. Přerod a vnitřní náprava měla z pánů a rytířů učinit nepřemožitelné bojovníky za Kristovu víru. Česká literární podpora vznikla z pera Jana Zajíce z Házmburka, jehož dílo *Sarmacie* předložilo osobní pojetí nepřitele a také popsalo dvě dramatizovaná představení, ve kterých symbolicky svedlo boj křesťanské vojsko s pohanskými psy. V době prvních Habsburků v Čechách vyrůstali urozenci,

kteří zasvětili svůj pozdější život vojenské kariéře. Tito „krýksmani“ se ztotožňovali s křesťanským ideálem a snažili se splnit dobou očekávanou normu. Jedním z proslulých rytířů Krista byl Pavel Korka z Korkyně, jenž ve svých deníkových zápiscích odkryl myšlení raně novověkého „krýksmana“. Vedle něj se objevili i jiní jako Albrecht a Šťastný Václav Pětipeští z Chýš, pro které byla válečnická kariéra pouze jedním z mnoha způsobů, jakým se mohl ubírat jejich život. Poněkud odlišnou optikou na nepřítele nahlížel zkušený Jindřich Michal Hýzrle z Chodů, pro kterého bylo hlavní povinností splnit závazky habsburskému dvoru. Naproti tomu pro předchozí rytíře byl v boji klíčovým duchovní ideál nadkonfesijního křesťanství. Jakékoliv spojení křesťanů s Osmany pro ně bylo nemožné.

Šlechtická vojska zemských hotovostí měla spatřovat v těchto válečnících své vzory, kterými se měla inspirovat a kráčet v jejich šlépějích. Přestože ideál křesťanského rytířství provázal šlechtickou společnost po celý novověk, začal se tento koncept měnit a v myslích urozených jedinců slábnout. Bylo čím dál obtížnější dostat dobové normě, jež očekávala nebojácné a pohotové táhnutí proti nepříteli, jenž ohrožoval nejen hranice zemí Koruny české, ale také víru, která byla základním stavebním kamenem identity každého raně novověkého člověka. Každodenní chování vyšší a nižší šlechty kontrastovalo se státem vymezenou normou, a proto si urozenci hledali způsoby, jak se vojenským výpravám vyhnout. Osvojili si tak nové strategie chování, jež mezi sebou mohli přebírat. Tyto postupy utvořily jakousi typologii omluv, jež byla podkladem pro kategorizaci jednotlivých výmluvných listů.

Dochovaná osobní šlechtická korespondence dovolila tuto optiku studovat pohledem historické antropologie, kdy se zaměřila na konkrétní jedince a jejich omluvy. Šlechta používala rozmanité důvody ve snaze vyhnout se osobní účasti ve stavovském vojsku českých zemských hotovostí. Jednou z nejčastějších byl zdravotní důvod. Šlo o jednotlivá onemocnění, která sužovala pohybový aparát a ztěžovala tak urozenci možnost pohybu. Nebylo výjimečné, že se jedinec musel vmlouvat na to, že by nemohl ani usednout na koně, jelikož více leží, než chodí. Kromě těchto strastí je dále obtěžovala infekční a cévní onemocnění nebo choroby, jež souvisely s životním stylem urozené společnosti. V tomto případě šlo o obezitu a dnu, která byla velice frekventovanou šlechtickou nemocí. Vedle těchto potíží nebyly neobvyklé stížnosti na vysoký věk a úrazy, ke kterým přišly během vojenské výpravy. Šlo o pád z koně, zlomeninu a také střelné poranění, které mohlo být i opakované. Nebylo však možné dokázat, zda například prostřelení ruky mohlo mít jakýkoliv záměr. Nepřízeň počasí ztěžovala účastníkům život v poli, který byl už tak velice náročný. Úmrtnost koní, nedostatečné zabezpečení a drahota jen zvyšovala touhu šlechticů vrátit se do svých poklidných sídel. Vzhledem k neustálému

nevypláčení žoldu byli nuceni psát o podporu do svých domovů. Ani tam se mnohdy nedočkali pomoci, jelikož majetek většiny účastníků byl pouze drobný. Strach o rodinu, kterou na svém panství šlechtic zanechal, jen přiléval olej do ohně. K tomu se připojila starost o panství, které mohlo bez přítomnosti pána zažívat nejednu nesnáz. Modelovým příkladem byl případ Žofie Plánské z Janovic na Velharticích, jež se v nepřítomnosti svého muže cítila velmi ohrožována místním obyvatelstvem. Touha vrátit se domů byla mnohdy tak silná, že aktéři se snažili přes jednotlivé přímluvce vyvléci z této povinnosti. Nešlo pouze o kruh „pánů a přátel“, kteří mohli být vlivnými přímluvci, ale Zdeněk Bořek starší Dohalský z Dohalic požádal samotného arcibiskupa, aby za něj ztratil dobré slovo. Dochovaly se i případy, kdy šlechtici využívali půjček k tomu, aby dosáhli svého cíle. Bylo by odvážně tvrdit, že šlo o úplatky, avšak finanční pomoc mohla odlehčit zadluženému Rožmberkovi.

Přestože základy válečnického umění byly jedním z prvků výchovy raně novověkých šlechticů, našly se i výjimky, jejichž zkušenosti byly mizivé nebo dokonce žádné. Nejpozoruhodnější byl případ Petra Voka z Rožmberka, který stanul v čele stavovského vojska v roce 1594. Velitelská pozice s sebou přinášela obrovskou prestiž, jež upevňovala sociální pozici ve stavovských Čechách. Naproti tomu nakládala na šlechticova bedra obrovskou zodpovědnost a finanční zatížení, které si poslední Rožmberk mohl jen těžko dovolit. Nezkušenost provázela i jiné urozené jedince, kteří ve svých dopisech zdůrazňovali, že jejich přítomnost by nadělala ve vojsku více škody než užitku. Je pozoruhodné, že byli ochotni ohrozit svou čest, jež byla nepostradatelným článkem každého člověka. Spory o čest neprovázely šlechtu pouze v civilní sféře, ale také na bojištích. Mnoho šlechticů se muselo chopit pera, aby zabránili nařknutí z bezectného chování, které jim mnohdy hrozilo. Nejedno urozenec byl přinucen dokazovat svou bezelstnost a čestné jednání. Zdůrazňoval, že kdyby i jen trochu to bylo v jeho silách jet, určitě by dostal své povinnosti.

Vojenská tažení však s sebou nesla i odvrácenou stranu mince, a to v podobě přestupků a způsobů jednání, jež neodpovídaly normám ctnostného chování. Jednotlivé prohřešky a mravní delikty vrhaly stín na vojsko, které mělo spasit křesťanskou obec. Drancování jednotlivých vsí a domů bylo každodenní realitou válečných událostí. Voják, jenž propadal těmto bezbožným kratochvílím, si tak kompenzoval čas, který musel strávit v nečinnosti, kdy nedocházelo k přímým střetům. Částečně tím řešil svou bezútěšnou situaci v případě, že mu nebyl vypláčen žold. Vesnickému obyvatelstvu bylo lhostejné, zda na něj útočí přátelská či nepřátelská armáda. Škody, jež zažívalo, citelně ovlivňovaly jejich každodenní životy bez ohledu na to, jakou vlajku vojsko neslo. Dochované záznamy a stížnosti jednotlivých

šlechticů vykreslily jednotlivé hrůzy, kterých byly armády schopny. Strach umocnila ženská korespondence, která v sobě nesla jistou bezbrannost a bezmocnost, kterou šlechtičny pociťovaly, pokud byly vydány napospas loupeživému vojsku. Strach nebyl pouze reálný, jenž by pramenil ze skutečného ohrožení, ale byl i imaginární. Ten byl umocněn a vyvoláván nejen dobovou propagandou, ale také korespondencí mezi jednotlivými šlechtičnami, jež psaly o různých událostech, o nichž se zprostředkovaně dozvěděly.

Přístupy historické antropologie dovolily přiblíženou optikou sledovat konkrétní individua, která se potýkala s rozhodnutím, zda dostát dobové normě a neohroženě táhnout do Uher, nebo zda využít jednu z nastíněných strategií a výpravě se vyhnout. Porovnáváním jednotlivých urozců se začal utvářet souvislejší celek, který dovolil díky pokusu prozopografické metody nastínit kolektivní biografii absentérů, kteří se protitureckému tažení chtěli nějakým způsobem vyhnout. Výsledek, jenž byl na začátku bádání přepokládán, byl potvrzen. Z výzkumu je patrné, že naprostá většina omlouvajících se spadala do nižšího šlechtického stavu. Jedinci za sebe posílali nejen své služebníky, ale také jiné příslušníky rodu a své nejbližší příbuzné. Vojenská služba mohla usnadnit spletité vztahy mezi mužskými potomky nejedné rodové linie. Předávání zkušeností mohlo na jednu stranu některé šlechtické mladíky povzbudit, aby se neohroženě přidali k vojsku, na druhou stranu mnohé spíše odradila. Zjištění o věčném nedostatku, drahotě a nepřízni počasí jistě v urozcovi nevyvolala kladné pocity. Nabídla se i otázka, zda určitou roli nemohla hrát sňatková strategie mezi jednotlivými rodinami. Dochovaly se příklady, kdy existovala rodová spřízněnost mezi rody, z jejichž řad se jedinci omlouvali. Pro nedostatek pramenů však nebylo možné definovat přímé ovlivňování, které s sebou tato taktika mohla nést. Nicméně již samotná existence tohoto spojení rozšířila komunikační síť nižší šlechty, jež měla zájem o zprávy veřejného dění.

Geografické a majetkové ukotvení omlouvajících se v rámci Království českého dokázalo, že velikost krajů mohla hrát určitou roli. Z největších krajů bylo nejen nejvíce posíláno, ale také jich nejvíce toužilo se povinnosti vyhnout. Na druhou stranu i u malých krajů, z nichž odcházely nejmenší počty bojovníků, přicházely Rožmberkům omluvné dopisy, ve kterých si urozcovi stěžovali na svá neštěstí. Mnohem závažnější roli hrála vzdálenost dělicí jednotlivé kraje s uherským bojištěm. Fyzická náročnost výpravy přes celé Čechy do Znojma a dále do Bratislavy a Uher zvyšovala nechuť šlechticů účastnit se tohoto podniku. Největší množství urozců se omlouvalo právě z krajů nejvzdálenějších od místa přehlídky, jako bylo Plzeňsko, Prácheňsko nebo Chebsko. Strach, který turecké ohrožení vyvolávalo, byl v těchto oblastech umenšen, jelikož nebezpečí bylo relativně daleko. Naproti tomu se omlouvalo i velké množství

šlechty z jižních a východních krajů. Důvodem mohla být větší blízkost bojišť, která mohla naopak strach zesilovat.

Nepříliš lákavou nebyla jen fyzická náročnost tažení, ale také její finanční náročnost. Samotná výprava byla velice nákladná a život v poli nebyl snazší. Z výzkumu vychází, že většina omlouvajících se vlastnila pouze drobný nebo střední majetek. Ti, kteří vlastnili alespoň střední majetek, se až na výjimky nedovolávali propuštění z finančních důvodů, ale kvůli zdravotnímu stavu. Poněkud vážnější byla situace u drobné šlechty, kde polovina dopisů tvořila kategorii, ve které si nižší šlechtici stěžovali na svou chudobu. Tato skutečnost odpovídala i majetku, jenž přiznávala v berních rejstřících.

Absentéři vojenských taženích nezastávali vysoká úřednická místa. Jen výjimky působily v úřadech zemské správy. O něco početnější hrstka jednotlivců zastávala úřady regionální správy. Šlo o výběrčí posudného nebo krajské mustřehy. Lokální správa byla analyzována na příkladu jihočeských rodů a jejich sounáležitosti s rožmberským dominiem. Zde se objevilo několik rodů, jejichž členové zastávali úřednické funkce ve vrchnostenské správě urozených pánů, avšak jejich jména se neobjevila v omluvné korespondenci.

Víra byla základním pilířem každého raně novověkého člověka. V otázce protitureckých tažení se neobjevila žádná výraznější tendence jednotlivých konfesí, která by vyzdvihovala svou nadřazenost a horlivost. Tato šlechta byla nejen katolická, ale také utrakvistická, luteránská nebo bratrská. Přestože nespáry mezi jednotlivými konfesemi se začaly ve druhé polovině 16. století vyostřovat a vedly až k ozbrojenému konfliktu, šlo v otázce válek proti pohanovi jednoznačně o zachování křesťanské víry jako takové. Konfese se zastřešily pod hlavičkou společného křesťanství, které mělo stejný cíl potřít tureckého nepřítel a zachránit Kristovu víru.

Kolektivní mentalita vyšší a nižší šlechty se postupem času proměňovala. V jejich podvědomí byl neustále zakořeněn starodávný ideál křesťanského bojovníka, avšak jeho role a výsostnost začala slábnout. Urozenci si nemohli dovolit kráčet ve šlépějích této ideje hned z několika důvodů. Tento ideál byl vystřídán praktickými potřebami a omezeními, která šlechta pociťovala. Teologický a později vojenský obsah křesťanského rytířství byl nahrazen rozumovými a pragmatickými strategiemi chování. Bylo by odvážné tyto šlechtice rozdělit na ty, kteří využívali svých náhlých nedostatků k tomu, aby se nemuseli tažení účastnit, přičemž se horlivě obhajovali, že nemohou činit jinak. Vedle nich zde byli nejdrobnější rytíři ze vzdálených krajů, kteří nebyli nejen fyzicky, ale také materiálně a finančně schopni zajistit náročnou výpravu. Dobové topoi se vytrácelo z neúspěšných tažení českých zemských

hotovostí, které v 17. století nahradila žoldnéřská armáda. Podstatu pravého „krýksmanství“ již netvořil pouze ideál křesťanského bojovníka. Nový význam spočíval v poslušnosti a věrnosti svému panovníkovi. Zasloužil svůj život tomuto způsobu, přičemž přestával nepřítele rozlišovat podle náboženského měřítko.

Bádání vyčerpalo jeden vějíř otázek, na které se snažilo najít odpovědi. Cílem bylo zjistit, jak se proměňoval koncept ideálu křesťanského bojovníka, jakými způsoby se šlechta snažila tažení vyhnout a v neposlední řadě se pokusit nastínit rysy kolektivní mentality raně novověkého člověka, který se dostal do střetu s válečným konfliktem. Výsledkem je zjištění, že absentéři byli nejen nejdrobnějšími nižšími šlechtici z povětšinou nejvzdálenějších krajů od ohniska konfliktu, ale také nezastávali žádné významné úřednické funkce. Přesto byli v době válek nepostradatelnou součástí českých stavovských vojsk zemských hotovostí.

Práce podnítila a vyvolala otázky jiné, které by mohly být předmětem dalšího bádání. Jedním z nich by bylo důkladné zkoumání jednotlivých vybraných absentérů za každý kraj a porovnávání během jednotlivých tažení. Velký přínos by přinesla analýza jednotlivých vrchnostenských úředníků a dvořanů posledních Rožmberků, z nichž by se daly utvořit jakési biogramy jednotlivých aktérů. Vnímání hotovostních vojsk by jistě ovlivnilo bádání, jež by se věnovalo zemským hotovostem i v ostatních zemích Koruny české. Dalším bodem, jenž by se mohl stát předmětem nejednoho díla, by byla i finanční stránka válek celého 16. a počátku 17. století. Jednotlivé studie již vznikly, avšak chybí rozsáhlejší soubor, který by dokázal i jednotlivá tažení srovnat a zařadit do většího celku finančního zatížení habsburských panovníků. Bádání o vnímání války již postoupilo dále a věnuje se nejen největším vojenským tažením, ale také těm drobnějším. Jistým přínosem by mohlo být nahlížení touto optikou nejen na bitvy třicetileté války, ale i na další konflikty s osmanským nepřítelem. V neposlední řadě by bylo velice podnětné srovnat vnímání pohanského protivníka od raného až do pozdního novověku, kde proběhly v určitých rovinách podstatné změny.

Rozbor a analýza šlechtické omluvné korespondence zohlednila nové možnosti nazírání nejen na dějiny šlechty, ale také války a vnímání válečného zážitku. Výzkum zbožštěného ideálu křesťanského bojovníka přestal stačit a bylo nutné na tuto problematiku nahlédnout optikou každodenního života. Výsledky předložené práce nelze zobecňovat, jelikož šlo pouze o vzorek českých zemských hotovostí. Práce pouze nastiňuje možná další východiska bádání, která se v souvislosti s tímto tématem nabízí.

6. Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny

Státní oblastní archiv Třeboň – Historica Třeboň

sign. 3948, 3950, 3951, 3953, 3958 a, b, 3994 A, 3996, 3999, 4028, 4045, 4278, 4592, 4594, 4601, 4602, 4603, 4606, 4607, 4608, 4609, 4610, 4611, 4612, 4613, 4614, 4615, 4616, 4617, 4618, 4623, 4625, 4629, 4630, 4631, 4633, 4634, 4635, 4636, 4637, 4638, 4641, 4643, 4644, 4646, 4647, 4648, 4656 a, b, 4662, 4668, 4669, 4684, 4686, 4689, 4693, 4694, 4696, 4697, 5508, 5747, 5751/1-33, 5759, 5760, 5761, 5762, 5998 A/1, A/2, 6191 A, 6192 A, 6193, 6194, 6198, 6200, 6202, 6203/1, 2, 3,4, 6207, 6210, 6215.

Vydané prameny

BEJBLÍK, Alois (ed.), Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, Praha 1977.

BRANDL, Vincenc (ed.), Spisy Karla staršího ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým, I-II, Brno 1870-1872.

DVORSKÝ, František (ed.), Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1520-1526.

DVORSKÝ, František (ed.), Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století, Praha 1886.

GLÜCKLICH, Julius (ed.), Václava Budovce korespondence z let 1579-1619, Praha 1908.

JUST, Jiří (ed.), Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610-1618, Praha 2011.

KALISTA, Zdeněk (ed.), Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, Praha 1941.

KAMENÍČEK, František (ed.), Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české 1605-1606, Praha 1894.

KAMENÍČEK, František (ed.), Zemské sněmy a sjezdy moravské, jejich složení, obor působnosti a význam II, Brno 1902.

LÍVA, Václav (ed.), Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra Republiky československé v Praze II-III, Praha 1938.

MARAT, František, Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-130.

- MAREŠ, Petr (ed.), Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1598. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI, České Budějovice 2015.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacia, aneb zповěď českého aristokrata, Praha 2007 (= Manu propria 4).
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II, Praha 1985.
- PETRÁČKOVÁ, Věra – VOGELTANZ, Jan (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů, Praha 1979.
- PLACHT, Otto (ed.), Odhad majetku stavů království českého z roku 1557, Věstník Královské české společnosti nauk 1947, třída filosoficko-historicko-filologická, Praha 1949.
- PROCHÁZKA, František (ed.), Erasma Rotterdamského ruční knížka o rytíři křesťanském, Praha 1787.
- RATAJOVÁ, Jana –STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku, Praha 2008.
- RATAJOVÁ, Jana –STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009.
- REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.), Antialkorán. Václav Budovec z Budova, Praha 1989.
- ROUBÍK, František (ed.), Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra Republiky československé v Praze I, Praha 1937.
- SEDLÁČEK, August (ed.), Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné, nakladatelství Královské České Společnosti Nauk, 1869. Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I-VI, VIII, XV, Praha 1880.
- SVATOŠ, Michal (ed.), Erasmus Rotterdamský: O výchově křesťanského vladaře, Praha 2009.
- VYBÍRAL, Zdeněk (ed.), Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek IV, České Budějovice 2014.
- ŽITNÝ, Miroslav (ed.), Deník Šťastného Václava Pětipeského z roku 1605, in: Václav Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.
- ŽITNÝ, Miroslav (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1, České Budějovice 2015.

ŽITNÝ, Miroslav (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2, České Budějovice 2016.

Literatura

BOČKOVÁ, Hana, Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24.

BOROVSKÝ, Tomáš– JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol. Spory o čest ve středověku a raném novověku, Brno 2010.

BŮŽEK, Václav, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl“. Čas v životě předbělohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 26-30.

BŮŽEK, Václav, Türkische Motive in der Selbstdarstellung von Adeligen in den böhmischen Ländern zu Beginn der Neuzeit, in: Gabriele Haug-Moritz – Ludolf Pelizaeus (edd.), Repräsentation der islamischen Welt im Europa der Frühen Neuzeit, Münster 2010, s. 95-126.

BŮŽEK, Václav, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, Porta Bohemica 1, 2001, s. 27-42.

BŮŽEK, Václav, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7).

BŮŽEK, Václav, Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby, in: Radmila Švaříčková-Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol. (edd.), Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, Praha 2012, s. 47-60.

BŮŽEK, Václav, Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17 století, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), Historik zapomenutých dějin. bučovicích Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 198-210.

BŮŽEK, Václav, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 287-313.

BŮŽEK, Václav, Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech, Praha 1996.

- BŮŽEK, Václav, Nižší šlechta v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání), Český časopis historický 91, 1993, s. 37-54.
- BŮŽEK, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav, Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka), Jihočeský sborník historický 58, 1989, s. 53-66.
- BŮŽEK, Václav, Rytíři renesančních Čech, Praha 1995.
- BŮŽEK, Václav, Sebe prezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 311-322.
- BŮŽEK, Václav (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009.
- BŮŽEK, Václav, Šlechta v předbělohorských Čechách, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 95-121.
- BŮŽEK, Václav, Die türkischen Motive in der materiellen Kultur des Adels in den frühneuzeitlichen böhmischen Ländern, in: Robert Born – Sabine Jagodzinski (edd.), Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16. – 18. Jahrhundert, Ostfildern 2014, s. 287–298.
- BŮŽEK, Václav, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989.
- BŮŽEK, Václav, Úvěrové podnikání rytířů Malovců v předbělohorské době, Folia historica bohemia 14, 1990, s. 135-194.
- BŮŽEK, Václav a kolektiv, Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.) Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15).
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – KELLER, Katrin – KOWALSKÁ Eva – PÁLFFY, Géza, Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí, Český časopis historický 104, 2006, s. 485-526.

BŮŽEK, Václav – KOREŠ, František – MAREŠ, Petr – ŽITNÝ, Miroslav, Rytíři renesančních Čech ve válkách, Praha 2016.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007.

DAŇHELKA, Jiří, Směrnice pro vydávání starších českých textů, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285-301.

DELUMEAU, Jean, Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec I, Praha 1997.

DRESSEL, Gert, Historische Anthropologie. Eine Einführung, Wien-Köln-Weimar 1996.

DÜLMEN, Richard van, Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy, Praha 2002.

DÜLMEN, Richard van, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I-III, Praha 1999-2006.

ŘURČANSKÝ, Marek, Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí, Kuděj 1, 1999, č. 1, s. 22-38.

FLEISCHMAN, Josef, Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století, České Budějovice 2004 (Diplomová práce).

HOLÝ, Martin, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010.

HRUBEŠ, Jiří – POLIŠENSKÝ, Josef, Turecká otázka, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech, Historický časopis 7, 1959, s. 74-103.

HULINSKÝ, Jindřich, O rodu Pětipeských na Slánsku, Slánský obzor 40, 1932, s. 20-24.

IGGERS, Georg G., Dějepisectví ve 20. století. Praha: Lidové noviny, 2002.

IWAŃCZAK, Wojciech, Po stopách rytířských příběhů, Praha 2001.

JANÁČEK, Josef, České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547. I/1-2, Praha 1968-1984.

JANÁČEK, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987.

JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, DOBEŠ, Jan, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005.

KAMENÍČEK, František, Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605-1606, Časopis Českého musea 68, 1894, s. 88-106, 257-274, 378-397, 534-556.

KAMENÍČEK, František, Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigetu roku 1556, Sborník historický 4, 1886, s. 321-331.

KILIÁN, Jan, Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648, České Budějovice 2008.

KOLDINSKÁ, Marie, Vpád pasovských a soudobé české myšlení, Dějiny a současnost 13, 1991, č. 6, s. 15-20.

KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008.

KOPČAN, Vojtech, *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*, Bratislava 1986.

KOREŠ, František, *Válka v myšlení a každodenním životě jihočeské nižší šlechty ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století*, České Budějovice 2013 (=Diplomová práce).

KOSELLECK, Reinhart, „Erfahrungsraum“ und „Erwartungshorizont“ – zwei historische Kategorien, in: Reinhart Koselleck (ed.), *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1989, s. 349-375.

KOSINA, Michal, *Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberku ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století)*, Ústí nad Labem 1997 (=Diplomová práce).

KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (=Monographia historica IV).

KROFTA, Kamil, *My a Maďaři v bojích s Turky*, Praha 1934.

LEDVINKA, Václav, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice Českých zemí v předbělohorském období*, FHB 11, 1987, s. 103-132.

LEDVINKA, Václav, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596)*, Praha 1985.

MACEK, Josef, *Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická*, ČČH 90, 1992, s. 1-16.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích II*, Praha 2001.

MAREŠ, Petr, *Krajské mustruňky a krajští mustrheři v organizaci vojenské správy předbělohorských Čech (1565-1618)*, *Paginae historiae* 21, 2013, č. 2, s. 291-314.

MAREŠ, Petr, *Obsazování úřadu krajského hejtmána v předbělohorském období a soupis krajských hejtmánů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009.

MATOUŠEK, Josef, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594*, Praha 1935.

MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš, *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007.

MÍKA, Míka (ed.), *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, *Sborník historický* 15, 1967, s. 45-75.

MÍKA, Alois, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960.

NIEDERKORN, Jan Paul, *Die Europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, Wien 1993.

- ODLOŽILÍK, Otakar, Karel starší ze Žerotína 1564-1636, Praha 1936.
- PALACKÝ, František, Paměti pana Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století, Časopis Společnosti vlasteneckého muzea 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442.
- PÁNEK, Jaroslav, K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica 36, 1989, s. 75-85.
- PÁNEK, Jaroslav, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi, Československý časopis historický 36, 1988, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.
- PÁNEK, Jaroslav, Politický systém předbělohorského českého státu, Folia historica bohemica 11, 1987, s. 41-101.
- PÁNEK, Jaroslav, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989.
- PÁNEK, Jaroslav, Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání, in: Václav Bůžek (ed.), Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750), České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), s. 19-45.
- PETRÁŇ, Josef, Dějiny hmotné kultury II, Praha 1995.
- POLIŠENSKÝ, Josef, Turecká otázka v evropské politice v 16.-17. století, in: Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II, Praha 1977, s. 266-286.
- PRCHAL, Vítězslav, Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku, Theatrum historiae 2, 2007, s. 123-136.
- PRCHAL, Vítězslav a kol. (edd.), Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. - 19. století, Pardubice 2011.
- RATAJ, Tomáš, České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí, Praha 2002.
- RATAJ, Tomáš, Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku, Kuděj 1, 1999, č. 2, s. 22-37.
- RATAJ, Tomáš, Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách. Documenta Pragensia 19, 2001.
- REJCHRTOVÁ, Noemi, Václav Budovec z Budova, Praha 1984
- REZEK, Antonín, Čechové v tureckých válkách, Lumír 5, 1877, s. 548-550, 566-568.
- SCOTT, Joan W., Gender: a useful category of historical analysis, American Historical Review 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075.
- SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrže Království českého I-XV, Praha 1882-1927.
- SEDLÁČEK, August, Místopisný historický slovník Království českého, Praha 1908.

SOUKUP, Pavel, Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 1-32.

SOUKUP, Pavel – SVÁTEK, Jaroslav a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010.

STEJSKAL, Aleš – BŮŽEK, Václav, Výbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože), *Folia historica bohemica* 15, 1991, s. 179-268.

STERNECK, Tomáš, Zwischen Bruderzwist und Einfall des Passauer Kriegsvolks. Reflexion der politischen Turbulenzen von 1608-1611 in einer königlichen Stadt am Beispiel von Budweis, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= *Opera historica* 14), s. 449-472.

ŠIMEČEK, Zdeněk, Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II*, Praha 1977, s. 310-373.

ŠIMEČEK, Zdeněk, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011.

ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

TAUER, Felix, *Svět islámu. Dějiny a kultura*, Praha 2006.

URBÁNEK, Rudolf, Češi a války turecké, in: Vilém Mathesius (ed.), *Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození*, Praha 1939, s. 117-123.

Vojenské dějiny Československa I-V, Praha 1985-1989.

VOREL, Petr, Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské zábavy, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= *Opera historica* 8), s. 191–206.

VOREL, Petr, *Velké dějiny země Koruny české VII. 1526-1618*, Praha-Litomyšl 2005.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Člověk ve válce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 433-473.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6).

VYBÍRAL, Zdeněk, Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách, Tábor 2006 (= Husitský Tábor, Supplementum 3), s. 555-569.

ŽITNÝ, Miroslav, „Dobrý krýksman“ – diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století, *Studia Comeniana et historica* 43, 2013, s. 224-248.

ŽITNÝ, Miroslav, Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století, České Budějovice 2011 (Diplomová práce).

ŽITNÝ, Miroslav, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.) *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= *Opera historica* 15), s. 183-217.

ŽITNÝ, Miroslav, Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život, *Český časopis historický* 111, 2013, s. 31-65.

7. Seznam příloh a vyobrazení

Příloha č. 1.

Přepis omluvného listu in extenso z roku 1566 z Nadějkova od Jindřicha Bartáka z Přistoupenic, Tomáše Bikaneckého z Lipan, Natanaela Koudele z Žitenic, Jakuba z Bítova pro císaře Maxmiliána II. Žádali o propuštění z vojska, protože jim uhynuli koně, onemocnělo mužstvo a ocitli se bez peněz.

SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4606.

Nejjasnější a nejnepřemožitelnější císaři, pane, pane náš nejmilostivější od všemohoucího pána Boha Vaší Císařské velebnosti dlouhého zdraví, šťastného panování a nad nepříteli vítězství srdečně žádáme, přitom na Vaší Císařskou Milost poníženě vznášíme, kterak čeládka naše i jsouc nemocna na díle se již od nás domů odebrala a koně tak naši velmi těmito prškami a zimou sou nám zchuravěli a některým i zemřeli a toho se obáváme, nemajíc než po jednom koni jízdním, aby nám i ti nepomřeli. Tož i sami žádných peněz nemáme, jak bychom sobě naši čeládce nějaké šaty k takové zimě koupiti chtěli, my bez sotva jedni z druhými se sdělujíc domů se budem moci doprovít. A tak Vaší Císařskou Milost poníženě a pokorně prosíme, že nás milostivě domů k statečkům naším chudým odpustiti ráčíte a tuto službu naší kterouž jsme od počátku tohoto tažení Vaší Císařské Milosti činili a aj posavad podle nejvyšších možností našich činíme milostivě od nás přijati ráčíte za laskavou a milostivou odpověď Vaší Císařské Milosti poníženě prosíme.

Vaší Císařské Milosti

Věrní poddaní

Jindřich Barták z Přistoupenic

Tomáš Bikanecký z Lipan

Natanael Koudele z Žitenic

Jakub z Bítova

Příloha č. 2.

Přepis omluvného listu in extenso z 2. září 1594 z Nadějkova od Fridricha Doudlebského z Doudleb pro Petra Voka z Rožmberka. Omlouval se pro svůj nedostatečný zdravotní stav, slepotu a vysoký věk.

SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/2.

Službu svou Vaší Milosti vzkazuji vysoce urozený pane, pane mně milostivý, laskavý. Zdraví i jiného všeho dobrého přeji Vaší Milosti od pana Boha věrně rád.

Milostivý pane, poněvadž pro sešlost věku starosti mé a i slepotu, kterou na mě Pán Bůh vsložiti ráčil, takže již málo vidím sám do Uher proti nepříteli jeho nemohu vedle milostivého poručení Jeho Milosti císařské, a to jest Bohdá vpravdě tak a nemajíc než jednoho syna svého doma, který se sté na ten čas milostivý pan na mou poníženou prosbu ze služby propustiti a při mně, aby zůstával u mě v tomto mém nedostatku a slepotě ochraňoval milostivě zanechati ráčili. Z čehož vaší milosti velice a poníženě děkuji že na mně starýho služebníka Vaší Milosti svou laskavou paměť jmíti ráčíte a kdybych mladší a zdravější byl, viděl a jeti mohl, tehdy bych s Vaší Milosti jel a při vaší milosti zdraví a hrdla svého nelitoval. Na svém místě posílám osobu hodnu stavu rytířského, nemohouc pro příčinu nahoře jmenovanou a opatření své a činnosti mi syna svého vypraviti, nebo nevěděl bych sobě již co smutný v této starosti souce soužený člověk jmíti, již Vaší Milost žádám, služebně prosím, že mě v tom chráníti a mým milostivým panem zůstatí ráčíte, toho Vaší Milost službami svými a modlitbami svatými odsloužiti chci, pán Bůh ráč dáti vaší milosti své svaté požehnání a zase dobrým zdraví mezi navrácení.

Na Nadějkově po svatém Jiljí létha 1594

Vaší Milosti

V službě hotový

Fridrich Doudlebský z Doudleb a na Nadějkových

Příloha č. 3.

Přepis omluvného listu in extenso z roku 1594 z pera Jiříka Rosy Žamberského pro Petra Voka z Rožmberka. Chtěl se z tažení vrátit kvůli své nezkušenosti.

SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/21.

Osvícené kníže a vysoce urozený pane, pane, k chudým a ponížený, milostivé a dobrotivě příznivý od všemohoucího pána Boha dlouhého a výborného zdraví a v něm šťastného za mnohá léta panování i potěšeného se domů navracení, Vaší Milosti věrné žádám, osvícené kníže vysoce urozený a milostivý pane, pane, Vaší Milosti pokorně a poníženě prosím, že mi v tomto psaní za zlé míti neráčíte, ale přijmouc laskavě v dobré obrátiti.

Milostivý pane, pane Vaší Milosti se vši ponížeností pokornou oznamuji, že téměř od mladosti v starších na domích v povinnosti určen dítě křesťanských pracován, tolikéž i po tuto ženatý jsa, takž živnost s prací při dítkách vyššího i městského stavu pořád jsem vedl, jehož všeho s tímto rokem nejíž než 14 let učím. V kteréž práci mi s ručnicí ani jinou zbraní sem nezacházel než s samými knihami a dítkami. Ale však k boji tak způsobilý hodný ani osedlý nejisa, předeže s jinými za knechta (byvší k tomu hodějí jiní způsobilých a nezanepřádněných) z přinucení jíti sem musil, protož osvícený kníže a milostivý pane, pane Vaší Milosti se vši ponížeností pokornou důvěrně prosím, poněvadž se i pro nedostatek síly těla k boji nehodím, že mně k práci mé dítkám křesťanským užitečné, kterouž vždycky rád milosti konám zadse (možno-li jest), propustiti poručiti milostivě ráčíte. Slitujíc se i nad těhotnou a často nemocnou manželku mou. Já předně Vaší Milosti i celému regimentu vojska vaší milosti, všelikýho statnýho prospěchu i potěšeního a výtečného se domů navracení, od pána Boha všemohoucího ustavičně žádati chci. Odpověď milostivě a laskavě od Vaší Milosti pokorně prosím.

Vaší Milosti

Poníženě a pokorně poslušný

Jiřík Rosa Žamberský

Příloha č. 4.

Přepis přímluvného listu in extenso datovaný 5. září 1594 na Dřítňi od Bohuslava Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka.

SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5751/5.

Službu svou Vaší Milosti vzkazují vysoce urozený pane, pane ke mně zvláště laskavý, Vaší Milosti zdraví a v něm jiného všeho všeho nejlepšího dobrého přál bych Vaší Milosti rád. Pana Adam Předence a pan Jan Hradčický na milostivou Jeho Milost křesťanské poručení sami a osobně ke Znojemsku jedou, jakž pak každému povinné jest a rádi by se jako lidé kterýž jedno léty a druhý nevelmi zdraví sou, vyprosili, aby sami domů se navrátili a na místě svým osoby hodný stavu rytířskýho s tím počtem koní, jakoby sami tu zůstati měli, postavili. I Vaší Milosti za to služebně žádám, že se k tomu skutečně přičiniti ráčíte, aby mohli zase odjeti a místo jich ti poctiví lidi zůstati. A což tu k žádosti mí učiniti ráčíte, já se toho Vaší Milosti i spolu s nimi rád všelijak odsloužím, a jestliže by pak to, už se nenaději, jim stačiti nemohlo, vidí mi se, aby pod praporec Vaší Milosti se dostali, abyste s nimi jako s lidmi poctivejmi a radami Jeho Milosti císařskejmi jednati ráčili. A tak Vaší Milosti šťastnej a odjezd a s všech zase domů navrácení vinšuji.

Dattum na Dřítňi v outerý po svatém Jiljí léta 1594

Bohuslav z Malovic

Příloha č. 5.

Přepis děkovného listu in extenso z roku 1594 od Oldřicha Častolára Dluhoveského z Dlouhé Vsi Petru Vokovi z Rožmberka. Děkoval za zproštění povinnosti osobní účasti na protitureckém tažení.

SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5752.

Službu svou Vaší Milosti vzkazuji, vysoce urozený pane, pane mně laskavě příznivý. Zdraví od věčného pána Boha a při něm jiného všeho dobrého přeji Vaší Milosti upřímně věrné rád.

Vaší Milosti, milostivý pane, jakož jste mně milostivě na mou sníženou žádost a na přímluvu pana Častolára bratra mého a bratra Jindřicha za slušnou příčinou a velikého nedostatku zdraví mého, kterýž na mně pan Bůh vzložiti ráčil, doma v této veřejnosti zanechati jste mně ráčili. Což Vaší Milosti se vši náležitou uctivostí služebně poděkování činím a nemohouc se Vaší Milosti vyděkovat, pána Boha za to prositi chci, aby pan Bůh Vaší Milosti hodna odplata býti ráčil. A já podle toho Vaší Milosti svými chudými službami Vaší Milosti se toho vodsluhovati připovídám. Dal ste v tom milostivě poručiti ráčili, při mustruňku v Znojmě vyslaný můj kdy skrz mustruňk pojede, abych se skrz psaní při Vaší Milosti ohlásil, což tak činím, jakž prve i nyní Vaší Milosti, pánu mému milostivému se ponížene činím. S tím milostivej pán Bůh ráč dáti, abyšte se na všem všelijak dobře a sčasně jmíti ráčili.

Dattum na Chlumecku: v pondělí po svatým Jiljí léta 1594

Vaší Milosti

V službách volný

Voldřich Častolár Dluhoveský z Dlouhé Vsi a na Chlumecku

Příloha č. 6.

Přepis listu in extenso datovaný 22. února 1611 v Bystřici nad Úhlavou od Lidmily Kocové z Chudenic Johance Švihovské z Rýzmburka. Šlechtična popsala své obavy a drancování vojsk.

SOA Třeboň, Historica, sign. 6198.

Službu svý povolný Vaší Milosti vzkazuji, urozená a má nejmilejší paní, paní teta, téhož zdraví a v něm jiný v těžkou dobro, na panu bohu. Vaší Milosti žádám a věrně přeji a navštívení psaní vašnostinýho i taky z odeslaných novin Vaší Milosti služebně děkuji, že takovou laskavou paměť na mne jmítí račte. O zdraví mým Vaší Milosti voznamuji, že chvála Pán Bůh drobet zdravější jsem, než velký hoře a zarmoucení mám. Můj nejmilejší syn Divíšek jeví v sobotu masopustní do Prahy a nevěděvší nižádnej vo tom lidu, aby u Prahy měl bejti. Včera mi z Klatov skázáno, že by ho měli ti Pasovští zajali a vo ty maličký, kteří mezi jezovity sou, týž jse starám a smutna nevím, kam sou se děly. Poněvadž je ta kolej vzata ani posli se nevracejí, že nic nemohu věděti. Pán Bůh rač to zlý v dobrý vobrátití a mně sirej ženě rač to dáti, abych mohla zvěděti, kderak se s nima děje. Z Němec Vaší Milosti voznamuji, že včera a předčírem sme ve velkým strachu byli, neb byl zde křik, že mnoho tudy to Španělů těm Pasovskejm na pomoc potáhne. Jistě sme se již všichni hrubě báli. Já sem hned do Bavor a Falcu na koních a pěšky poslala. A tu sou hned v městech mezi těmi flegary zvěděli, že chvála pánu Bohu nic toho není, taky sem i psaní vod jistejch lidí z Němec dostala, kdyby co toho bylo, že mi časně chtějí voznámiti, ale však že nepustí tudy. Bavorský kníže taky nic neverbuje, jen toliko na pomezích že vosazují, bojíce se toho lidu pasovskýho, kdyby tudy táhli. A Falc taky bude ve čtvrtek mustrovati taky jeny (?) na pomezí bude vosazovati. Všecko se jsa těch Pasovských bojí. Kdyby zase tudy táhli, a tak Vaší Milosti, nejmilejší paní teta. Nevím, co jiného psáti, než Vaší Milosti služebně se poroučím. Račte-li zase jaký poselství z Prahy dostati, služebně žádám, že mi račte voznámiti. Já, Ančička, i moji všiechni Jeho Milosti panu ujci vašnosti vod pána Boha vzkazujem.

Dattum spiešně na Bystřici nad Ouhlavou v outerý po neděli létha 1611

Lidmila Kocová rozená kilvínka z Chudenic

Příloha č. 7.

Přepis listu in extenso datovaný na Nalžovech 24. února 1611 od Johanky Švihovské z Rýzemberka Petru Vokovi z Rožmberka. Píše o zprávách a strachu z Pasovských.

SOA Třeboň, Historica, sign. 6200.

Modlitbu svou Vaší Milosti vzkazují, vysoce urozený pane, pane a vladaři slavného domu rožmberského, pane otče můj milostivej. Zdraví od Pána Boha a v něm jiný všeckno nejlepší dobrý Vaší Milosti vinšují a věrně upřímně ráda přeji.

Můj milostivej pane otče, nemohla jsem toho na sobě déle míti, abych neměla Vaší Milosti skrze psaní navštívit a zvěděti, kterak se ve zdraví svém jměti ráčíte, zacčež žádám, že sobě neráčíte obtížiti poručiti mi oznámiti. Můj milostivej pane otče, Vaší Milosti oznamuji, že jsem já i se svými dítkami v velikém strachu, že sobě nevíme, jaké rady dáti, div že strachem nepomřeme. Poněvadž pak Pán Bůh všemohoucí ráčí Vaší Milosti tak milostivě a laskavě, skrze stráž svých svatých andělův nopatrovati a před těmi hroznými nepřáteli chrániti, budiž jméno jeho svaté z toho na věky pochváleno. Pročež Vaší Milosti prosím, račte k tomu svý milostivý povolení dáti, abych mohla k Vaší Milosti i s dítkami svými přijeti a při Vaší Milosti se před těmi nepřátely božími i našmi přichrániti. Ale bojím se, že bych Vaší Milosti velikou nepřiležitost na zámku učinila, račte k tomu dovoliti, abych v místě sobě nějakéj lozument vyhledati mohla. Já nepotřebuji jenom jedný světničky, přijde-li nám do lesů utíkati, musíme na jámách přestati. Jestliže k tomu ráčíte svý milostivý dovolení dáti, abych k Vaší Milosti přijela, již bych někudy vždy přes lesy a přes hory, s pomocí Pána Boha k Vaší Milosti se dopravila. Právě jsme za svý vlastní krvavý peníze koupeni i prodáni. Bože spravedlivej, račiž ty sám mstitel bejti tý krve nevinný křesťanský, kteráž jest nevinně vylita. S tím můj milostivej pane otče Vaší Milosti se i s dítkami mejmi pod milostivou ochranu každého času poslušně poručena činím a Vaší Milosti se na všem dobře a šťastně od Pána Boha jmíti vinšují.

Dattum na Nalžovech ve čtvrtek po neděli postní, jenž slove Invocavit, léta 1611.

PS: Můj milostivej pane otče, jestli proti Vaší Milosti není, Vaší Milosti poslušně prosím, račte pánu mému napsati, pokudž chce mě i s dítkami k Vaší Milosti na Třeboň odeslati, že nás ráčíte chtítí přijíti, odsílám Vaší Milosti psaní od paní Lídy Kočový z Bystřice, z něhož ráčíte vyrozuměti, že více lidí nás straší nežli potřeba. Opět praví, že k Domažlicům mnoho tisíc Španělů má přijíti, poslala jsem tam dnem nocí na koni, s ním Bůh dá než s důvěrou.

Johanka Švihovská z Rýzemberka a z Švihova